

*Historisk
Tidskrift
för
Finland*

4 • 1997 årg. 82

Historisk Tidskrift för Finland

utgiven av Historiska föreningen r.f., Helsingfors

REDAKTIONEN

Ansvarig redaktör: Professor Max Engman

Redaktionssekreterare:

Fil.mag. Derek Fewster, fil.mag. Henrika Tandefelt

Ekonom: Fil.kand. Pertti Hakala

REDAKTIONSRÅD

Eljas Orrman (ordförande) • Max Engman • Nils Erik Forsgård

Tom Gullberg • Matti Klinge • Rainer Knapas • Henrik Knif

Henrik Meinander • Beatrice Moring • Alexandra Ramsay

Minna Sarantola-Weiss • John Strömberg • Anna-Maria Åström

CAFE
Kafka

Svenska Teatern

tfn 171 380

049-797 593

Snabba bokleveranser

Förmånligt

Även från utlandet

Gott kaffe medan ni väntar

TILL VÅRA LÄSARE

Redaktionen för Historisk Tidskrift för Finland har bytt adress. Meddelanden om prenumerationer och adressförändringar skall riktas till den nya adressen:

Historisk Tidskrift för Finland
Historiska institutionen

Pb 4

00014 Helsingfors universitet

Redaktionen har expeditio-
nstid tisdagar 10-12

Tel. 09/191 22 836

Fax 09/191 23 217

Ett borgerskapets projekt

Åbo Idrottsvänner och Idrottsparken 1890–1910

BENEDICT SANDELIN

Min bästa läsare, du får vandra kors och tvärs genom norra Europa, ändå kommer du inte att finna en plats, uppoffrad till idrotten, som till sin omfattning och lämplighet skulle kunna mäta sig med Åbos idrottspark, och dessutom: du skall heller inte finna en ort där kommunen offrat lika stora penningssummor på idrotten som i vår före detta huvudstad invid Aura.¹

Om man får tro författaren, gymnastpedagogen, idrottsförespråkaren och redaktören Ivar Wilskman och hans kommentar i *Suomen Urheilulehti* 1905, tonar ett nordligt kroppskulturens Mecka fram. Den spontana slutsatsen är alltså att det följdriktigt var i Åbo som landets klarast lysande idrottsman, Paavo Nurmi, fick sin fostran ett knappt decennium senare. Men visst bör man också ifrågasätta sanningshalten i kaskaden av superlativer. Det unika falnar märkbart vid en blick västerut på andra urbana, nordiska miljöer, där idrottslivet höll på att finna sina uttrycksformer. Det var heller inte staden, vilket Wilskman även senare påpekar i sin artikel, som stod bakom förverkligandet av Idrottsparken, utan en privat förening.

Åbo Idrottsvänner (ÅIV) bildades i mitten av januari 1893. Guvernören stadfäste ÅIV:s stadgar i slutet av samma månad. Den 9 februari överlämnade stadsfullmäktige enligt drätselkammarens förslag ett område på 16 hektar bakom Samppalinna kvarn, den s.k. Betlehemsdalen på Samppalinnaberget, arrendefritt till föreningen på 25 år. Den 12 februari höll ÅIV sitt konstituerande möte. På den sumpmarksaktiga och vattendränkta terrängen, som överlätits till föreningens förfogande, ämnade man inrätta och underhålla en idrottspark.²

¹ *Suomen Urheilulehti* (SUL) 1905, s. 289–292. Min översättning.

² Åbo stadsfullmäktiges protokoll 9. 2.1893, § 3, Ca 20, Åbo stads faktaserviceavdelning/arkiv. *Åbo Tidning* (ÅT) 4.1.1893, 8.1.1893, 16.1.1893, 17.1.1893 och 13.2.1893. ÅIV:s stadgar § 2, AD 19/144, Eba 1087, ansökningshandlingar 1893 I, landskansliet, Åbo och Björne-

Arbetet kom snabbt igång. Redan på hösten samma år kunde *Åbo Tidning* konstatera, att "arbetet å sportplanen raskt fortskridit". Tusentals lass med fyllnadsjord hade släpats upp och skribenten förundrade sig över den i stort sett färdiga velocipedbanan, en "väldig ellips om 400 m", som omgav planen. När sportplanen blivit fullständigt utjämnad och besädd med gräs, fortsatte skribenten, skulle den användas för olika spel och lekar. Bollspelen skulle få sin egen plats, medan en tennisplan redan stod färdig. I notisens slut berördes också parkaspekten:

Sedan de omgivande slutningarna blifvit behörigen planerade och planterade samt körvägar och gångbanor inrättade och paviljong uppförd, kommer sportplanen, den första i sitt slag i hela vårt land, säkert att med sitt höga läge, och sin friska luft blifva en lika angenäm som gouterad promenadplats för stadens invånare.³

Varken ÅIV som organisation eller Idrottsparkens tillkomst har undersökts i ett mera seriöst syfte. Det är viktigt att påpeka att ÅIV inte var en idrottsförening i vanlig bemärkelse. Redan förvaltandet av parken är ett särskiljande drag. Föreningen hade en stark kommunal anknytning. Ekonomiskt gav staden föreningen sitt stöd, direkt eller indirekt. Flera av ÅIV:s styrelseledamöter var kommunalpolitiskt engagerade. ÅIV:s halvoffentliga karaktär framkommer också i dess förhållande till skolektorn, som föreningen försökte stå i ett nära samarbete med. Organisatoriskt befann sig ÅIV i en grå zon mellan det offentliga/kommunala och det privata. Motsvarande sammanslutningar existerade bl.a. i Stockholm, Köpenhamn och Bergen.

Syftet är här att klarlägga ÅIV:s verksamhet i förhållande till de övriga idrottsföreningarna i staden, att jämföra föreningen med liknande sammanslutningar och granska dess roll med hänsyn till idrottsrörelsens konsolidering i riksförbund efter sekelskiftet. Det andra syftet gäller frågan, varför man i Åbo kom att förbättra idrottsverksamhetens yttre villkor i ett jämförelsevis tidigt skede. Då staden tog över Idrottsparken år 1943 hade ÅIV förvaltat parken i femtio år. Idrottsfolket i Helsingfors, som hade en betydligt mera omfattande föreningsflora, fick vänta nästan tjugo år på ett liknande arrangemang. Osökt kommer man in på frågor som berör stadsplanering i allmänhet och stadens parkpolitik i synnerhet. Det tredje syftet är att på ett

borgs länsstyrelse, Åbo landsarkiv. Se även August Blomberg, 'Vår Idrottspark och dess uppkomst. ÅIV:s insats för dess skapande och den första tiden av parkens tillvaro', *ÅU* 5.8.1925.

³ *ÅT* 12.9.1893.

idéhistoriskt plan försöka positionsbestämma de centrala aktörer som verka- de inom föreningen, analysera deras uttalade bevekelsegrunder och diskutera i vilken mån idrottsideologin inom föreningen återspeglade den faktiska verksamheten.

Idrottsrörelsens organisatoriska hemvist

Forskningen kring föreningsväsendets framväxt, framför allt i Sverige, har vi- sat att idrottsrörelsen inte utan vidare kan jämföras med de tre klassiska folk- rörelserna som växte fram under 1800-talets senare hälft – frikyrkorörel- sen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.⁴

Vad beträffar den föreningshistoriska forskningen och medborgarsamhäl- lets framväxt är det brukligt, rent schematiskt, att särskilja mellan två olika organiseringsprinciper: associations- och massorganisationsprincipen. Den sistnämnda principen kan likställas med folkrörelsebegreppet. Den först- nämnda organisationsformen är äldre, men det vore förhastat att tro att övergången skedde utan friktioner. Kortfattat uttryckt möjliggjorde associa- tionsprincipen ett ständsoverskridande. Dock förutsattes en ständsmässig position. Massorganisationsprincipen å sin tur utgick från idén att förenings- friheten var oberoende av ekonomisk och social ställning.⁵

Typologier förenklar, men har samtidigt ett analytiskt värde. Associations- och massorganisationsprincipen kan sålunda ges ett innehåll utifrån vissa va- riabler såsom a) verksamhetens samhälleliga mål, b) förhållandet till den of- fentliga, statliga/kommunala makten, c) föreningsstrukturens uppbyggnad och d) det sätt på vilket verksamheten initieras. Utifrån dessa variabler fram- håller t.ex. idrottshistorikern *Leif Yttergren* följande konträra egen- skaper: a) medan associationerna ville bevara samhället var massorganisatio- nerna ute efter att förändra det, b) förhållandet mellan det offentliga och associationsväsendet var positivt, medan folkrörelserna var kritiskt inställda till makthavare och myndigheter och relationen såtillvida negativ, c) associa- tionerna dominerades av en stark styrelse medan folkrörelseföreningarnas verksamhet var mera demokratiskt uppbyggd, d) förhållandet mellan den initierande parten, i det här fallet idrottsledarna, och utövarna var vertikalt i

⁴ Se t.ex. Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, *Studia historica Upsalensia* 60 (Uppsala 1974), s. 18–19, 360–363.

⁵ Henrik Stenius, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*, SSLF 545 (Helsingfors 1987), s. 43–47.

associationerna, medan verksamheten inom folk rörelse föreningarna i högre grad beaktade önskemål och krav från medlemmarna.

Yttergrens slutsatser beträffande idrottslivets utformning i Stockholm under slutet av 1800-talet är att i synnerhet pionjärföreningarna, men även en socialt sett mera differentierad idrottsrörelse, inte hade karaktären av en folk rörelse. M.a.o. dominerade associationsprincipen.⁶ Idrottsrörelsen kom heller inte att i egentlig mening uppfattas som en offensiv eller progressiv folk rörelse av socialdemokraterna och liberalerna, som i Sverige ofta ställde sig positiva till en massorganisationsmobilisering. Därtill bestod den svenska nationella idrottsledningen ännu under 1910-talet i ganska hög grad av yrkesgrupper som per definition var knutna till staten, militärer och lingska skolpedagoger.⁷

Utgångsläget för ett medborgarsamhälles framväxt i Finland hade givetvis också sina nationella särdrag. I detta sammanhang är det skäl att framhålla framför allt en faktor. I Finland kom liberalerna, i klassisk borgerlig anda och i ett mera hierarkiskt samhällsklimat, på det stora hela inte att stöda folk rörelserna – t.ex. den fennomanskt ledda nykterhetsrörelsen, dock med undantag av det frivilliga brandkårsväsendet och delvis den borgerliga, wrightska arbetarrörelsen. Det innebar dock inte att strategier att samla idrottsrörelsen fr.o.m. sekelskiftet skulle ha saknats. I detta i grund och botten ideologiska maktspel om hegemonin på idrottskulturens fält, för att låna Pierre Bourdieus uttryck, kan ÅIV:s verksamhet sägas utgöra en del.⁸

Idrottslivet i Åbo

Vid tidpunkten för ÅIV:s konstituerande befann sig idrottslivet i Åbo i en om inte livlig, så åtminstone kontinuerlig fas. Sedan mitten av 1860-talet, då Airisto Segelsällskap (ASS), ortens första egentliga idrottsförening, grundades, hade omkring 20 föreningar sett dagens ljus. Många av dessa, i synnerhet det relativt stora antalet kvinnliga gymnastikföreningar som uppstått i slutet av 1880- och början av 1890-talen, var löst sammanfogade sammanslutningar. Ofta försiggick en penningtransaktion mellan deltagarna och gymnast-

⁶ Leif Yttergren, *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898*, Stockholmsmonografier 125 (Stockholm 1996), s. 12.

⁷ Ibid., s. 204–205. Henrik Sandblad, *Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt*, Studier och källskrifter utgivna av Lärdomshistoriska samfundet 35 (Göteborg 1985), s. 379–383.

⁸ Stenius, s. 290–291.

instruktören. Förutom segelsällskapet utgjorde de engrensföreningar som mera välsituerade medborgare grundade i mitten av 1880-talet – Åbo Velocipedklubb (ÅVK), Åbo Roddklubb (ÅRK), Åbo Turnförening (ÅTF), Åbo Kvinnliga Gymnastikförening (ÅKGF) och Skjutkonstens Vänner – mera varaktiga föreningsbildningar. Initiativtagare, i synnerhet vad gäller cykel- och roddklubben, var yngre representanter för stadens handelselit. Vid sekelskiftet hade staden färre än tio idrotts/gymnastikföreningar med officiellt fastställda stadgar.⁹

Få av pionjärföreningarna i Åbo har efterlämnat arkiv och medlemsförteckningar saknas så gott som helt. Styrelsesammansättningen och medlemsutvecklingen framkommer dock i de i dagstidningarna ofta noggrant refererade styrelsemötena. Tack vare redaktionernas sparsamma redigering kan referaten ibland rentav betecknas som ett primärmaterial, inte minst för ÅIV:s del.

Den västerländska idrottskulturen kom fr.o.m. slutet av 1800-talet, enligt Eric Hobsbawm, att tjäna som en av de viktigaste nya principerna för att uttrycka social identitet och sociala relationer, i synnerhet inom medel- och överklassen.¹⁰ Det organiserade idrottslivets utformning i Åbo följer ett mönster som tycks ha en viss allmängiltighet. Flera likheter framgår nämligen vid en jämförelse med de intensivstudier om idrottskulturen i en stadsmiljö som på senare tid framlagts i Norden, främst för Stockholms, Göteborgs och Bergens del: 1) Socialt sett var idrottskulturen till en början en angelägenhet för medel- och överklass. Medlemsstrukturen inom de första föreningarna, pionjärföreningarna, var följaktligen relativt homogen. 2) Organiseringen i föreningar innebar inte automatiskt en sportifiering eller att de kriterier som man i dag förknippar med idrottsföreningsverksamhet genast skulle ha uppfyllts. Tävlingsprestationer var en drivfjäder för ett fåtal, för det stora flertalet var andra bevekelsegrunder viktigare.¹¹

⁹ Benedict Sandelin, *Studier kring idrottskulturens assimilering och differentiering i Åboregionen från mitten av 1800-talet till 1910-talet*, pro gradu-avhandling i Finlands och Skandinavien historia, Åbo Akademi (1996), bilaga 1, s. 18–22, 54–57, 59–75. Föreningar med officiellt fastställda stadgar, Miscellanea III Fö-H, magistratets arkiv, Åbo stads faktaserviceavdelning/arkiv.

¹⁰ Eric Hobsbawm, 'Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914', Eric Hobsbawm & Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1989, s. 298–303.

¹¹ Yttergren, s. 113–127, 132, 205. Matti Goksøyr, *Idrettsliv i borgerskapets by. En historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet, Norges id-*

I Åbo innebar idrottskulturen i flera avseenden en ny företeelse. Både rodd- och velocipedklubbens tävlingsverksamhet försiggick under klara engelska förtecken, vilket bl.a. framgår av den terminologi man började använda – t ex begreppet "record", som dock inte alltid användes konsekvent, utan ibland stod för resultat. Ett mera utvecklat och reglerat tävlingsmoment låg inbäddat i den idrottskultur som importerades. Umgängesmönstret hade däremot äldre anor. Skridskoåkningen är ett gott exempel på hur idrotten smälter in i den borgerliga kulturen.

De ovannämnda klubbarna åtog sig nämligen att upprätthålla en skridskobana, ett ekonomiskt betungande företag, som främst Frivilliga brandkåren alltsedan mitten av seklet – ibland mera, ibland mindre framgångsrikt – hade gått i spetsen för. För borgerskapet utgjorde skridskobanorna bl.a. en plats där bägge könen kunde träffas i allmänt accepterade former. Förutom iordningsställandet av banan ingick även andra sociala förpliktelser, t.ex. att föranstalta olika rekreationsevenemang som samåkning till musik och danssoiréer inomhus. När de borgerliga, svenskspråkiga idrottsföreningarna i mitten av 1890-talet stod i beråd att skaffa sig en gemensam samlingslokal, där "medlemmarne kunna sammankomma för diskussion af gemensamma frågor", stod betecknande nog Stadshusets bottenvåning i första förslagsrum. Visserligen kan man peka på en allmän brist på lämpliga lokaler, men stads- husets-rådhusets källare var av tradition en förlustelseplats för borgerskapet i de nordeuropeiska städerna.¹²

Pionjärföreningarna samarbetade såväl på ett personligt som på ett organisatoriskt plan. Framför allt styrelsernas sammansättning och vissa samordningsförsök antyder att parallellmedlemsskapets omfattning var betydande. Det ovannämnda skridskobaneprojektet är beskrivande: när ÅRK:s resurser tröt i slutet av 1880-talet tog ÅVK över i början av följande decennium. Förvaltandet av banan övergick till en annan organisation, medan de ansvariga personerna och användarna på det stora hela förblev desamma.

Pionjärföreningarna i Åbo fyllde m.a.o. flera funktioner. Å ena sidan initierade föreningarna en mera modern form av idrott, å andra sidan fortsatte den sociala samvaron i gamla, kulturellt betingade banor. Utomidrottsliga fakto-

rettshøgskole (Oslo 1991), s. 147, 159–163, 213–214, 223–226, 301, 305. Bode Janzon, *Manschetttyrken, idrott och hälsa. Studier kring idrottsrörelsen i Sverige särskilt Göteborg, intill 1900*, Meddelanden från historiska institutionen i Göteborg 14 (Göteborg 1978), s. 193–195. En liknande undersökning för Helsingfors del är under arbete av Kenth Sjöblom.

¹² Sandelin, s. 81. Stenius, s. 188.

rer, t.ex. en klubblokal, kunde betyda mycket för medlemstillströmningen. Tävlingsarrangemangen uppmärksammades inom föreningarna och de fick mycket spaltutrymme i de svenskspråkiga dagstidningarna, vilket ändå inte återspeglade det faktiska intresset. En liten minoritet av medlemmarna deltog aktivt i tävlingar, medan majoriteten intresserade sig för andra verksamhetsformer: utfärder till lands eller sjöss, med velociped eller båt. Verksamhetsprofileringen karaktäriserades betydligt mera, för att använda dagens terminologi, av motion än tävlan. Medlemmarna tycks ofta ha betraktat engagemanget som en investering i social gemenskap och hälsa, men även i status. Ytterligare ett möjligt motiv bakom pionjärföreningarna bör nämnas, nämligen de militära implikationerna i gymnastikföreningarnas verksamhet. Sammanfattningsvis kan man konstatera, att idrottens egenvärde på det stora hela kom i andra hand. Idrotten betraktades som ett medel för att uppnå någonting utöver det rent idrottsliga.¹³

Tre fraktioner

I den mån frågan om Idrottsparkens uppkomst överhuvudtaget har behandlats, har enskilda individers – i synnerhet gymnastikläraren August Blomberg – och idrottsfolkets roll oftast överbetonats på bekostnad av andra involverade. När projektet startade var idrottsrörelsen i Åbo, trots allt, ett relativt marginellt fenomen. De aktivt tävlande, all-round orienterade idrottsmännen uppgick till ett tiotal personer, och det var i stort sett dessa som deltog i de tävlingar pionjärföreningarna arrangerade fr.o.m. slutet av 1880-talet, främst i skidåkning, skridskoåkning, cykling och rodd.¹⁴ Bakom Idrottsparken och ÅIV finner man även andra grupper, det gamla handelsborgerskapet, d.v.s. det politiska och kulturella etablissemanget, och representanter för en ny, professionell yrkeskår inom pedagogik, hälsovård och kommunalteknik. ÅIV:s verksamhet och Idrottsparkens gestaltning kan i hög grad betraktas som ett utslag av dessa tre fraktioners inbördes relationer.

Det idrottsliga syftet hade en framskjuten plats i ÅIV:s ändamålsparagrafer:

§ 1 Föreningens syfte är att genom befrämjande af olika slag af idrott utbilda friska och kraftiga medborgare och därigenom understöda deras andliga och sedliga utveckling.

§ 2 För detta ändamål söker föreningen inrätta och underhålla inom staden en idrotts-

¹³ Se not 9. Jfr Yttergren, s. 205.

¹⁴ Sandelin, s. 54–90.

park med tjänliga banor och platser för utöfvande af idrott och lekar såsom: velocipedåkning, gymnastiska öfningar, bollspel, skridskoåkning, skidloppning, källkåkning, o.s.v., till hvilka ej blott föreningens ledamöter utan jämväl mot billig afgift andra personer hafva tillträde. Så snart dess tillgångar sådant medgifva kommer föreningen äfven att befrämja inrättande af lekplatser för barn å andra ställen inom staden.¹⁵

Beträffande frågan hur idrotten skulle befrämjas var meningarna delade. ÅIV:s ledande poster under det första decenniet innehades av personer som tidigare hade deltagit enbart sporadiskt i ortens idrottsliv. Framför allt rörde det sig om styrelsens första ordförande, läkaren Georg von Essen, och stadens polismästare, Max Aminoff, som valdes till sammanslutningens verkställande direktör. I samband med årsmötet 1894 framlade ordförande von Essen ett förslag om att man skulle inskränka sig till att endast skapa de yttre förutsättningarna för andra idrottsföreningars verksamhet. Han fick mothugg av idrottsförespråkarna. Dessa ville uppmuntra de övriga föreningarna att ordna tävlingar och dessutom ville de introducera grenar som ännu saknade en organiserad föreningsverksamhet.¹⁶

Idrottsmännens organ inom ÅIV kom att bli sportkommittén. Kommittén, som i praktiken uppstod i samband med ÅIV:s konstituerande, fick med åren mera distinkta verksamhetsformer. Kommittéledamöternas antal steg, och hade strax efter sekelskiftet fördubblats från att ha varit 5–6 personer i mitten av föregående decennium. Detta återspeglar även en omgestaltning av ÅIV:s verksamhet i stort. Kommitténs viktigaste uppgifter fram till sekelskiftet var under vintersäsongen att upprätthålla en skridskobana och en rutschbana samt arrangera skidtävlingar i parken. Under höstsäsongen var sportkommitténs viktigaste åtagande att ordna friidrottstävlingar för stadens läroverks elever – ett evenemang som införts i Åbo år 1891 av idrottsförespråkarnas eldsjäl August Blomberg. Årsmötet 1895 berörde detta arrangemang mycket kortfattat med ett omnämnande av att ”ett antal intresserade medlemmar af föreningen den 29 september ordnat allmän täflan i olika slag af idrott”. Vid det laget var parkens försköningsarbete i full gång och styrelsens flertal intresserat av att få till stånd en representativ folk- eller stadspark, icke blott i idrottsligt hänseende utan även, för att låna ordförande von Essens uttryck hösten 1894, ”i syftemål att få stadens alla invånare att trifvas

¹⁵ ÅIV:s stadgar §1, § 2, AD 19/144, Eba 1087, ansökningshandlingar 1893 I, landskansliet, Åbo och Björneborgs länsstyrelse, Åbo landsarkiv.

¹⁶ ÅIV:s årsmöte, *ÅT* 3.12.1894.

därstädes". På det stora hela råkade idrottsverksamheten i skymundan under ett antal år.¹⁷

För den första generationen av aktiva idrottsmän i Åbo kom dock sportkommittén att i allt högre grad utgöra något av en samlingspunkt. Man kan här tala om en kontinuitet i förhållande till de äldre pionjärföreningarna. Iordningsställandet av en velocipedbana var en av ÅIV:s första åtgärder. Detta bör ses i ljuset av de planer som man hade odlat inom Åbo Velocipedklubb (ÅVK). Föreningen hade under ett par år letat efter en lämplig plats för velocipedisternas duster. Allén i Kuppis park hade sedan 1886 fungerat som tävlingsarena i samband med ÅVK:s årsfester. Den utstakade banan med dess skarpa kurvor började emellertid betraktas som oändamålsenlig. Dessutom var banan svår att skärma av under årsfesten, vilket gjorde det svårt att uppbära entréavgifter. När planerandet av Idrottsparken hade kommit i gång på allvar i början av år 1893 och ÅIV sökte delfinansierare för projektet, som beräknades kosta omkring 10 000 mk, fungerade de ÅVK-medlemmar som samtidigt varit initiativtagare till ÅIV, bl.a. Blomberg, mer eller mindre som bulvaner. ÅVK överräckte senare på våren en stor del av sin kassa, 1 500 mk, till ÅIV på vissa villkor. Ett var att man under tävlingarna skulle få rätt att "afstänga platsen och uppbära inträdesavgift".¹⁸ Sportplanens område inhägnades under det första och andra verksamhetsåret med ett 2 km långt plank, ett företag som givetvis också betingades av ÅIV:s behov av intäkter. Denna sportifiering av cykelsporten, vars tävlingskultur synbarligen utvecklades snabbt, och verksamhetens parcellering kan förklaras utifrån grenens inre dynamik och av att de materiella villkoren snabbt förändrades. Att förflytta cykelsporten och en stor del av det övriga idrottslivet till ett specifikt område i staden kan däremot också ses som en återspeglning av en betydligt vidare samhällsomvandling, en differentiering och rationalisering av stadsmiljön, där tillvarons olika aspekter skiljdes åt i tid och rum.¹⁹

¹⁷ ÅIV:s konstituerande möte, *ÅT* 13.2.1893, ÅIV:s årsmöten, *ÅT* 3.12.1894, och 18.11.1895.

¹⁸ Åbo Velocipedklubbs (ÅVK) mötesprotokoll 14.1.1893, årsmötesprotokoll 1.5.1893, mötesprotokoll 20.5.1893, årsmötesprotokoll 24.5.1894, protokollbok 1890–1902, ÅVK:s arkiv, Åbo Akademis bibliotek (ÅAB), handskriftsavdelning.

¹⁹ *ÅT* 27.2.1894. Jfr. M a t t i G o k s ø y r, *Sivilisering, modernisering, sportifiering. Fruktbare begreper i idretthistorisk forskning? Notater og rapporter fra Norges Idretthøgskole 90* (Oslo 1988), s. 31, 44–47. T i m K n u d s e n, *Storbyen støbes. København mellem kaos og byplan 1840–1917* (Köpenhamn 1988), s. 103–104.

ÅIV:s medlemstal varierade under det första decenniet mellan 50 och 150 personer. Medlemsmatriklar har inte bevarats, men bl.a. en relativt hög årsavgift (10 mk) antyder, att föreningen i praktiken lockade till sig samma samhällsskikt som tidigare varit aktivt i idrottslivet, d.v.s. ett svenskspråkigt borgerskap. Verksamheten var säsongsbetonad, medlemmarna ofta subskribenter i föreningen; för de flesta innebar gratis inträde till parken antagligen den stora behållningen. En omständighet som emellertid skilde ÅIV från de övriga pionjärföreningarna, dock med vissa undantag, var dess starka allmännyttiga karaktär; föreningen må ha varit exklusiv, men verksamhetsfältet, ett rekreerande syftemål, vände sig däremot till en bredare allmänhet.

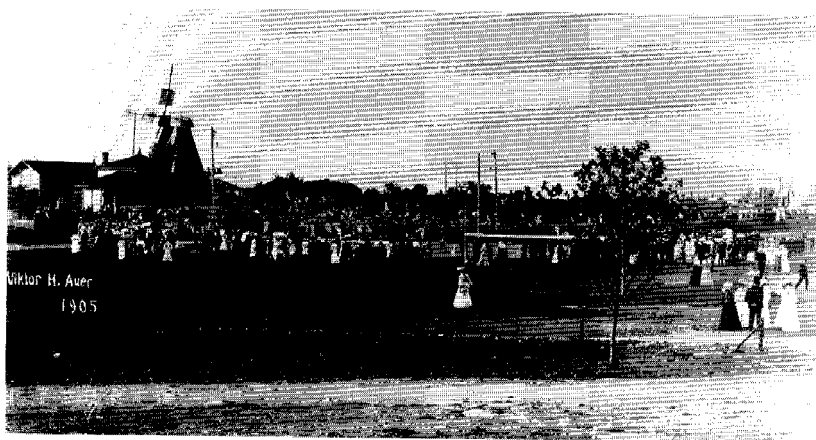
Folk- eller stadspark

En av de första frågor som Åbo stadsfullmäktige ställdes inför efter att kommunreformen trätt i kraft år 1875 gällde ändringar i stadsplanen förorsakade av det pågående järnvägsbygget. Dessa justeringar i C.L. Engels rutnätsstadsplan, uppgjord efter Åbo brand 1827, är emellertid i detta sammanhang av mindre intresse än de stadsområden stadsplanen inte egentligen tog i betraktande. Kullarna på Aura ås stränder, som omgav Åbos centrala stadsdelar, hade i Engels stadsplan lämnats utan avseende och de var ännu i stort sett obearbetade i början av 1870-talet. Drygt trettio år senare hade de kala klipporna omvandlats till parker. Åbos fåtaliga skvärer vid Nikolajtorget, som senare namngavs efter H.G. Porthans och Per Brahes statyer, utökades med parkområden på Vårdberget, Samppalinnabackens norra sluttning, Puolalabacken och Samppalinnabackens sydöstra del, eller den s.k. Betlehemsdalen.²⁰

Maunu Häyrynen hävdar i sin färska undersökning om parkväsendet i Helsingfors 1880–1930, att Åbo i flera avseenden var föregångare i Finland beträffande parkväsendets utformning och skötsel. Det är ändå skäl att påpeka att stadens parkpolitik i högre grad vägledades av enskilda lokalpatriotiska mecenaters donationer samt av det kommunala utskänknings- och utminuteringsbolagets fonder än av en mera målmedveten planläggning. Inom den kommunala kulturpolitiken förhöll man sig ofta avvaktande vad gällde användningen av offentliga medel.²¹ Gränsen mellan privat och kommunalt var ofta diffus, vilket ÅIV och Idrottsparken är ett gott exempel på.

²⁰ Eino Jutikkala, *Turun kaupungin historia* (Åbo 1957), s. 465–466, 479–483.

²¹ Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopoliittika 1880-luvulta 1930-luvulle*, Entisaikain Helsinki XIV (Helsingfors 1994), s. 71–72. Jfr. Jutikkala, s. 479–483.

Folkfest i Åbo idrottspark. (Åbo landskapsmuseum. Foto H.A. Auer 1905).

Bakom stadens beslut att i början av år 1895 till ÅIV överlåta ett anslag på 25 000 mk ur utskänkings- och utminuteringsbolagets vinstmedel som ursprungligen var öronmärkta för ett tivoli i Kuppis, återfinner man inte idrottsliga motiv. ÅIV:s styrelseledamot, kommunalrådet Carl Fredric Junnelius hade i egenskap av stadsfullmäktigeledamot under senhösten 1894 framlagt en motion, där han föreslog att pengarna i stället skulle kanaliseras till idrottsparkprojektet: "Parken ägnade sig redan i dess nuvarande skick vida bättre än Kuppis till en folkpark och hade ett vida hälsosammare läge".²² Under slutet av 1880- och början av 1890-talet hade stadens beslutsfattare fört en relativt livlig diskussion om huruvida den gamla parkanläggningen i Kuppis, som befann sig strax söder om stadsgränsen, skulle bli en folkpark för arbetarbefolkningen. Med jämna mellanrum dryftades sedan seklets första decennier om Kuppis skulle inrymma ett tivoli för att befrämja en "nyttig" sysselsättning hos allmogen. Spörsmålet flammade upp en sista gång i samband med den ovannämnda debatten.²³

Idrottsparkprojektet hade dittills varit ett arbetsintensivt, men trots allt ett ganska marginellt företag. Nu blev frågan i betydligt större omfattning en

²² ÅT 14.12.1894. Åbo stads fullmäktigeprotokoll 13.12.1894, § 26, Ca 21, stadsfullmäktiges i Åbo protokoll, Åbo stads faktaserviceavdelning/arkiv.

²³ Se t.ex. L e e n a L a i n e, 'Urheilu valtaa mieler', *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia* (Helsingfors 1992), s. 104–106. J u r i k k a l a, s. 482.

kommunal angelägenhet. Jävfrågor stod inte högt på dagordningen; i den kommitté som tillsattes för att bereda ärendet satt förutom motionären även polismästaren Aminoff, d.v.s. två av ÅIV:s bärande krafter.²⁴

Staden ställde vissa krav angående anslagets beviljande. ÅIV skulle bl.a. redovisa för vilka ändamål medlen användes. Anslaget beviljades i poster om 5 000 mk och staden ville få insyn i föreningens räkenskaper. Dessutom ansåg staden, att parken vissa dagar skulle vara gratis tillgänglig för allmänheten. Efter ett visst kompromissande kom man överens om fritt inträde en vardag i veckan under våren och hösten och att entrén, som vardagar var 10 penni och söndagar 50 penni, skulle sänkas under vissa helgdagar.²⁵

”Det lider intet tvivel, att Åbo stad här kommer att hafva en anläggning som kan mäta sig med hvilken stadspark som helst”, kommenterade *Åbo Tidning* parkbygget våren 1895. Sydost om velocipedbanan iordningställdes nu en rymlig fotbollsplan. Mellan dessa planer skulle en damm, ”omslutande en liten holme”, anläggas. Vid sidan av ”restaurationpaviljongen” med nykterhetsservering och en dansbana existerade även andra ”förlusteseanläggningar”, t.ex. olika former av gungor, en lekplats för mindre barn och fyra lawn-tennisplaner. Av årsberättelsen 1895 framgår, att de fyra naturliga dammarna nordost och ovanom den stora planen hade bearbetats och att dränerings- och sprängningsarbete hade utförts. Dessutom hade man skapat nya parkgångar vilkas totala längd uppgick till 2 225 meter, sått gräs på en areal av flera tusen kvadratmeter och planterat 180 träd, 90 rosenbuskar och 165 andra buskar.²⁶

Det intensiva byggandet övervakades av ÅIV:s VD, polismästaren Aminoff, som i praktiken fungerade som arbetsledare för de omkring 15 personer föreningen avlönade. Stadsarkitekten och stadsingenjören Arthur Kajanus samt stadens trädgårdsmästare fungerade mer eller mindre som konsulterande tjänstemän. Morasen och de kala klipporna gav snabbt vika för kultiverade planteringar. Den ursprungliga kostnadskalkylen ökade tiofalt. Vid sekelskiftet hade parken slukat omkring 100 000 mark. Förutom föreningens egna inkomster, främst medlems- och inträdesavgifter samt hyresintäkter, stadens

²⁴ Åbo stads fullmäktigeprotokoll 27.12.1894, § 4, Ca 21, stadsfullmäktiges i Åbo protokoll, Åbo stads faktaserviceavdelning/arkiv.

²⁵ Åbo stads fullmäktigeprotokoll 1.2.1895, § 11, 14.2.1895, § 1, 10.4.1895, § 16, Ca 22, stadsfullmäktige i Åbo protokoll, Åbo faktaserviceavdelning/arkiv. ÅIV:s vårmöte, *ÅT* 2.4.1895.

²⁶ *ÅT* 7.3.1895. ÅIV:s årsmöte, *ÅT* 18.11.1895.

anslag samt startkapitalet, hölls projektet flytande med hjälp av bl.a. privatpersoners donationer. Kommunalrådet och styrelseledamoten Junnelius gåva på 10 000 mark stod i en klass för sig, men också övriga dignitärer gav föreningen sitt stöd, t.ex. kommersrådet Fredric Rettig, konsul Gustaf Lindblom och vicekonsul Alfred Jacobsson. Den sistnämndes fru, Helene Jacobsson, var förövrigt fr.o.m. mitten av 1890-talet en av ÅIV:s ledande styrelseledamöter. Dessutom skänkte t.ex. Aura Sockerbruk och Crichton & Co:s mekaniska verkstad vägbyggnadsmaterial, fyllnadsjord etc.²⁷

Det sätt på vilket Idrottsparken förverkligades var ett relativt tidstypiskt uttryck för hur en liberalt sinnad samhällselit engagerade sig i samhällsfrågor av vitt skilda slag. Det torde också stå klart, att det var andra incitament än primärt idrottsliga som låg bakom insatsen.

Såsom ovan framgått verkar samtiden inte självfallet ha uppfattat Idrottsparken som en ny folkpark. Distinktionen mellan folk- och stadspark är i och för sig inte speciellt klar, men är i sammanhanget relevant såtillvida att stadens beslutfattare tycks ha haft för avsikt att ge Idrottsparken den roll som ursprungligen var tänkt för Kuppis. Den nya folkparken fick däremot ett betydligt mera centralt läge och en mera tillrättalagd gestaltning än de traditionellt utanför stadsbebyggelsen placerade, mindre bearbetade och naturtrogna folkparkerna. Rönjningen av den ursprungliga naturen var givetvis betingad av de idrottsliga målsättningarna, men likväl tog man inom ÅIV i betraktande även estetiska synpunkter, dikterade av stadens kulturella etablissemang.²⁸

Idrottsparkens utvecklingskedan karakteriseras av en anomali, åtminstone om man följer Häyrynens kronologi. Han laborerar med två centrala begrepp: parker uppförda under initieringskedet benämns landsskapsparter, parkområden planerade efter att parkväsendet stabiliserat sig kallas reformparter. Det första skedet ledsagades av idéer där parkernas estetiska värde placerades i högsätet. "Skönhetsvärden" av Åbos kullar som inleddes med Vårdborget i början av 1870-talet exemplifierar denna tendens. Parkerna började också uppfattas som ett "stycke natur" i stadsbilden, en miljö som kom väl till pass för den enskilda medborgarens "hälsopromenad". En kåsör i *Åbo Tidning* beskrev t.ex. Vårdbergsparken år 1887:

²⁷ ÅIV:s årsmöten, ÅT 4.12.1893, 3.12.1894, 18.11.1895, 30.11.1897 och 28.11.1898.

²⁸ Jfr. Häyrinen, s. 18.

... en omtyckt promenadplats för samhällsmedlemmar, som vilja bli af med en överhöfvan stor kroppslig välmåga ... I synnerhet om morgnarna idkas denna moderna, enligt hvad man sagt mig, mången gång af läkare anbefalda gångsport flitigt af en hel mängd stadsbor.²⁹

Promenadkulturen som kan härledas till upplysningstiden och cartesianismens syn på människokroppen som en maskin som bör underhållas utgjorde, enligt Häyrynen, en del av en hygienisk diskurs. Man använde även organismanalogier och beskrev t.ex. parken som stadens lungor. I landsskapsparternas grönska kunde dessutom samhälleliga orättvisor mer eller mindre automatiskt förebyggas, när lägre samhällsklasser i en paternalistisk anda fick ta del av borgerskapets umgängesmonster.³⁰

Idrottsparkens fysiska gestaltning och försköning, dess planteringar, dammarnas placering, gångarna och de, visserligen spridda uttryck som vägledde projektet – ”frisk luft”, ”hälsosammare läge” (än Kuppis), ”gouterad promenadplats” etc. – är kännetecknen som väl kan placera parken bland stadens övriga kullar. Däremot är det en vanskelig uppgift att försöka precisera parkbesökarnas sociala förankring, i vilken mån parken utgjorde ett nytt forum för promenaden, en i första hand borgerlig ritual.

Konstellationen blir betydligt intressantare av att ÅIV:s styrelse förutom byggandet även såg som sin uppgift att styra de aktiviteter som försiggick i parken. Det var vid Åbo Turnförenings årsmöte hösten 1892 förslaget om sportplanens placering för första gången framlades, inte av en föreningsmedlem, utan av stadsläkaren Axel Reinhold Spooft. Spooft kände tydligen till idrottsfolkets föresatser, men ansåg att det vore på sin plats att även arbetarbefolkningen kunde använda sportplanen för sina folknöjen.³¹ Samma något vaga inställning uttrycktes i en tidigare diskussion om byggandet av en privat gymnastiklokal i staden – återigen ett halvoffentligt projekt igångsatt i mitten av 1880-talet av föreningen Åbo Idrottsförening. Där kunde nämligen också folkliga möten och ”arbetares aftonsamkväm” arrangeras, tyckte en anonym föreningsmedlem i en insändare och fortsatte:

På detta sätt [...] bibringa folket smak för ädlare tidsfördriv och avsky för supigt och liderligt lif. Är ändamålet onödigt och onyttigt, då man genom det åsyftar ungdomens hälsa och folkets nykterhet och sedlighet.³²

²⁹ Ibid., s. 98–145, 167–209. *ÅT* 14.4.1887.

³⁰ Antero Heikkinen, *Terveysen ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla* (Helsingfors 1991), s. 22–23. Häyrynen, s. 24, 63–65, 211.

³¹ Åbo Turnförenings årsmöte, *ÅT* 13.10.1892.

³² *ÅT* 14.11.1885.

En naturskön idyll nära stadskärnan. Dammen, en av fyra nordost om och 14 meter ovanom den stora idrottsplanen, innehöll "rent källvatten" enligt en beskrivning i FIB 1908. I bakgrunden skymtar Samppalinna kvarn. (Bildsamlingen vid Åbo stads idrottsbyrå).

I uppsjön av argument finner man en gemensam nämnare, en fostrande inställning, ett typiskt drag för associationsväsendet. En allmän uppfostrings-tanke kan förvisso också inläsas i ÅIV:s ändamålsparagraf. Åbo Idrottsförening övergav sedermera tanken att få till stånd en gymnastiklokal och över-räckte den fond på ca 5 000 mark man samlat till ÅIV i början av år 1893.³³

År 1895 uppläts parken vid fyra tillfällen åt tre andra föreningar, medan ÅIV arrangerade 24 tillställningar och folknöjen. Under detta år hade parken 13 500 besökare, exklusive föreningens egna medlemmar. Hälften av dessa besökte parken under de söndagar entrén nedsatts. Två år senare hade besökarnas antal stigit till över 16 000:

Antalet besökanden i parken har i runda tal uppgått till 8 300 personer vid tillfällen, då inga särskilda arrangemang vidtagits, däraf omkr. 4 700 vid danstillställningarna om hvar-dagar, samt till 8 000 vid de af bestyrelsen föranstaltade folknöjena.³⁴

³³ ÅT 16.1.1893.

³⁴ ÅIV:s årsmöte, ÅT 18.11.1895.

En borgerlig offentlighet

ÅIV behövde säkert intäkter, men evenemangen kan knappast enbart, eller ens i första hand, förklaras utifrån ekonomiska kalkyler. Rimligare är att se verksamheten som en återspeglning av ett ideal som vuxit fram hos det västerländska borgerskapet i takt med de merkantilistiska strukturernas upplösning. I samhällets uppspaltning i en statlig, offentlig sfär och en marknad, privat sfär, existerade ett mellanled, den borgerliga offentlighetens sfär där människans ideella, "goda" sidor skulle utvecklas, för att anknyta till Jürgen Habermas analys av det borgerliga samhället. Den borgerliga offentligheten möjliggjorde en objektiv och förnuftig allmän opinion. Denna uppfattades som klasslös och hade sållats fram inom olika diskussionsforum. Detta allmänintresse fick i kraft av sin rationalitet, dock inte p.g.a. ett brett folkligt stöd, även myndigheterna att foga sig. Slutpunkten kan man säga blev parlamentet, den borgerliga offentlighetens direkta förbindelse med statligt beslutsfattande. Förutsättningarna för ett medborgarsamhälle förbättrades. Ett fundamentalt element i den borgerliga självförståelsen var att klyftan mellan en ideell och en ekonomisk organisering bibehölls.³⁵

I vilket avseende är då denna idealmodell relevant i sammanhanget? För det första kan man peka på växelverkan mellan stadens beslutsfattare och ÅIV:s styrelseledamöter. För det andra kan man hänvisa till Ove Korsgaard's sätt att applicera Habermas hypotes: fritiden var för borgerskapet offentlig tid, reserverad för olika kulturella engagemang, en ideell verksamhet, som inte uppfattades som en onyttig sysselsättning utan samhälleligt betydelsefull.³⁶

Substantivet medborgare ingick i ÅIV:s ändamålsparagraf. I forskningen kring associationsväsendet har t.ex. Torkel Jansson gett begreppet medborgare följande betydelse: "I själva ordet 'medborgare' ligger alltid en rättmätig tillhörighet till ett åtminstone i tanken likaberättigat 'vi', en samhörighet i vilken man 'är med' om att utgöra en 'stat', ett 'folk' eller 'nation' [...] där den fria individen måste vara minsta enhet."³⁷ ÅIV:s verksamhet vittnar

³⁵ Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället* (Malmö 1984). Jfr Stenius, s. 47–49, 94–95, 204.

³⁶ Ove Korsgaard, *Kampen om kroppen. Dansk idrets historie gennem 200 aar* (Köpenhamn 1982), s. 151–163.

³⁷ Torkel Jansson, *Adertonhundralets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*, *Studia Historica Upsaliensia* 139 (Uppsala 1985), s. 239.

om denna överideologi, med Janssons ord, där uttryck som det allmänna bästa, patriotism, fosterlandets väl o.s.v., lite slagordsmässigt, tillskrevs stort värde.³⁸ ÅIV kan betraktas som det borgerliga samhällets, eller rättare sagt det svenskspråkiga etablissemangets agent i ett försök att skapa förutsättningar för en fostrande, rationell rekreation. I grund och botten sammanhängde detta med en nationell konsolideringsprocess, ett projekt att skapa fullgoda samhällsmedlemmar.

På diskursiv nivå, d.v.s. i uttalanden av personer inom ÅIV:s ledning, kan man i stora drag särskilja två tillvägagångssätt: en progressiv, socialreformistisk åskådning och ett patriotiskt tänkesätt. Den förstnämnda strategin gällde arbetarbefolkningen och ungdomen, den andra i princip enbart ungdomen.

Någon nödvändighet att bibehålla det plank, åtminstone mot Östra Linjegatan, förefinnes icke, alldenstund sedan Idrottsparkens tillkomst Kuppis hvarken behöfver eller bör afstängas för hållandet af folkfester, hvilka om de ock anordnas huru som helst endast lämna efter sig sorgliga spår.³⁹

Kommentaren i det svenskspråkiga borgerskapets språkrör *Åbo Tidning* skall mindre betraktas som en beskrivning av verkligheten än som en återspeglning av attityder. En inte helt omöjlig men arbetsdryg uppgift vore att mera systematiskt undersöka park- och rekreationsområdesbesökarnas sociala förankring. Trots ÅIV:s föresats att "få alla stadens invånare att trivas" i Idrottsparken, förefaller parken nämligen i första hand ha uppfattats som en borgerlig miljö. Diffusionsperspektivet skall här inte diskuteras, men förutom en differentiering kan man även tala om en polarisering av stadens offentliga rum. Häyrynen pekar på en marginalisering av ickeborgerliga element i stadsrummet; arbetarbefolkningens större evenemang förpassades till folkparker utanför Helsingfors stadsgräns. Åbo arbetarförening tycks t.ex. aldrig ha haft Idrottsparken som mål för sina årliga demonstrationståg, senare första majtågen, som arbetarrörelsen började arrangera fr.o.m. mitten av 1890-talet. Däremot blev den s.k. batteristranden vid Uttamo, ett område en bit utanför staden som arbetarföreningen hade hyrt i början av 1890-talet och omvandlat till en "sommarförlustel-seplats" ett populärt utflyktsmål, och ofta också målet för demonstrationsmarscherna. Åbo stad hade understött projektet med 400 mark.⁴⁰

³⁸ Ibid., s. 242-243. Stenius, s. 204.

³⁹ *ÅT* 3.10.1899.

⁴⁰ Häyrinen, s. 212. *Turun työväenyhdistyksen 40-vuotinen vuosikirja 1887-1927* (Helsingfors 1927), s. 36.

Ett tecken som kan tolkas som att filantropin inom ÅIV börjat anta mera konservativa former, ett framhållande av ordningsmomentet, är följande kommentar i årsberättelsen 1902:

Dansbanan, som inbragt föreningen en nettovinst af 867 mk 95 p., hade dock gifvit anledning till mångahanda obehag och störande uppträdanden, oakadt polis städs närvarit vid danstillställningarna, hvarför bestyrelsen uttalade önskligheten af att danserna mer än hittills kunde ställas under föreningsmedlemmarnas personliga öfvervakande.⁴¹

Den social-hygieniska diskursen

ÅIV skall definitivt karaktäriseras som en associationsförening. Däremot kan man åtminstone i ett avseende ifrågasätta hållbarheten i Yttergrens typologisering i associationer och folkrörelser. ÅIV:s styrelse med sju ledamöter bestod i hög grad av ett samhällsbärande skikt. Verksamheten kan dock knappast betecknas som samhällsbevarande, utan snarare tvärtom. Den retorik som under 1890-talet omgav projektet präglades snarare av en stark tilltro till en dynamisk omdaning av medborgarnas levnadsvillkor, ett synsätt tydligast artikulerat av ÅIV:s första ordförande, läkaren Georg von Essen (f. 1850).

von Essen, som 1904 valdes till stadsfullmäktiges viceordförande, hade under de två föregående decennierna befäst sin ställning bland stadens beslutsfattare. Under 1880-talet var han ledamot i den i början av decenniet upprättade hälsovårdsnämnden och under följande decennium ledamot i fattigvårdsdirektionen samt flera år ordförande i vattenledningsutskottet. Den sistnämnda posten var synnerligen tung med tanke på utvecklingen av stadens infrastruktur, eftersom utskottet handhade frågan om utbredandet och förbättrandet av stadens vattenledningar.⁴²

von Essen, som företagit studieresor till bl.a. Stockholm, Wien och Berlin, kan betraktas som en typisk representant för en professionell yrkeskår.⁴³ Detta Bildungsbürgertum, med läkarna i spetsen, kom i slutet av föregående sekel att fungera som innovationsspridare på ett brett samhällsfält, en process präglad av begreppet socialhygien. För samtiden inneslöt begreppet förutom

⁴¹ ÅIV:s årsmöte, ÅT 1.12.1902.

⁴² Hjalmar Bergholm, *Finlands läkare jämte Finlands randläkare* (Helsingfors 1907), s. 75–76. Jfr. Jutikkala, s. 41.

⁴³ Bergholm, s. 76. Jfr. Marjatta Hietala, 'Innovatiot yhteiskunnallisen uudistumisen vauhdittajana Helsingissä', *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 I* (Helsingfors 1992), s. 25–33.

hälso- och hygienlära även frågor som i dag närmast förknippas med socialpolitik, t.ex. bostads- och arbetsförhållanden samt rekreationsmöjligheter.⁴⁴ Om det rörde sig om en medveten arbetsfördelning eller inte må här bli obesvarat, men medan stadsläkaren Spoof, väl medveten om de tilltagande problemen i förstäderna, i början av 1890-talet talade för en mera ändamålsenlig tomt- och bostadspolitik med tanke på arbetarbefolkningen,⁴⁵ tog kollegan von Essen, som vid tillfället tjänstgjorde som fängelseläkare, sig an ett mindre överhängande problemområde.

Det är knappast ett för vågat påstående, att von Essen kom att använda ÅIV som en spridningskanal för sina socialhygieniska grundprinciper. Om arbetarbefolkningen närmast implicit var en av ÅIV:s målgrupper, utgjorde stadens ungdom det uttryckligen. Att så var fallet var ingen tillfällighet.

Mot slutet av 1800-talet var det framförallt pedagog- och läkarkretsar som i allt större omfattning började betrakta ungdomen som en särskild samhällsgrupp med specifika problem. I Norden fördes fr.o.m mitten av decenniet en ofta polemiskt tillspetsad debatt beträffande skolungdomens hälsotillstånd som utmynnade i undersökningar om hygieniska missförhållanden främst vid läroverken. Den ängslan som kom till uttryck var inte enbart betingad av explicit hälsomässiga frågor. Samma kretsar ansåg också att de unga utgjorde den grupp i samhället som disponerade över en slumrande kapacitet, som rätt tillvaratagen kom hela nationen till gagn.⁴⁶

Återigen är det relevant att hänvisa till ÅIV:s ändamålsparagraf: genom ett befrämjande av idrott skulle föreningen "utbilda friska och kraftiga medborgare och därigenom understöda deras andliga och sedliga utveckling". Hänvisningen till sedlighet kan närmast tillskrivas en allmän borgerlig vokabulär och moraluppfattning, med sexuella undertoner, där kyskhet betraktades som dygd. Avhållsamhet och självkontroll kombinerad med pliktuppfyllelse utgjorde delar av ett i flera avseenden paradoxalt idékomplex, nämligen förmandet av den, i första hand manliga karaktären. Viljan utgjorde en central ingrediens i karaktärsdanningen och genom att stärka kroppen kunde den enskilde bättre kontrollera främst sina fysiologiska drifter. 1800-talet har av vis-

⁴⁴ Marjatta Hietala, 'Hygienian ja terveydenhuollon eturintamaan ulkomaisten yhteyksien avulla', *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta*, s. 73–78, 105–111.

⁴⁵ Jutikkala, s. 567–568.

⁴⁶ Se t.ex. Anssi Halmesvirta, 'Kansan elinvoimaa kokoamassa – Ivar Wilsmanin voimistelun ja ruumiinhoidon ideologia 1870–1920', *Finlands idrottshistoriska förenings årsbok 1995*, s. 13–14. Janzon, s. 37, 116–117.

sa forskare betecknats som det sekel då karaktärsdanningen sattes på piedestal. I detta sammanhang kunde även idrotten ges en större dignitet.⁴⁷ En ledare i *Åbo Tidning* tangerade i början av 1890-talet denna aspekt, vilket visar att dylika tankegångar åtminstone fått en viss spridning:

Sporten har i våra dagar tillvunnit sig en uppmärksamhet som ingalunda är oförtjänt. Vi talar nu ej om den sport, vilket litet hvarstans dyker upp såsom en modesak [...] utan om sådan som planmässigt och med sakkännedom bedrivs, och vars utövare egnat sig åt den, ej emedan det skall så vara, utan af värkligt oegennyttigt intresse. Huru den stärker kroppen och stålsätter sinnet, behöfva vi ej här framställa, ej heller dess så att säga indirekt förädlande inflytande, då den leder tanken och hägen bort från andra områden, där de kunde villas och lida skada.⁴⁸

von Essens uttalande i samband med den gymnastik/idrottsfest som anordnades i Åbo frivilliga brandkårs nya byggnad 1894 till förmån för ÅIV, "att i hygieniskt och uppfostrande syfte arbeta för ungdomen på orten"⁴⁹ är en variation av ändamålsparagrafen som harmonierar med denna sociala och kulturella kontext. von Essens agerande förblev inte enbart retoriskt. Senare samma år gjorde han i stadsfullmäktige gällande, att staden försummat ungdomens fysiska uppfostran och framhöll samtidigt ÅIV:s verksamhet. Efter tivoli-anslaget beviljande ansåg fullmäktige, att folkskoleleverna avgiftsfritt skulle ha tillträde till parken en dag i veckan under vår- och höstsäsongen. Vid ÅIV:s årsmöte 1895 föreslog styrelsen ett samarbete med stadens skolor. Mot en relativt låg årlig insats kunde gymnastiken i skolornas ofta trånga och dammiga salar ersättas med "lekar och öfningar i det fria" under lärarens uppsikt uppe i Idrottsparken. Arrangemanget blev ingen succé. Några år före sekelskiftet registrerade man dock en glädjande förändring för folkskolelevernas del, när de under en utbildad leklärares ledning bedrivit ordnade lekar: "Att detta är det rätta sättet till upplifvande af det slumrande intresset för idrottsöfningar synes af den i ögonenfallande liflighet och outtröttliga ifver,

⁴⁷ Henrik Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood. Boy's Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940*, Commentationes Scientiarum Socialium 47 (Helsingfors 1994), s. 182–183, 216–217. Se även t.ex. Claes Ekenstam, *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700–1950* (Göteborg 1993), s. 204–247. Goksøyr, *Idrettsliv i borgerskapets by*, s. 294 not 853. Hans Bonde, *Mandighed og sport* (Odense 1991), s. 21–22.

⁴⁸ *ÅT* 23.7.1892.

⁴⁹ *ÅT* 14.1.1894.

hvarmed eleverna omfattat dessa lekar". År 1902 hade två av stadens fem pojkläroverk jämte samskolor betalat årsavgiften på 50 mk.⁵⁰

Ett genast från starten mera lyckat arrangemang blev de simskolor ÅIV inrättade 1903, vilket i och för sig bör relateras till att stadens organiserade idrottsliv hade vuxit i någon mån i.o.m. grundandet av nya, finskspråkiga föreningar efter sekelskiftet. Simskolan vid Lilla Bockholmen nära Runsala riktade sig till mera välsituerade, medan den andra vid Runsala bro stod öppen för obemedlade och var gratis. År 1907 började staden för första gången på eget initiativ bygga en idrottsanläggning, dock efter påtryckningar från ÅIV. Siminrättningen vid Allmänna Promenaden på Runsala stod färdig lämpligt inför sommarsäsongen 1908. Dispositionsrätten överlämnades till ÅIV under förutsättningen att förutom obemedlade även "mindre bemedlade elever vid de högre skolorna" skulle ges gratis undervisning i "simning, lifräddning och skenbart drunknades behandling".⁵¹

Det är rimligt att diskutera ÅIV:s samarbete med skolektorn utifrån två synvinklar. von Essen var tydligt medveten om det betraktelsesätt som vuxit fram hos en liberal medicinarkår i Norden. Kontentan i denna utilitaristiska idéströmning var att det skulle råda balans mellan intellektuell och kroppslig bildning.⁵² von Essens argument kan betraktas som en förlängning av skolhygiendebatten och ÅIV:s verksamhet som en tillämpning. Samarbetet kan emellertid också förklaras utgående från en annan av ÅIV:s portalfigurer, gymnastikläraren August Blomberg, och hans roll i konstellationen.

von Essen var aldrig medlem av ÅIV:s sportkommitté. Trots att Blomberg så gott som oavbrutet satt i ÅIV:s styrelse under föreningens första decennium, var dock sportkommittén under denna period hans huvudsakliga forum. Blomberg var hjärnan bakom de årliga tävlingarna mellan läroverken, ett arrangemang som snabbt integrerades med sportkommitténs övriga före-

⁵⁰ Åbo stads fullmäktigeprotokoll 29.11.1894, § 3, Ca 21, 10.4.1895, § 16, Ca 22, stadsfullmäktiges i Åbo protokoll, Åbo stads faktserviceavdelning/arkiv. ÅIV:s årsmöten, *ÅT* 18.11.1895 och 1.12.1902, ÅIV:s vårmöte, *ÅT* 2.4.1896.

⁵¹ *SUL* 1903, s. 550-551. ÅIV:s årsmöte, *ÅT* 30.11.1904. *FIB* 1905, s. 114-115. *FIB* 1906, s. 163. *Berättelse angående Åbo stads kommunalförvaltning 1906*, s. 17, 1907, s. 57-58, 1908, s. 52.

⁵² Janzon, s. 19-38. Irja Koivusalo, *Voimistelu maamme oppikoulujen oppiaineena vuosina 1843-1917* (Villmanstrand 1982), s. 25-30. Henrik Meinander, 'Mellan nyhumanism och nordism. Aspekter på det nordiska läroverkets systematisering 1800-1950', *HTF* 1993, s. 206-211.

havanden. Sportkommitténs arbete var oftast av praktisk natur, men utifrån spridda uttalanden kan man dra slutsatsen att verksamheten också influerades av en hälsoideologi, främst med avseende på skoltävlingarnas gestaltning.

“Enligt hvad oss meddelats komma hjulryttarene att undersökas af läkare före och efter täflingarna”, ljöd *Åbo Tidnings* redaktionella kommentar 1896 angående skoltävlingarna och den nya gren som då introducerades – ”täflan å velociped”. Sex år senare skrev samma tidning: ”... i alla fall visa dessa täflingar, att sant intresse för en god och hälsobringande idrott existerar inom föreningen ÅIV”. Samma anda gick igen följande år: ”Att några nämnvärda resultat ej uppnåddes beror af den obligatoriska mångsidigheten, hvilken som känt afser en allsidig utbildning af kroppen och borttar hvarje tanke på rekordöfverdrifter”.⁵³ Det är möjligt att de två sistnämnda beskrivningarna hade författats av tidningens unga redaktör Rafael Colliander, ny medlem av sportkommittén och den person som senast i början av år 1906 efterträdde von Essen som ÅIV:s ordförande. Ur hans penna härstammade åtminstone den artikel som publicerades i *Finskt Idrottsblad* 1904, där ÅIV:s syfte iklädde följande ordalag: ”Utgående från tanken att idrotten i sig själf och icke idrottsrekordet bör uppmuntras, har föreningen sträfvat till ett program, som genom sin mångsidighet är afsedt att förebygga öfverdrifter”. Mycket tyder på att det var August Blomberg som i samma tidskrift 1908 under pseudonymen ”Enoch” låg bakom framställningen rörande skoltävlingarnas bakgrund:

Från första början har den principen blifvit följd, att en lagom mångsidighet i öfningarna är af större värde än den ensidighet, som väl kan föra till lysande rekord, men som åtminstone för en ännu växande yngling måste motarbeta en harmonisk kroppsutbildning.⁵⁴

Citaten tyder på en hälsodiskurs, d.v.s. idrottsutövningen skulle ske inom vissa utstakade gränser, i annat fall kunde idrotten rentav vara hälsovådlig. *Bode Janzon* har kraftigt kontrasterat konstellationen mellan tävlings- och motionsidrott. Ett grundantagande i undersökningen är en av utövarna förutsatt medveten motsättning mellan tävlan å ena sidan och motion i hälsobefrämjande syfte å andra sidan. Den idrottshistoriska forskningen har påvisat, att utvecklingen eller sportifieringen av t.ex. en enskild gren mer eller mindre väglets av en inre dynamik, av en viss autonomi i förhållande till samhällsstrukturerna – t.ex. ökad fritid och bättre levnadsstandard. Samti-

⁵³ *ÅT* 25.9.1896, 7.10.1902 och 22.9.1903.

⁵⁴ *FIB* 1904, s. 11. *FIB* 1908, s. 187.

digt har man, bl.a. i Norbert Elias efterföljd, velat framhålla den mentalitet som varit rådande i den kulturmiljö där verksamheten försiggått.⁵⁵

En föregångare

Den kulturmiljö som här diskuterats är den borgerligt liberala, d.v.s. det samhällsbärande skiktets värderingar och attityder i Åbo, och dess inflytande på ÅIV:s verksamhet. Samma grupp höll i trådarna i de likartade sammanslutningar som sedan början av 1880-talet hade uppstått på olika håll i Norden: Sällskapet för befrämjandet af skolungdomens fria lekar, grundat i Stockholm 1883; det i Göteborg 1898 grundade Sällskapet Ungdomens friluftss lekar, som strax efter sekelskiftet omvandlades till det kommunalt finansierade Sällskapet för friluftss lekar; Legepladsforeningen i Köpenhamn grundad 1891 och Komiteen for de offentlige Legepladse som sedan mitten av 1880-talet existerade i Bergen. Sammanslutningarna kännetecknades av en stark och samhällsbevandrad styrelse. Ledningen betraktade ofta idrotten som ett medel för att uppnå utomidrottsliga syften. En allmän uppfostringstanke utgjorde ett viktigt rättesnöre. Sällskapet i Stockholm anlade t.ex. källbackar och skridskobanor, arrangerade skidutflykter och tävlingar, men hade svårigheter att genomföra verksamheten i praktiken.⁵⁶

Dessa karaktäristika stämmer väl överens med ÅIV. Åbo var i jämförelse med de ovannämnda städerna en liten ort; 1880 uppgick befolkningen till knappt 24 000 personer, 40 år senare var invånarnas antal närmare 60 000. Industrialiseringen började på allvar ge sig till känna först mot slutet av seklet.⁵⁷ Ändå var Åbo i flera avseenden en föregångare, både vad gällde förbättrandet av idrottslivets yttre villkor och parkväsendet. Läkare och gymnastiklärare var involverade i projektet, en påverkargrupp – reformparksskedets bakgrundskrafter – som enligt Häyrynen började ta del i parkdiskussionen först efter sekelskiftet. Idrottsfolket i Åbo fick en anläggning, vars motsvarighet uppstod i Stockholm några år senare, i Köpenhamn efter sekelskiftet och i Helsingfors i början av 1910-talet i samband med Djurgårdens utformning till reformpark.⁵⁸

⁵⁵ Janzon, se framförallt s. 160. Se t.ex. Yttergren, s. 207–208.

⁵⁶ Yttergren, s. 65. Janzon, s. 37–38. Lindroth, s. 208–209. Goksøyt, *Idrettsliv i borgerskaps by*, s. 296–298. Knudsen, s. 153.

⁵⁷ Jurikkala, s. 15–20, 291–292, 299–300, 371–372, 410–423.

⁵⁸ Yttergren, s. 185, 209. Knudsen, s. 115. Häyrynen, s. 180–189, 212. Kenth Sjöblom, 'Kajaniemi – Idrottens vagga. Kajaniemi som idrottspark fram till se-

Denna utveckling kan relateras till Marjatta Hietalas iakttagelser. Städernas utveckling vid sekelskiftet kan inte i sin helhet förklaras enbart utifrån strukturella faktorer som graden av industrialisering, stadens storlek etc. Idé- och innovationsspridningen var inte enkelriktad, från centrum till periferi. Problemet är betydligt mera sammansatt och beroende av lokala förhållanden. Idéspridningen hade olika kanaler och med tiden alltmer institutionaliserade former. Städer i olika utvecklingskedan fungerade både som mottagare och alstrare.⁵⁹

ÅIV:s verksamhetsidé var i flera avseenden före sin tid. Däremot kan man inte säga att parkens tillblivelse och planering var en del av en mera modern stadsplanering, vilket t.ex var fallet med Djurgården i Helsingfors och Fælledparken i Köpenhamn. Idrottsparkens område ingick senare i den stadsplanetävling som utlystes 1906, men lämnades på det stora hela orörd. Parken utvidgades till och med en aning, medan de planerade villatomterna däremot ströks.⁶⁰ Intressant är emellertid, om man vänder blickarna mot parkens förvaltare ÅIV, att det hos föreningen går att spåra en omvandling. Spänningsfältet mellan stadens etablissemang, inklusive hygienikerna, och idrottsfolket gällande det egentliga syftet med föreningen och parken berördes kortfattat tidigare. Efter sekelskiftet tog idrottsfraktionen i allt högre grad tyglarna; fortsättningsvis betraktade man ändå idrotten som ett medel, men nu utifrån delvis andra utgångspunkter.

En pragmatisk gymnast

Årsmötet 1900 utgjorde i viss mening en brytningspunkt. Idrottsförespråkarna vidhöll nämligen att styrelsens flertal ”åsidossatt sportintresset för den s.k. Tivoli-riktningen”. Meningsutbytet, som betecknades som långt och livligt, utmynnade i beslutet att man i högre grad skulle ta hänsyn till ändamålsparagraferna.⁶¹ Drygt fem år senare fungerade Idrottsparken som arena för Finlands tredje allmänna gymnastik- och idrottsfest.

Idrottsfraktionens eldsjäl var tvivelsutan August Blomberg (1866–1950), som sedan början av 1890-talet innehade gymnastiklärartjänsten vid Finska

kelskiftet 1900’, *Boken om vårt land 1996. Festskrift till professor Matti Klinge* (Helsingfors 1996), s. 275–276, 281–285.

⁵⁹ Marjatta Hietala, *Sevices and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations* (Helsingfors 1987), s. 394–395.

⁶⁰ Häyrynen, s. 212–215. Knudsen, s. 156–159. Jutikkala, s. 483–488.

⁶¹ ÅIV:s årsmöte, ÅT 3.12.1900.

klassiska lyceet. Blomberg figurerade över tjugo år i de flesta idrottsliga begivenheter i Åbo fram till mitten av 1910-talet, som innovatör, organisatör och idrottsledare. Gymnastiklärarna spelade en betydelsefull roll i den tidiga finländska idrottsrörelsen. Det är befogat att beteckna Blomberg som en typisk representant för den första generationen av finländska idrottsledare: kropps-kulturförespråkare och föreningsaktiv på det lokala planet, kraftigt engagerad i idrottsrörelsens konsolidering i riksförbund efter 1906.

Som gymnastiklärare förfäktade Blomberg en liknande syn på undervisningen som sin samtida och betydligt mera kända kollega Ivar Wilskman. Han var inte sen att införa nymodigheter vid sidan av en obligatorisk exercis. Också i det avseendet påminde Blomberg om Wilskman, att han i mångt och mycket betraktade skolektorn som en plattform för ett vidare idrottsligt engagemang. Han riktade sin innovativa förmåga i första hand mot sina elever. I anslutning till Blomberg uppstod några gymnastikföreningar inom läroverken. Däremot kom han till skillnad från Wilskman aldrig att utveckla en mera nyanserad idrotts/gymnastiksyn, trots att han var en flitig skribent på båda språken med kontinuerliga inlägg i idrottskrifterna och dagspressen.⁶²

Wilskman låter förstå, att Blomberg var en viktig kugge när friidrotten på allvar började få fotfäste i Finland. Startskottet var de omtalade skoltävlingarna, som första gången gick av stapeln i Kuppis hösten 1891. Idén till de friidrottsliknande tävlingarna för stadens läroverkselever hade Blomberg med högsta sannolikhet fått föregående vår, då han var närvarande vid den internationella gymnastikfesten i Stockholm, ett evenemang som leddes av den svenska idrottsrörelsens främsta förgrundsgestalt och ledare, officeren Viktor Balck. Balcks pragmatiska gymnastik- och idrottssyn och hans handfasta ledaregenskaper utgjorde ett föredöme för många samtida gymnastik- och idrottsledare i Norden, även för Wilskman och Blomberg.⁶³

⁶² *Turun Suomalainen Lyseo. Vuosikertomus. 1890–91*, s. 19–20, 1892–93, s. 22, 1896–97, s. 27–8. Jfr. Henrik Meinander, 'Warpaille y-lös! Kyykkyn alas!', *Suomi uskoi urheilun. Suomen urheilun ja liikunnan historia* (Helsingfors 1992), s. 91.

⁶³ Ivar Wilskman, *Muistelmiani voimistelun ja voimailuelämämme alkuajoilta* (Helsingfors 1929), s. 80. *Suomen Voimisteluopettajat – Finlands gymnastiklärare 1883–1959* (Lahtis 1959), s. 22. *Sandblad*, s. 352. ÅIV:s värmöte, ÅT 16.4.1894. ÅIV skickade "på förslag af hr. August Blomberg" ett hälsningstelegram till Viktor Balck i anledning av hans 50-års dag, där hans roll beträffande "den nordiska idrottens utbredande och höjande" poängterades. Jfr. t.ex. Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood*, s. 71.

August Blomberg har efterlämnat ett arkiv, som tyvärr är mycket bristfälligt. Beträffande t.ex. Balcks inflytande är man hänvisad till andra källor och indirekt bevisföring. I referaten av skoltävlingarna i början av 1890-talet framgår att Balcks instruktionsböcker ofta ingick bland prisen. Illustrativt är också grenvalet vid den ganska stort upplagda gymnastik- och idrottsfest, med Blomberg som primus motor, som arrangerades på Åbo bataljons kaserplan i samband Folkupplysningssällskapets sång- och musikfest 1892; grenarna var på några undantag när desamma som vid gymnastik- och idrottsfesten i Stockholm 1891.⁶⁴

Skoltävlingarna fungerade som försökslaboratorium och vid sekelskiftet hade ett lokalt system utkristalliserats, det aboensiska eller blombergska programmet, med fyra huvudövningar i kast, språng, hastighet och uthållighet. Prestationerna omvandlades till poäng, var tvåsidiga och de medverkande förutsattes delta i flera grenar. Blomberg verkar dock inte ha varit en systembyggare. I en artikel i *Suomen Urheilulehti* 1901 lät han förstå att de gamla traditionerna skulle ge vika och att man nu stod i beråd att utbilda specialister i den gamla huvudstaden.⁶⁵

Hur som helst är det viktigt att påpeka att Blomberg i första hand skall betecknas som en pragmatisk gymnast. Den fröidrott han införde bör uppfattas som en tillämpning av gymnastiken. Grenarna som sådana bar en uppenbart engelsk prägel. Balck var anglofil, men några tecken på att Blomberg skulle ha haft en dylik inställning framgår inte av källmaterialet.

Den tyska turngymnastiken kan däremot betecknas som en gemensam nämnare. Balck tillhörde den fraktion inom den svenska gymnastik/idrottsledningen som började ta avstånd från den formalistiska och hälsobetonade linggymnastiken. I stället förespråkade han fr.o.m. 1870-talet, med stöd av en annan auktoritet på området, officeraren Gustaf Nyblæus, en mera prestations- och tävlingsinriktad gymnastik med tyska förebilder.⁶⁶

Det turninfluerade gymnastiksystem Viktor Heikel, pedagog och mångårig föreståndare för gymnastiklärarinrättningen vid Alexanders-universitetet i Helsingfors, hade utarbetat på 1870-talet utgjorde den praktiska grunden för gymnastiklärarutbildningen. Kursen vid universitetet avslutade Blom-

⁶⁴ *ÅT* 19.9.1892 och 10.10.1893. Beträffande gymnastikfesten se *ÅT* 22.6.1892. Jfr Mauritz Waenerberg, *Drag ur Helsingfors gymnastikklubbs lif 1895–1900* (Helsingfors 1901), s. 82.

⁶⁵ *SUL* 1901, s. 445–448.

⁶⁶ Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood*, s. 66–67.

berg år 1889. Två år tidigare hade han börjat studera historia, men han tog aldrig akademisk slutexamen. Under studietiden och under 1890-talets första hälft var han inskriven i Helsingfors Gymnastikklubb (HGK), officiellt grundad i början av 1880-talet och pionjärföreningen på området.⁶⁷ Emellertid hade han som elev vid Svenska klassiska lyceum och medlem av skolföreningen Åbo Lycei Turnförening (ÅLT) deltagit i Finlands första allmänna gymnastikfest 1886, arrangerad av HGK i Helsingfors.

ÅLT hade i synnerhet efter festen kontakter med HGK. ÅLT:s protokollbok finns bevarad i Blombergs arkiv, ett intressant kulturhistoriskt dokument som ger en inblick i läroverkselevernars självförvaltningstraditioner, men framförallt visar hur gymnastiken präglades av en militär jargong, åtminstone i detta specifika fall.⁶⁸ Blombergs far, Johan Wilhelm Blomberg, tillhörde om inte handelsgräddan så åtminstone Åbos etablissemang och han var i mitten av 1860- och början av 1870-talet bl.a. vicekärchef och kärchef i FBK. August Blomberg hade i mitten av 1880-talet återupptagit skolgången vid Svenska klassiska, efter avbrutna studier vid Kadettskolan i Fredrikshamn. Enligt ÅLT:s protokollbok verkar den f.d. kadetten ha anpassat sig väl till den militära disciplinen och var bl.a. "förtunnare" i "I.sta rotan".⁶⁹

Gymnastiksystemen, såväl ling- som turngymnastiken, hade militära implikationer. Gymnastiklärarutbildningen vid universitetet – en ett-årig kurs introducerad år 1882 och sedermera kompletterad – hade ursprungligen motiverats utifrån militära kriterier; frågan kopplades samman med omorganiseringen av arméväsendet och införandet av allmän värnplikt. Myndigheterna ansåg att gymnastikundervisningen vid läroverken kunde fungera som ett förberedande ämne med hänsyn till en möjlig militärtjänstgöring. Liknande motiv hade i övriga Norden alltsedan Napoleon-krigen varit viktiga faktorer bakom gymnastiklärarutbildningens konsolidering och systematisering. Där handhades gymnastikundervisningen ofta av officerare, medan gymnastiklärarutbildningen i Finland däremot hade större kontaktytor med den akademiska världen; gymnastiklärarna var civila, inte sällan med en akademisk slutexamen.⁷⁰

⁶⁷ Ibid., s. 115–116. Waenerberg, s. 169.

⁶⁸ Åbo Lycei Turnförening, protokollbok 1883–1901, vol. 1, August Blombergs arkiv, ÅAB:s handskriftsavdelning, Åbo Akademi.

⁶⁹ Ibid., 15.9.1886. Beträffande fadern se Jutikkala, s. 169, 343. Se även Gustaf Cygnæus, *Åbo frivilliga brandkår 1838–1888* (Åbo 1888), s. 76–77, 173–174.

⁷⁰ Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood*, s. 82–83, 116–117. Se även Kalervo

I vilken mån Blomberg utgjorde ett undantag eller inte skall ej diskuteras, men frågan inställer sig om inte gymnastikens militaristiska aspekter var av betydelse för hans yrkesval. Samtidigt bör inflikas att han var synnerligen aktiv på så gott som alla tänkbara kroppskulturella fronter. Vid sidan av sin huvudsyssla höll han fr.o.m. början av 1890-talet praktik som sjukgymnast och fr.o.m. mitten av decenniet en sportvaruhandel, antagligen den första av sitt slag i Åbo.⁷¹

Fastän ett hypotetiskt militärt motiv inte skall uppfattas som totalt överkuggande, blir konstellationen synnerligen intressant p.g.a. de tidiga förbindelserna med HGK-kretsen. Den redan omtalade gymnastikfesten följdes åtta år senare av den andra allmänna gymnastikfesten i Helsingfors. Åbo Turnförening deltog under Blombergs ledning. Evenemangen har tillskrivits ett relativt stort propagandavärde, men det är inte idrottsresultaten som här skall diskuteras utan den övriga inramningen. Festerna gick i den tyska turngymnastikens tecken, omfattande t.ex. en inmarsch i formation, gemensamma friövningar med stav etc. Stavövningarna, ett tyskt arv, kom att bli den finska gymnastikens kännetecken. Ursprungligen hade stavarna uttryckligen fungerat som gevärssubstitut. *Henrik Meinander* hävdar i sin doktorsavhandling att stavarna, som sådana harmlösa, fortsättningsvis kunde uppfattas ha en symbolisk innebörd i det autonoma Finland. Stavövningarna hade vissa likheter med excersis i slutan ordning. Festerna uppvisade inte bara till formen utan framförallt till innehållet drag som antyder en ideologisk underton; i synnerhet 1894 års gymnastikfest gick i en bullersam skandinavistisk anda.⁷²

En orsak var de relativt nära kontakter HGK sedan början av 1880-talet hade med den fraktion inom den svenska gymnastik/idrottsledningen som leddes av Balck och Nyblæus. Två påpekanden är i viktiga sammanhanget. Till professionen var bägge militärer och de betraktade i hög grad, dels som föreståndare för Gymnastiska Centralinstitutet – gymnastiklärarutbildningens högberg i Norden – dels som överlärare på den militära avdelningen vid

Ilmanen & Touko Voutilainen, *Jumpasta tiedekunnaksi. Suomalainen voimistelunopettajakoulu 100 vuotta: 1882–1982* (Helsingfors 1982), s. 49–55.

⁷¹ Sandelin, s. 91.

⁷² Leena Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917*, Liikuntatieteellisen seuran julkaisu 93 (Villmanstrand 1984), s. 143–148. Jfr. Waenerberg, s. 109–111. *Meinander, Towards a Bourgeois Manhood*, s. 163–164. Se även *Sporten 1894*, s. 17–18.

samma institut, kroppskulturen utifrån denna position. Nyblæus talade fr.o.m. 1860-talet varmt för den allmänna värnplikens införande i Sverige och betonade gymnastikens betydelse i skolorna eftersom det var på gymnastiken "all krigisk uppfostran måste grundas". Förutom en allmän patriotisk samhällssyn hade Balck dessutom tagit intryck av sengöticismen, en idéströmning där den nordiska forntiden kryddad med vikingaromantik åter togs till heder. Den av de svenska idrottspionjärerna som kraftigast kom att plädera för en dylik syn var inte en gymnast av facket, utan professorn i fysiologi Frithiof Holmgren. I sitt fosterländska patos assimilerade han även darwinistiska tankegångar. Både Balck och Holmgren deltog som gäster vid gymnastikfesten i Helsingfors år 1894.⁷³

Gymnastikens militära koppling var en aspekt man inte kan ha varit omedveten om inom HGK. L e e n a L a i n e har fäst uppmärksamhet vid uttalanden som ger vid handen att man inom föreningen rentav förhöll sig skeptiskt till den allmänna värnplikten – militären integrerades, menade man, i allt för hög grad med den ryska. Överlag understödde de statsbärande grupperna allmän värnplikt, med undantag av ett fåtal svensksinnade nationalist samlade kring filologen och kuratorn vid den nyländska avdelningen vid universitetet, Axel Olof Freudenthal.⁷⁴

I detta sammanhang finns varken underlag eller utrymme för en vidare diskussion, men den springande punkten är ifall man för HGK:s del kan tala om en svekomansk och nationalliberal förgrening med rötter i 1860-talet. Om detta är en relevant utgångspunkt ligger det nära till hands att betrakta gymnastikfesterna som manifestationer med en aktivistisk udd och symbolik. En närbesläktad fråga är ifall HGK-kretsen uppfattade gymnastiken i en mera vid bemärkelse som ett substitut för skarpskytterörelsen, d.v.s. en form av frivillig militär beredskap, en politisk omöjlighet i det autonoma Finland. H e n r i k S t e n i u s har poängterat, att ett fosterländskt aktivistiskt sinnelag väl kunde demonstreras, men under former som inte provocerade de ryska myndigheterna.⁷⁵ Detta kriterium verkar av förekommen anledning inte ha uppfyllts i samband med 1894 års fest. Yttergren låter förstå att pionjärföreningarna i Stockholm, där bl.a. Balck var aktiv, ibland gav sken av att ersätta eller komplettera skarpskytterörelsen, som efter högkonjunkturen på

⁷³ Sandblad, s. 119–126, 159–171, 270–276.

⁷⁴ Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 116–117, 159. Se även O. Seitkari, *Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntytaiheet* (Forssa 1951), s. 328.

⁷⁵ Stenius 1987, s. 218–221.

1860-talet befann sig i en nedgångsperiod. En föreningsledd friidrott förekom ytterst sparsamt före 1890-talet i Stockholm. Det var i stället inom militären friidrotten initierades och drevs framåt.⁷⁶

Idrottskrafternas mobilisering

Denna bakgrund ger en möjlighet att mera mångdimensionellt tolka ÅIV:s verksamhet under ofärdsåren (1899–1905). Föreningen stod som sagt värd för Finlands tredje allmänna gymnastikfest, dock med tillägget idrott, sommaren 1905. Syftet var helt klart att återuppliva den tradition HGK instiftat. Samtidigt höll en av pionjäridrottsledarna oberoende idrottsrörelse på att växa fram.⁷⁷

Festen år 1905 hade föregåtts av en om inte rask, så åtminstone en tydlig omsättning av ÅIV:s ledande krafter. Som feststyrelsens ordförande verkade den redan nämnde redaktören Rafael Colliander (1878–1938), som blivit medlem av sportkommittén år 1902, von Essen försvann ur styrelsen och antagligen ur föreningen för gott hösten 1905. Den andra portalfiguren under ÅIV:s första decennium, polismästaren Aminoff, hade år 1902 lämnat över VD-posten till kapten Rudolf Viberg, som inträtt i sportkommittén fyra år tidigare. VD-skapet sköttes från hösten 1903 till våren 1904 av Blomberg, då von Essen tog över. Blomberg tycks ha återtagit posten i samband med årsmötet 1904. År 1902 hade sportkommittén också fått nytillskott i form av släktingarna Arvid H. Rydman och Arvid Rydman. Den förstnämnde var vid tillfället juris studerande och hade som elev vid Finska klassiska lyceet under 1890-talet flitigt deltagit i ortens idrottsliv. Den sistnämnde, vid inträdet ännu elev vid samma skola, långvarig simlärare i ÅIV fr.o.m. 1903 och aktiv föreningsledare inom ortens finskspråkiga föreningar, var en framgångsrik gymnast som sedermera utbildade sig till gymnastiklärare.⁷⁸

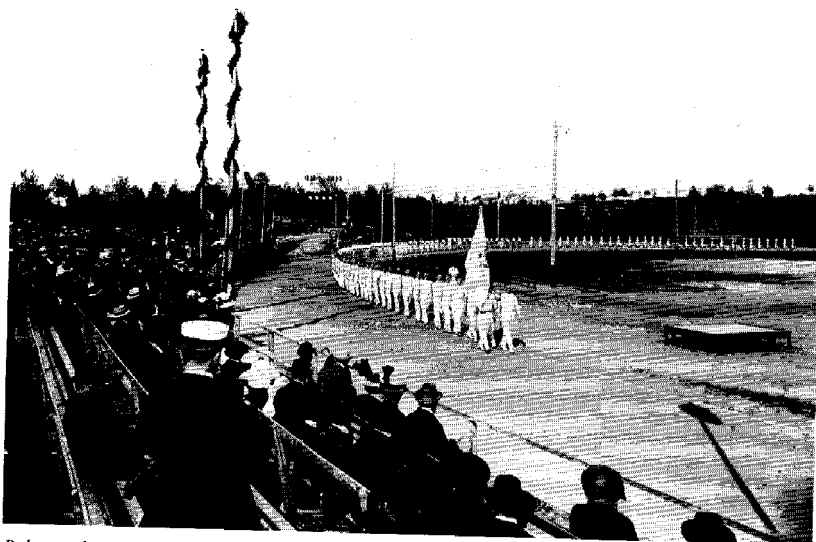
Arvid H. Rydman framlade vid årsmötet 1902 förslaget, att ÅIV mera effektivt borde arrangera tävlingar för att befrämja idrotten med tanke på i synnerhet ungdomsföreningarna på landsbygden. Före ofärdsåren hade ungdomsföreningarna inte riktigt fått fotfäste i Egentliga Finland och under rådande förhållanden var det svårt att grunda nya, eftersom ungdomsrörelsen

⁷⁶ Yttergren, s. 75, 179–180.

⁷⁷ Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 316–317 not 106. Se även *FIB* 1905, s. 35.

⁷⁸ ÅIV:s årsmöten, *ÅT* 1.12.1902, 30.11.1903, 30.11.1904 och 11.12.1905. *Turun Suomalainen Lyseo 1879–1909* (Helsingfors 1909), s. 334. *Suomen Voimistelunopettajat 1883–1959* (Lahtis 1959), s. 197.

Rakryggade gymnaster marscherar in på planen i samband med Finlands tredje allmänna idrotts- och gymnastikfest år 1905. (Åbo Akademis bildsamlingar).

stod under myndigheternas stränga uppsyn. Idrottsfrågor kom betecknande nog aldrig öppet att diskuteras på ungdomsrörelsens allmänna möten, men däremot nog i mera förtäckta ordalag av t.ex. Rydman i samband med ett möte i Pesar sommaren 1903. Det är svårt att yttra sig om i vilken mån det rådde ett samförstånd mellan Rydman, vars sejour i föreningen blev kortvarig, och ÅIV i sin helhet, men utifrån årsberättelsen 1903, uppgjord av den dåvarande sekreteraren Rafael Colliander, råder inget tvivel om att dessa strävanden väckte en positiv genklang hos vissa ledamöter: "Kraftigare än hittills har föreningen i år kunnat arbeta för väckande af ett allmänt intresse för idrott också ute i våra landsbygder". Höstsåsongen förlängdes följande år, "för höjandet af idrottsintresset bland de unga".⁷⁹

Årsberättelserna 1903 och 1904 är förtegnade angående de skyttetävlingar för salongsgevär som ÅIV hade instiftat. Skyttetävlingar mellan stadens läro-

⁷⁹ Aimo Halila, *Suomen miesvoimistelija urheiluseurat vuoteen 1915* (Forssa 1959), s. 53. Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 260. ÅIV:s årsmöten, *ÅT* 1.12.1902, 30.11.1903 och 30.11.1904.

verk arrangerades första gången våren 1903. Ett år tidigare hade sportkommittéledamoten kapten Viberg föreslagit att man skulle bygga en skjutbana i Idrottsparken. I årsberättelsen 1903 nämns inte heller explicit att ÅIV donerade över 2 000 mk till föreningen Skjutkonstens Vänner.⁸⁰ Viberg var ordförande i föreningen. Att Viberg stod aktivistiska kretsar nära antyder bl.a. det faktum att Eugen Schauman, i sina försök att väcka skytteintresset i landet, i början av år 1903 personligen var i brevkontakt med honom.⁸¹ "Enoch" konstaterade i *Finskt Idrottsblad* 1907, att p.g.a. "gendarmernas lifliga intresse" kunde ingen skjutävling arrangeras år 1905. Däremot ordnade ÅIV två tävlingar därpå följande vår, d.v.s. efter ofärdsåren.⁸²

Det torde stå klart, att ÅIV:s verksamhet fr.o.m. sekelskiftet vägledades av en mobiliseringsstanke. Bl.a. J a n L i n d r o t h har påpekat att intresset för idrott ofta sammanfaller med en aktivering av nationalistiska strävanden. Upphävandet av värnpliktslagarna 1901 gav utrymme för tankegångar där idrotten betraktades som ett medel att upprätthålla en militär beredskap. Utvecklingen i Finland är intressant såtillvida att idrottsrörelsen, parallellt med förryskningsåtgärderna, började bli alltmer självständig. ÅIV:s uppfostrande programidrott började i synnerhet efter 1906 få allt starkare konkurrens av andra föreningar, där idrotten i sig själv ofta var det primära.

Idrott och fosterland

Om von Essen tydligast artikulerade de hälsomässiga strävandena, var Rafael Colliander, blivande politiker inom Svenska folkpartiet, den som klarast gav idrotten en fosterländsk betydelse. Rubriken på den artikel Colliander skrev inför den vinteridrottsfest som ÅIV hade planerat för länets ungdoms- och idrottsföreningar vårvintern 1903 är talande: 'Idrotten, ett fosterländskt sträfvande'. Han framhöll idrottens betydelse i kampen för landets frihet och självständighet.⁸³ Festen inahberades p.g.a. snöbrist. I fortsättningen var väderleken gynnsammare och ÅIV arrangerade årligen under seklets första decennium friidrotts- och skidtävlingar, dels mellan länets fåtaliga landsortsföreningar, dels mellan stadens övriga föreningar.

⁸⁰ ÅIV:s vårmöte, *ÅT* 21.4.1902.

⁸¹ Seppo Zetterberg, *Fem skott i senaten. Eugen Schaumans liv och död* (Keuru 1987), s. 203.

⁸² *FIB* 1907, s. 92.

⁸³ Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 292 not 35.

Vad gäller det personliga idrottsutövandet verkar Collianders intresse ha varit måttligt. Det var som pennfäktare han skördade sina lagrar. Hans artiklar i *Finskt Idrottsblad (FIB)* är få men intressanta, och visar att han var införstådd med en idrottsideologisk retorik. Ett verkligt kraftprov i genren var tallet vid den tredje allmänna gymnastikfesten, som i sin helhet publicerades i *FIB*. En mindre krävande uppgift var artikeln från 1904, som tidigare refererats, där han redogjorde för ÅIV:s verksamhet:

Det rinner ett trögt och tjockt blod genom vår samhällskropp här i gamla Åbo, och denna tröghet meddelar sig åt allt och alla och skyntar fram i alla våra förehafvanden. Men under den sömniga ytan döljer sig – en viss gedigenhet, som icke är att förakta. Så ock vad vår idrott beträffar!

Efter inledningen, en beskrivning av parken och ÅIV:s idrottsprogram, följde kontentan:

Med få ord där [i Idrottsparken] samlar det unga Åbo kraft och hälsa för kommande mödor ... När man vandrar genom våra öde gator, så tror man sig vara i en stad, där alt ungdomligt friskt och hurtigt torkar bort, stelnar i gamla traditioner och former, men när man en vårmorgon vandrar genom idrottsparken, där smidiga ungbjörkar spegla sig i lugna dammar, och ser de unga i brokligt vimmel tumla om på de vida planerna, hör skratret och skämtet och ser de blossande kinderna och de lifliga ögonen, då tror man på lif också här, då tror man på framtid för denna ungdom och för idrotten, som den långt bättre än den nuvarande generationen skall veta föra framåt.⁸⁴

Är detta en lokal form av *athleticism*? Associationerna leder osökt åt det hållet. Föreställningen om den av friluftsliv karaktärsdanade, för sin nation ofervilliga brittiska ungdomen var ett upphöjt ideal under nationalismens tidevarv. En artikel drygt tio år senare, visserligen i ett annat sammanhang, visar att denna uppfattning inte var Colliander främmande:

Om så icke vore att engelsmännen genomträngts av betydelsen av ett friskt idrottsliv, skulle vi få lov att revidera hela vår uppfattning om dem och kasta all tidigare litteratur över bord. Svårt bleve det också att förstå det engelska folkets fysiska överlägsenhet, svårt att förklara huru det utan idrottslivets hjälp varit möjligt att utan nämnvärd tillgång på officerare och soldatmaterial stampa fram de arméer lord Kitchener organiserat.⁸⁵

⁸⁴ *FIB* 1904, s. 10–11.

⁸⁵ R. C. [Rafael Colliander], 'Vi och idrotten. En liten replik till pseudonymen M-tt', *ÅU* 30.5.1915. Jfr. t.ex. Henrik Meinander, 'Om Viktor Heikel och idrottens idé', *Den engelske sports gennebrud i Norden* (Köpenhamn 1990), s. 128.

I talet 1905 sammanförde Colliander många idrottsideologiska bitar: patriotismen, betonandet av det gamla i det nya eller en nyhumanistisk åskådning och en pessimistisk syn på samtiden, där idrotten tillskrevs en revitaliserande funktion:

Vi tror icke stort om oss själva och vår förmåga, men vi tror stort om vår idé, vi tro att den kan blifva folket till kraft och styrka och lycka, och vi vilja alla ställa oss som simpla soldater i den armés led, som tågar fram under idrottens fana.

Viktigt var att denna nya idé, som han snabbt tillrättalade som ”lika gammal som människosläktet”, nådde alla samhällslager och blev en folkrörelse. Hejdas kunde den inte, eftersom ”en idé, som har lifskraft inom sig inte kan dö”. Tävlingsidrott som självändamål hade Colliander ingen förståelse för:

Ty idrottens mål är, såsom man gudi lof nu äntligen börjar förstå i allt vidare kretsar, icke rekord och täflingsbedrifter, utan kroppens härdande och stärkande. Täflingar och rekord hafva endast varit medel för att sporra de ungas intresse.

Ett nyhumanistiskt ideal sattes avslutningsvis på piedestal:

Och när vi befordra vår idé's framgång, då hägra icke för oss några rekord, utan antikens sköna ynglinga- och kvinnobyster, och vår djärfvaste tanke, vår sträfvans hägrande mål är att omskapa hela vårt folk, att skapa ett sundt och vackert och kraftigt släkte ... Lefve skaparen af ett sundt, kraftigt och kroppsligt skönt finskt folk, lefve idrottsidén.

För att tillspetsa det hela en aning kan man, vid en jämförelse med den ideologi von Essen företrädde, säga att hygienens gett vika för ett härdande och stärkande av kroppen. Denna terminologiska övergång är helt i samklang med den tes som här förfäktats. T.ex. Balck använde begreppet härdning metaforiskt; liksom härdandet av stålet skulle härdningen av kropp och karaktär ge styrka att motstå varje påfrestning i all kamp, även i den största, som syftade på kriget.⁸⁶ Man skall vara försiktig, att dra alltför långtgående slutsatser utifrån ett enskilt uttalande. Ändå är det lockande att betrakta Collianders eskapader inte endast som återspeglings av en idrottssyn utan även av en världsåskådning som låg i tiden; rationaliteten, utvecklingsoptimismen inom en liberal idétradition hade ersatts av antipositivistiska och irrationella element. Så var det inte heller direkt med hänsyn till rekordidrottens presumtivt hälsovådliga effekt Colliander gav den en känga, utan:

⁸⁶ Sandblad, s. 334–339.

När det nervösa, jäktande, slitande nutidslivet höll på att fördärva folken, det myckna tankearbetet, det stillasittande kontorssläpet och det enformiga och ensidiga maskinarbetet lär kroppen försummas eller utvecklas ensidigt och på ett hälsofarligt sätt, då behöfdes något annat än läkares råd och medicin, då behöfdes något, som kraftigt kunde motverka tidens onda, och detta något blef idrotten.

Det var dock inte fråga om en växelverkan mellan kropp och själ – kroppen var underordnad själen: "Den [idrotten] vill gifva kroppen den utbildning, att densamma villigt kan följa andens ingifvelser, ty först då närmar sig människan idealet, då utveckling af kropp och själ går hand i hand".⁸⁷

Man kan ytterligare fästa uppmärksamhet vid en detalj. Colliander betraktade 1905 idrottsidén med hela folket som bas. Fr.o.m. 1906 var han medlem av Svenska folkpartiets centralstyrelse. Hur han förhöll sig till den fraktion inom partiet som några år efter storstrejken och på 1910-talet talade för de svenskspråkigas särställning och samhörigheten med Sverige har inte framgått av här använda sekundärkällor. Som partisekreterare under 1920-talet påverkade han dock SFP:s politik i ultrasvensk riktning.⁸⁸ Själv torde han inte ha varit aktivt verksam inom någon annan idrottsförening än ÅIV, föreningens ordförande var han under hela 1910-talet. Kontaktytor fanns emellertid till de personer som gick i spetsen för den svenskspråkiga idrottsrörelsens konsolidering. Collianders utläggningar kan rentav tematiskt sett delvis betraktas som en prolog till de skriftliga alster som presenterades av den svenskspråkiga idrottsrörelsens främsta förgrundsgestalter, Uno Westerholm och Artur Eklund, men som enbart riktade sig till det svenska Finland.⁸⁹ Någon ting som indicerar en "östsvensk" syn hos Colliander är för det första en notis i *FIB* 1906. Han förundrar sig över att idrottsrörelsen inte har vunnit framsteg bland "de gamla vikingarnas ättlingar", ett epitet som avser den svenskspråkiga landsbygdsungdomen. "Vår" ungdom måste vara med i idrottsrörelsen var slutsatsen. För det andra prydde ÅIV den kanna, som i

⁸⁷ *FIB* 1905, s. 66–68. Jfr Henrik Meinander, 'Den nordiska kroppen', *Boken om vårt land* 1996. *Festskrift till professor Matti Klinge* (Helsingfors 1996), s. 148–149. Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiosialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta* (Juva 1983), s. 9–28. Kerstin Smeds, *Helsingfors – Paris. Finland på världsutställningarna 1851–1900* (Helsingfors 1996), s. 276–280, 347.

⁸⁸ Se Bengt Kummel, *Svenskar i all världen förenen eder! Vilhelm Lundström och den allsvenska rörelsen* (Åbo 1994), s. 175–192.

⁸⁹ Se Henrik Meinander, 'Idrottsmannens bevekelsegrunder. Artur Eklund och 1910-talets idrottsrörelse', *HTF* 1991, s. 16–18.

början av 1910-talet fungerade som pris för skolungdomens allmänna tävlingar med en bröstbild på Gustav II Adolf, en symbolik som inte skall föringras om man håller i åtanke att kungen var en av de centrala ikonerna i den allsvenska rörelsen.⁹⁰

Konsolideringen

Leena Laine nämner tre centralorganisationsförsök under ofärdsåren: Allmänna idrottskommittén i Vasa (1904) Helsingfors gymnastik- och idrottsföreningars centralkommitté (1902) och Suomalainen Voimistelu- ja Urheiluliitto (1900). Den sistnämnda organisationens målsättning var att fungera som ett riksförbund, medan de två övriga organisationernas avsikt var att samla idrottsrörelsen på ett lokalt plan. Kännedomen om verksamhetens omfattning, i synnerhet beträffande kommittéerna i Helsingfors och Vasa, är ganska bristfällig.⁹¹ Ordförandeskapet i Suomalainen Voimistelu- ja Urheiluliitto och i centralkommittén i Helsingfors handhades av Ivar Wilskman. Wilskman, som till sin politiska hemvist var ungfinske, är i sina memoarer, såsom Laine påpekar, anmärkningsvärt tystlåten angående utvecklingen 1900–1906. Laine framhåller Wilskmans medlarroll i språkfrågan; Suomalainen Voimistelu- ja Urheiluliitto var i första hand en fennomansk bastion, Helsingfors centralkommittés ledamöter bestod dels av den första gymnastik/idrottsledargenerationen – Wilskman, gymnastikläraren Gösta Wasenius – dels av ett yngre garde svenskspråkiga idrottsledare, bl.a. Uno Westerholm. Westerholm, starkt engagerad i huvudstadens idrottsliv, hade också ett förflutet i HGK och deltog i föreningens trupp vid gymnastik- och idrottsfesten i Åbo 1905. Dessförinnan hade han varit ansvarig utgivare av *Finskt Idrottsblad* drygt ett år. Tidningen började utkomma vårvintern 1904, efter bl.a. en donation av HGK.⁹²

ÅIV tillhörde samma kategori som idrottskommittéerna i Helsingfors och Vasa. Analysen av ÅIV:s verksamhet, både på ett praktiskt och retoriskt plan, ger vid handen att idrotten som sådan inte utgjorde den primära målsättningen, inte heller efter att idrottsfraktionen tagit över. Bakom verksamheten finner man politiska bevekelsegrunder, som aktörerna uppenbarligen uppfattade som enbart fosterländska, men kan tolkas i aktivistisk riktning. Det

⁹⁰ *FIB* 1906, s. 46. ÅIV:s årsmöte, *ÅU* 6.11.1914. K u m m e l, t.ex. s. 46.

⁹¹ L a i n e, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 234–237.

⁹² *Ibid.*, s. 219, 316. *SUL* 1904, s. 284. Se även I n g m a r B j ö r k m a n, *Svenska Finlands Idrottsförbund 1912–1987* (Helsingfors 1987), s. 49–51.

finns starka skäl att anta, att samma motiv även var ledstjärnor för de ovan nämnda organisationerna. Utifrån denna synvinkel kan Wilskmans agerande under ofärdsåren och senare framför allt betraktas som en balansgång mellan aktivistiskt sinnade idrottsledare och den apolitiska linje som han själv kom att företräda.

Finlands gymnastik- och idrottsförbund grundades våren 1906. Wilskman valdes till riksförbundets första ordförande. Mycket talar för att de gränsdragningar som uppkommit inte försvann efter ofärdsåren. Westerholm framstod som Wilskmans främsta antagonist och utagerades på våren 1907 ur det exekutiva arbetsutskottet, förbundets viktigaste organ. Tvistefrågorna ikläddes ofta språkstridens dräkt.⁹³

I Åbo kom språkfrågan inte att prägla idrottslivet i någon större utsträckning. Under 1910-talet riktade ÅIV fortsättningsvis sin verksamhet mot bägge språkgrupper.⁹⁴ Blomberg var hedersmedlem i flera av ortens finskspråkiga föreningar. Det råder dock inget tvivel om i vilket idrottsläger ÅIV stod; föreningen, alltsomoftast representerad av Blomberg, blev medlem av Finska Simförbundet, Finska Bollförbundet, Förbundet för skididrottens befrämjande och Finlands Skridskoförbund, vilka uppstått 1906–1908. Specialförbunden grundades av och befann sig i den westerholmska falangens händer. Däremot blev ÅIV inte medlem av FGIF.⁹⁵

Blomberg satt på två stolar samtidigt. Tidigt på våren 1906 valdes han till första ordförande för FGIF:s Åbodistrikt, en post han behöll ca två år. Utifrån FGIF:s horisont betecknades perioden som inaktiv. Samtidigt intensifierade ÅIV sin verksamhet. Ett mera konsekvent idrottsprogram där skolungdomen precis som tidigare utgjorde den huvudsakliga målgruppen sammanställdes. Vinter- och vårsäsongen bestod av skridskoåkning, "ishockey", skidåkning – bl.a. "backskidning med stup" och en skidorienteringstävlan på 30 km – och ännu 1908 skytte för salongsgevär. När höstsäsongen tog vid stod sim-, fotbolls- och friidrottstävlingar i tur. Antalet deltagare steg kraftigt. 170 elever tog hösten 1906 del i "uthållighetsöfningen" 1 500 m. Mängden deltagare i denna enskilda gren utgjorde inget undantag. I de friidrotts-

⁹³ Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 352–354.

⁹⁴ Se t.ex. *Stadgar för Åbo Idrottsvänners vandringspris för skolungdomen* (Åbo 1916), som utkom på bägge språken.

⁹⁵ Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 386–387, 396, 404. Kenth Sjöblom, 'Tar du bollen så sparkar jag mannen – Reflexioner kring fotbollens reception och sportifiering i Finland', *Finlands idrotthistoriska årsbok 1994*, s. 103. *FIB* 1906, s. 163.

tävlingar som Blomberg initierat hade antalet medverkande tidigare varit högst ett tjugo-, trettiotal. Tävlingarnas grundval utgjordes ännu av det blombergiska systemet, och trots förekomsten av individuella pris prioriterade ÅIV lagtävlingar mellan stadens läroverk. Med hjälp av olika bestämmelser ville man få skolorna att ställa upp med så stora lag som möjligt. ÅIV grundade också en sim- och bollsektion i samband med anslutningen till respektive specialförbund.⁹⁶

Ett försök att kontrollera ortens idrottsliv? Det ligger nära till hands att tolka satsningen på detta sätt och i så fall misslyckades den. Hur man än ser på verksamheten fungerade ÅIV:s tävlingar säkert som en god inkörspport, när ortens s.a.s. frivilliga all-round orienterade idrottsföreningar på allvar började sin frammarsch, en utveckling som alltså inte nödvändigtvis inträffade på ÅIV:s bekostnad; skoltävlingarna fortsatte och påverkades inte av FGIF:s dekret, deltagarsiffrorna var fortsättningsvis höga. Tudelningen, för att låna Meinanders uttryck, mellan en på frivillig basis framsprungna idrottsrörelse och en idrottsverksamhet i nära symbios med skolväsendet gick dock inte att hejda. Det var i stället de blivande giganterna Turun (Suomalainen) Urheiluliitto (1901), och Turun Riento (1906), som tog taktpinnen i ortens idrottsliv.⁹⁷

De tendenser till splittring inom idrottslivet och distriktets arbetsmetoder i Åbo som tidigare varit skönjbara hade övervunnits, konstaterade Wilskmans förtrogne, FGIF:s sekreterare, gymnastikläraren Arvo Vartia år 1909. Utvecklingen styrdes emellertid inte av FGIF:s påbud. Det är viktigt att framhålla att tävlingsidrotten, oberoende av FGIF:s bestämmelser, snabbt blev den dominerande ledstjärnan för medlemmarna i de föreningar som uppstod i Åbo-trakten efter sekelskiftet och i synnerhet efter 1905. Till sin medlemsstruktur var dessa mera heterogena än de exklusiva pionjärföreningarna. Tesen, att en tilltagande sportifiering korrelerar med den sociala breddning av idrotten, har även relevans beträffande idrottslivets gestaltning i Åbo.⁹⁸

⁹⁶ *FIB* 1906, s. 164. *FIB* 1907, s. 55–58, 92–93. *FIB* 1908, s. 15, 22–24, 56–57, 67, 187. Samtliga hänvisningar gäller 'Bref från Åbo'. Det första är undertecknat av Blomberg, resten av "Enoch".

⁹⁷ Se t.ex. 'Skolungdomens tävlingar i fri idrott', *ÅU* 29.11.1910. Aake Jermo, *Auran rannoilta maailmankartalle. Turun Urheiluliitto 1901–1951* (Åbo 1951), s. 60–64. Jfr. Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood*, s. 76–77.

⁹⁸ *SUL* 1909, s. 466–68. Se t.ex. Yttergren, s. 127–131.

Voima-förbundet och kontinuiteten?

Klart är att ÅIV kom att tillhöra det westerholmska lägret, liksom att man inom ÅIV vidhöll idrottens betydelse som ett medel i ungdomens uppfostran. Såsom tidigare antytts kunde detta ideal emellertid ges en specifik innebörd.

Jag har inte utifrån sekundärmaterial fått bekräftelse på att Colliander skulle ha varit aktivist. Idrottsrörelsens eventuella kopplingar till en aktivistisk politik är ett ännu ganska outforskat ämne, som skulle kräva forskning främst i lokalt material. I Åbo finner man idrottsledare i den första skyddskårsstyrelsen.⁹⁹ När det åter blev aktuellt att grunda en skyddskår i Åbo sommaren 1917 fungerade Colliander som förbindelselänk mellan Militärkommittén, den äldre av aktivisternas centralkommittéer grundad 1915, och Åbo. Under storstrejken år 1905 var han starkt engagerad och han var med om att grunda Åbo skyddsvakt. Sina intryck samlade han redan 1906 i skriften *Erinringningar från Storsträjken i Åbo*. Ett kort citat ur det tal han höll till "medborgarna" strax efter storstrejken tyder på ett aktivistiskt sinnelag:

Under dessa senaste dagar har kampen varit hetare än någonsin, alt har satts på ett kort: nu eller aldrig har varit lösenordet, och svaret blef nu, ty vi har segrat. Vi ha icke nått friheten, men vi ha nått det första trappsteg, som utgör grundvillkoret för en vidare utveckling af frihetstanken – vi ha nått laglighetens tryggande.¹⁰⁰

En fråga som också kunde dryftas mera ingående är det paramilitära idrottsförbundet Voima och dess lokala förankring. Förbundets syften har utifrån vetenskapliga kriterier utförligast diskuterats av O s m o J u s s i l a. Förbundet grundades strax efter storstrejken. Avdelningar fanns bl.a. i Helsingfors, Björneborg, Uleåborg, Jakobstad, Kuopio och Viborg. Inom det Aktiva motståndspartiet uppskattade man våren 1906 medlemmarnas antal till omkring 8 000 personer. Ofta var det fråga om en helt öppen verksamhet med annonser i tidningar o.d. Förbundets verksamhet måste avslutas under hösten 1906 och våren 1907 efter att myndigheterna skridit till åtgärder. Utslaget våren 1908 i den förundersökning Åbo hovrätt hade beordrat blev friande. Förbundet hade varit en idrottsorganisation av skyddskårskaraktär, konstaterade

⁹⁹ Sandelin, s. 160–164.

¹⁰⁰ Rafael Colliander, *Erinringningar från Storsträjken i Åbo* (Åbo 1906), s. 100. Se även 'Skyddskårsrörelsens uppkomst i Åbo. Några erinringningar på högridsdagen', *ÅU* 12.4.1919. Artikeln är signerad "Den ensamme". E. E. Kaila, 'Skyddskårsarbetet i Finland intill krigsutbrottet', *Finlands frihetskrig* II (Helsingfors), s. 130.

rätten. Processen fortsatte i högre instans men avslutades aldrig – första världskriget kom emellan.¹⁰¹

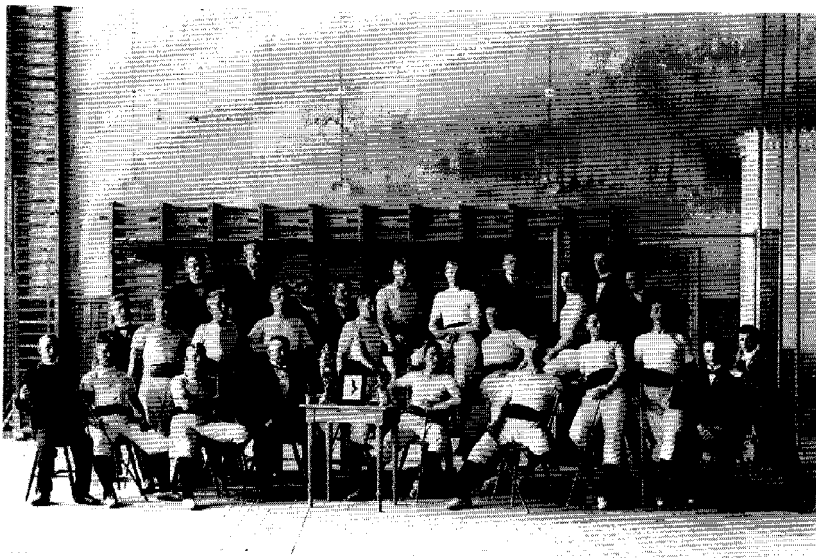
Voima har inte efterlämnat något primärmaterial. I ledningen fanns medlemmar av Aktiva motståndspartiet, vilket i den rättsliga processen sågs som ett av de starkaste bevisen för separatism. Bland de knappt tjugo personer inom Voimaförbundets ledning som ställdes inför rätta i Åbo finner man även personer aktiva inom idrottsrörelsen: fäktningsläraren vid universitetet, den gamle aktivisten, HGK-medlemmen och förbundets förgrundsgestalt Mauritz Mexmontan, affärsmannen John Linsén och kapten Rudolf Viberg, en av ÅIV:s ledande ledamöter under ofärdsåren; Han deltog åtminstone ännu år 1905 i föreningens verksamhet. Inom förbundet och i närstående tidningsorgan, bl.a. i tidskriften *Framtiden*, hänvisade man ofta till skarp-skytterörelsen i Sverige och dess organisationsmodell. Folkmilistanken verkar ha varit ett ledmotiv, men förbundet tycks snabbt ha börjat betraktas som ett herrskapets garde.¹⁰²

I dagens forskningsläge kan man inte mycket mer än spekulera om ÅIV i praktiken kan ha varit en filial till Voima. Kontaktytor på personnivå, uttalanden av Colliander som passar in i bilden och en idrottsuppfattning som är förenlig med Voimaförbundets väcker åtminstone frågan. Jussila menar att det är möjligt, fastän osannolikt, att ledningen hemlighöll ett separatistiskt syftemål för de breda lagren. Denna separatism skall i så fall inte nödvändigtvis uppfattas som artikulerad, utan snarare som typisk för en viss kulturmiljö och mentalitet.

Värdeomdömen angående idrottens betydelse är som sagt svåra att finna hos Blomberg, till skillnad från Colliander, som var ÅIV:s ordförande fram till 1920. Blomberg var Idrottsparkens VD eller föreståndare ännu år 1923. En dikt funnen i Blombergs arkiv utgör ett undantag. Ur källkritiskt hänseende är dikten problematisk, eftersom tidpunkten för dess tillkomst och framförande inte klart framgår. Den torde dock ha skrivits i början av 1910-talet och framförts i samband med Åbo Turnförenings julfest. Dikten hänvisar både till det förgångna och det närvarande:

¹⁰¹ Osmo Jussila, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914* (Helsingfors 1979), s. 102–105, 189–203.

¹⁰² Edvard Hjelt, 'Finlands kamp för nationell frihet. Historisk-politisk översikt', *Finlands frihetskrig I* (Helsingfors 1921), s. 41. Jussila, 102–105. ÅIV:s årsmöte, ÅT 11.12.1905.

Gymnastikläraren August Blomberg (sittande till vänster om bordet) omgiven av medlemmar från SLU:s avdelning i Åbo. Bilden tagen 1902 eller 1903. Medlemmarna på bilden torde uteslutande ha varit elever vid Finska klassiska lyceet i Åbo. (Åbo Akademis bildsamlingar).

Till flydda tider återgår / Min tanke än så gärna / Till vår förenings första år / Förgylt af
hoppets stjärna / Då varje man var rask och ung / Och som gymnast en boren kung

...

Så småningom af mycken flit / Hvar man had' gjort sitt bästa / Det braktes fram en trupp
elit / Gymnaster bland de bästa / Vårt folk har skådat i sin tid

...

Man sätter dig uppå våg / Om dit man orkar klifva / Förut man klättrade i tåg / Och kasta
diskusskifva / Det blir till slut en veklig kropp / Af fosterlandets förra hopp

...

Men nej så dåligt är det ej / I turnkamraters skara / Betrakta dessa gossar säg / du vill bland
dem dock vara / de odlat båd' sin kropp och själ / De sätta nog sitt lif på spel

Man kan fästa uppmärksamhet vid vissa uttryck och begrepp: "en trupp elit", "vårt folk", "fosterlandets förra hopp", "odlat båd' sin kropp och själ" – en variation av det antika "mens sana in corpore sano" – och "de sätta nog sitt lif på spel". I den färdighets- och prestationsinriktade turngymnastiken och turnideologin ingick bl.a. tanken att utbilda någonting av en elitkår, ett slags officersmaterial. Den sista strofen verkar dramatisk, men

att offra sitt liv för fosterlandet är helt i linje med en patriotisk diktradition.¹⁰³

Det som gör dikten intressant är emellertid tillbakablickandet; en senare rationalisering kanske, men dock en kontinuitet i förhållande till den tidiga verksamheten. För Blombergs del är det rimligt att betrakta bakgrunden i ÅLT och HGK som grundläggande för hans fortsatta gymnastkarriär. Samtidigt antyds att den första gymnastikföreningsvägen, med HGK i spetsen, vägledades av andra än enbart gymnastiska motiv. Denna kontinuitetshypotes får stöd av två separata uttalanden.

Finlands Svenska Gymnastik- och Idrottsförbund (FSGI) grundades våren 1912 efter flera års kampanj av Eklund och Westerholm. Blomberg ingick i förbundets första styrelse, liksom andra pionjärer, såsom gymnastikläraren Gösta Wasenius och den i samband med Voimaförbundet nämnda John Linsén.¹⁰⁴ FSGI:s första friidrottsmästerskap eller förbundstävling gick av stapeln i Idrottsparken i Åbo hösten 1912. Åbo Turnförening, i vilken Blomberg åter engagerat sig 1909 efter ett uppehåll sedan mitten av 1890-talet och inom vilken det under året pågått en förnygringskampanj, fungerade som arrangör. I samband med prisutdelningen höll Colliander ett tal, som inte finns bevarat, men som *Åbo Underrättelser* kortfattat refererade:

Senare talade red. R. Colliander till det nya förbundet, länkande uppmärksamhet på betydelsen av att arbetet på idrottens främjande allt mer fördjupas, så att också ”reserven”, som landsbygdens folk på 80-talet kallades, omedelbart mobiliseras och tvingas rycka in.¹⁰⁵

Talet hade tvivelsutan en militant ton. Hänvisningen till reserven och 1880-talet sätts in i ett sammanhang om man anför ett kontinuitetsperspektiv. Den andra hänvisningen gäller en artikel av akademikern Wäinö Solstrand i *FIB* 1915 i anslutning till HGK:s 40-års jubileum. Vid sekelskiftet hade Solstrand flitigt deltagit i huvudstadens idrottsliv, bl.a. som medlem i HGK och i Helsingfors gymnastik- och centralkommitté. Tillsammans med Westerholm hade han gett ut *FIB*. Han konstaterade inledningsvis att gymnastiken i och med HGK i viss mån hade blivit ett självändamål:

¹⁰³ Tankar vid ”Julgrisen” 191[-] eller vid slutet af Åbo Turnförenings förnedringsperiod, häfte, vol. 1, August Blombergs arkiv.

¹⁰⁴ Björkman, s. 44–45. Meinander, ’Idrottsmannens bevekelsegrunder’, s. 16–17, 19–21.

¹⁰⁵ ’Den svenska idrottsfesten’, *ÅU* 15.10.1912. Se även *Åbo Turnförening 1883–1933* (Åbo 1933), s. 29–30, 73–74.

[...] ett självändamål som visserligen ej precis avsäger sig äran att föra människor närmare ett eller annat fjärrare mål eller syfte, men för vilket frågan om dessa syften får en väsentligen s.a.s. transcendental karaktär [...] redan vid stiftandet övertygelse om att den och dess sak hade en nationell uppgift "pro patria", att utföra [...] Hvad HGK ursprungligen åsyftade att mera direkt göra "för fosterlandet" i dess helhet det är alltså en uppgift att arbeta för, men [...] hädanefter främst och direkt gå utöver det svenska Finland.¹⁰⁶

När ett första förberedande möte hölls för grundandet av Åbo Skyddskår sommaren 1918, utsågs tio personer att bilda kompanier, däribland Blomberg. I fortsättningen verkar han inte ha varit aktiv inom skyddskåren.¹⁰⁷ När det gäller hans intentioner befinner man sig dock på hal is. Aktivistisk verksamhet lämnar sällan skriftliga spår och ledsagas ofta av icke-formella nätverk. Att idrottsprofeten Lauri Pihkala utnyttjade FGIF och nätverket av idrottsföreningar för aktivistiska syften är känt.¹⁰⁸ Mindre känt är att hans redaktörskollega vid *Suomen Urheilulehti*, gymnastikläraren – sedermera militären – och ordföranden för studentorganisationen *Suomalainen Nuija*, Väinö E. Tiiri (f. 1886), hösten 1914 ingick i den lilla krets som började planera jägarrörelsen i Helsingfors.¹⁰⁹ Under ofärdsåren var han en av initiativtagarna till den idrottsavdelning som grundades i anslutning till ungdomsföreningen i hans hemsocken Loimaa. Han var aktiv inom skolidrottsförbundet *Suomen Lyseoiden Urheilijat (SLU)* och dess Åbo-avdelning, en avdelning som grundats av Blomberg vid sekelskiftet. Han satt ännu år 1908 i FGIF:s Åbo-distrikts styrelse. Listan på förtroendeuppdrag skulle kunna göras längre. Åtminstone konkretiseras Henrik Meinanders tes, att flera gymnastiklärare tog del i den aktiva motståndsrörelsen. Tiiri började som läroverkselev vid Finska klassiska lyceum i Åbo och studenten år 1907 vid Finska reallyceet. Blomberg skall dock betraktas som hans idrottsliga handledare.¹¹⁰ "Det braktes fram en trupp elit ... de odlat båd' sin kropp och själ ... De sätta nog sitt lif på spel?"

¹⁰⁶ *FIB* 1915, s. 117–119.

¹⁰⁷ 'Åbo Skyddskår bildades vid möte igår', *ÅU* 8.6.1918.

¹⁰⁸ Se t.ex. Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys*, s. 525.

¹⁰⁹ Kai Donner, 'Jägarrörelsens uppkomst och utveckling intill den ryska revolutionen', *Finlands frihetskrig I* (Helsingfors 1921), s. 75–83. Se även Matti Lauerma, *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27* (Borgå 1966), *Suomen voimisteluoopettajat 1883–1959* (Lahtis 1959), s. 244.

¹¹⁰ *FIB* 1904, s. 102. *SUL* 1906, s. 247. Aake Jermo, *SVUL:n Varsinais-Suomen piiri 1906–1956 sekä Toimintakertomus 1955* (Åbo 1956), s. 10. Jermo, *Auran rannoilta*, s. 4, 28. Se Meinander, *Towards a Bourgeois Manhood*, s. 164.

Borgerskapets projekt

Staden förlängde år 1916 ÅIV:s kontrakt med ytterligare 25 år, trots ett visst motstånd från de övriga idrottsföreningarna, vilkas ledande representanter ansåg att staden borde ha tagit över.¹¹¹ Parken, borgerskapets projekt, var knutpunkten för ett expanderande idrottsliv och en oas i en växande stad. Löpandet, kastandet, hoppandet och cyklandet var nu en angelägenhet för alla sociala grupper. Idrottskulturen började bli sig själv nog. Den sportifiering av idrottskulturen som pionjärföreningarna igångsatt hade kommit in i en andra andning. Utgjorde då ÅIV:s verksamhet ett bromsningsförsök? Man kan säga att det progressiva rekreationstänkandet med tiden omvandlades till en reaktionär kraft i förhållande till idrottslivets faktiska utveckling; reformismen förvandlades till en konservatism, omsorgen gav vika för patriotism. Bägge synsätten kan dock betraktas som skilda sidor av samma mynt: en legitimering av idrottskulturen, ett uttryck för en borgerlig offentlighet.

¹¹¹ Se t.ex. 'Stadsfullmäktiges sammanträde igår', *ÅU* 29.12.1916.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Pastor Erikssons berättelse från Sibirien 1892

Deportationerna från Finland till Sibirien under 1800-talet avspeglar i flera avseenden storfurstendömet relationer till kejsardömet. Deportation var en straffform som levde kvar i Ryssland långt fram i tiden och som sedan 1822 målmedvetet användes för att kolonisera Sibirien. Den användes för såväl vanliga kriminella som politiska fångar. I Finland användes förvisning till Sibirien inte som straff för politiska brott, utom i några enstaka fall. Förvisningen av vanliga brottslingar var åter ett specialfall som tillämpades endast 1826–1888.

De förvisade bestod av tre kategorier. År 1826 förklarade kejsaren med hänvisning till sin övertygelse och kejsardömet lagar att han i fortsättningen avsåg att använda sin benådningsrätt och inte stadfästa dödsdomar för grova brott, fränsett sådana som riktade sig mot "Statens lugn, Thronens säkerhet och Majestätets helgd". Grövre brottslingar skulle i stället sona sitt dödsstraff i "de å östra sidan af Uralske Bergsryggen belägne Gouvernementer af Riket" och användas i allmänt arbete i gruvor. De förvisade förlorade sina medborgerliga rättigheter i Finland.¹

Drygt tjugo år senare utsträcktes förvisningen till kvinnor. 1826 års kungörelse skulle från 1848 också tillämpas på kvinnor som benådats från dödsstraff; de skulle dock inte placeras i gruvor utan "användas till arbete wid Kronans i Sibirien befintliga fabriker".² För manliga och kvinnliga fångar som benådats från dödsstraff var deportationen ett straff som ersatte dödsstraffet.

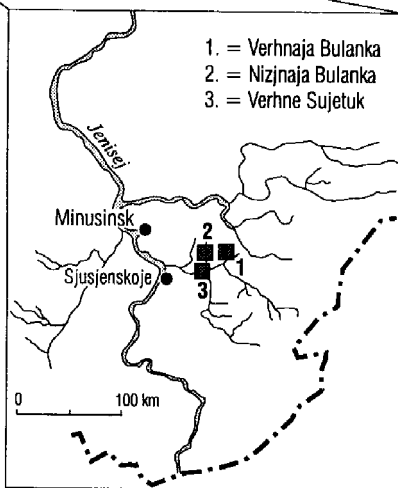
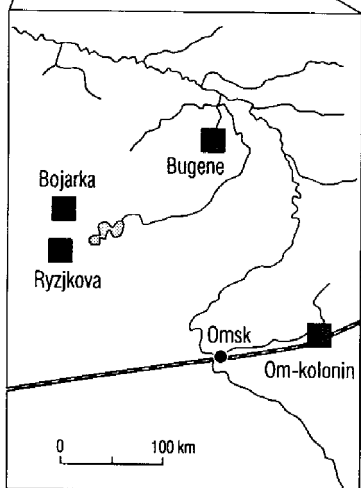
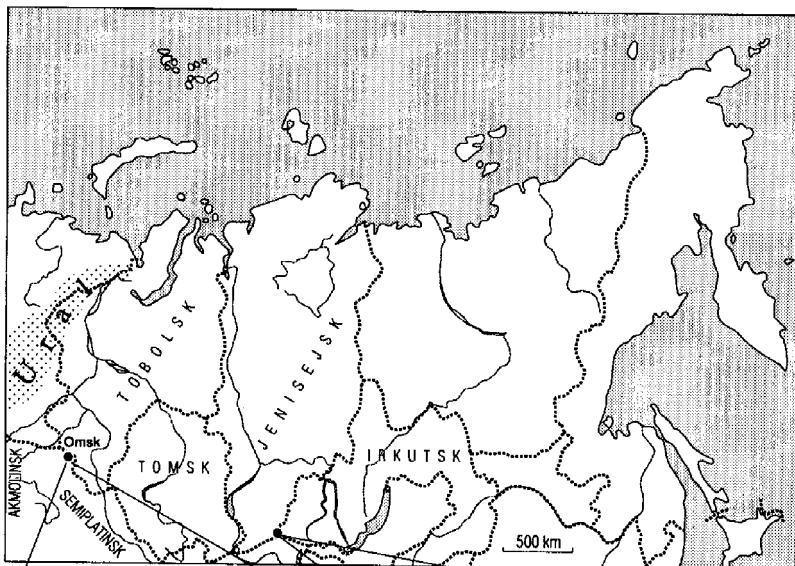
Den andra och tredje kategorin uppstod likaså 1848 då ett antal straffångar och lösdrivare anhöll om att deras straff skulle förvandlas till förskickning till Sibirien som jordbrukskolonister, vilket var en lindrigare straffform än arbete i gruvor och fabriker; tvångsarbetet innebar vanligen i praktiken en långsam dödsdom.³ För straffångarna var deportationen inte egentligen ett straff, utan

---

¹ Kungörelse 21.4.1826, *Samling af Placater* V, s. 101–104. Beträffande förvisningarna till Sibirien, se Alpo Juntunen, *Suomalaisen karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkoitetut Siperiassa*, Siirtolaisuustutkimuksia A 10 (Turku 1983) och där anförd litteratur.

² Kungörelse 24.2.1848, *Samling af Placater* XII, s. 70–71.

³ StS 188–189/1848, RA. Juntunen, s. 42–43.

Pastorn för de deporterade från Finland hade ingen territoriellt avgränsad församling, utan hans verkningsskrets omfattade i princip hela Sibirien. Under vissa år reste pastorn över tio tusen verst för att uppsöka kringstridda förvisade; pastor Eriksson skrev 1895 att hans resor påminde om en resa "från kristendomens första missionsdagar". I praktiken koncentrerade verksamheten sig till kolonier- na i västra och östra Sibirien.

И. В. И.

ПАСТОРЪ
ФИНСКО-ЛЮТЕРАНСКИХЪ
АРЕСТАНТОВЪ И КОЛОНИСТОВЪ

ВЪ

С И В И Р И.

Pastorns brevhuvud för tjänsteskrivelser i början av 1890-talet angav hans verkningsskrets och att han underlydde inrikesministeriet. RA.

en benådning, eftersom det var fråga om fångar som dömts till livstids tukthus och efter att ha avtjänat en del av straffet fick resten efterskänkt mot att de sändes som kolonister till Sibirien. Den tredje kategorin bestod av personer som insatts på korrektionsinrättning för lösdriveri eller försvarslöshet, men efter ansökning skickades till Sibirien som kolonister. I deras fall förelåg egentligen inte ett brott eller straff, utan det var fråga om ett slags frivillig emigration undan en måhända lång vistelse på korrektionsanstalt.

I det svenska riket hade förvisningar förekommit såväl till Ingermanland som Nya Sverige, men när Finland förenades med Ryssland kvarstod landsflykt och förvisning endast som straffformer för politiska brott. Ett förslag om att införa förvisningar för andra brott avvisades vid Borgå lantdag. Senaten accepterade med en viss tvekan, särskilt i fråga om huruvida dylika beslut kunde fattas utan lantdag, förvisningar 1818 och åtgärden genomfördes 1826 som en utvidgning av kejsarens benådningsrätt och som en del av reformerna inom fångvården på 1820-talet. Under andra hälften av 1800-talet började deportationerna möta kritik. Den riktade sig mot straffformen som sådan och mot dess laglighet; en del jurister ansåg att deportationerna var en främmande utväxt på landets lagstiftning och att fångarna borde stå under finländska myndigheters inseeende. När deportationerna avskaffades 1887 (för kolonister) och 1888 skedde detta emellertid som en följd av reformer inom det ryska fångvårdssystemet. Från 1888 ersattes deportering till livstids tvångsarbete i Sibirien av livstids tukthus i Finland.

Totalantalet deporterade uppgick till 3321, av vilka 462 var kvinnor. Av de deporterade tillhörde 899 (27%) den första kategorin och utsattes alltså för den strängaste straffformen, arbete i gruvor och fabriker. De två övriga kategorierna omfattade 1312 respektive 1110 deporterade; två tredjedelar av de deporterade sändes alltså till Sibirien som kolonister.⁴

⁴ Juntunen, s. 56–57.

De deporterade från Finland spreds i Sibirien över ett enormt område. De som deporterats till tvångsarbete placerades på olika håll där kronan bedrev gruv- eller fabriksarbete, medan kolonisterna huvudsakligen placerades i några kolonier i västra och östra Sibirien.⁵

Redan då deportationer diskuterades vid Borgå landtdag 1809 ansågs att de deporterade borde förses med luthersk präst och i samband med kungörelsen 1826 beslöts att senaten i sinom tid skulle gå i författning om att på finska statsverkets bekostnad sända en luthersk präst till de förvisade. Under tiden skulle senaten se till att de förvisade försågs med andaktsböcker. Av olika orsaker genomfördes principbeslutet från 1826 först 1863 då man inrättade en befattning som pastor för själavården "bland de från Finland till tvångsarbete i Sibirien förviste brottslingar afvensom de derstädes koloniserade Finnar af ewangelisk-lutherska trosbekännelsen". Samtidigt inrättades en kateketbefattning. Dessa två befattningshavare placerades i kolonin Verhne Sujetuk i Jenisejska guvernementet.⁶

Härmed skapades ett administrativt intressant arrangemang. Pastorn och kateketen utsågs av senaten, som även betalade deras löner och understödde deras verksamhet på andra sätt; de fortsatte att tillhöra den ev.-luth. kyrkan i Finland och hade efter tjänstgöringen i Sibirien befordringsrätt i Finland. Senaten höll fast vid sin utnämningrätt och vid att pastorn skulle rapportera till senaten. Samtidigt underordnades han emellertid också ev.-luth. konsistoriet i Moskva och därmed den ev.-luth. kyrkan och inrikesministeriet i Ryssland.

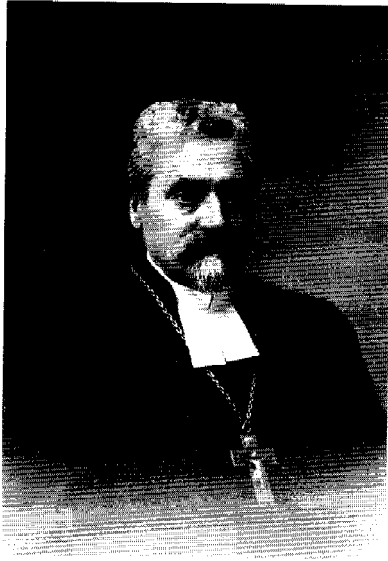
Den förste pastorn Herman Roschier (1827–1900) tillträdde 1864 och tjänstgjorde tillsammans med kateketen Sylvester Adamsson till 1879 (Adamsson till 1880). Kateketbefattningen besattes omedelbart och den nye kateketen, tidigare klockaren i Munsala, P.E. Lindholm var på plats i Verhne Sujetuk 1881. Däremot dröjde det ända till 1885 innan pastorsbefattningen besattes eftersom senaten övervägde en omorganisering eller rent av indragning av tjänsten. Efter en längre behandling beslöt man att placera prästen i Omsk i västra Sibirien, medan kateketen fortsättningsvis skulle vara kvar i Verhne Sujetuk.⁷

Den nye pastorn, kapellanen i Kimito, Johannes Granö (1850–1913) anlände sommaren 1885 till Omsk tillsammans med sin bror, inspektorn Anders Granö, som verkade som lärare och ordningsman. Johannes Granö

⁵ Se J. G. Granö, *Siperian suomalaiset siirtolat* (Helsinki 1905) o. Juntunen, s. 95–132.

⁶ Kungörelse *FFS* 12:1/9.3.1863. Jag avser att mera utförligt behandla de finländska församlingarna i Ryssland och kyrkans och statens inställning till verksamhet bland landsmännen i Ryssland; jfr även Ma x E n g m a n, *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809–1917*, *Hallintohistoriallisia tutkimuksia* 20 (Helsingfors 1995), s. 163–182 o. 'Ulkosuomalaisuuden synty', R. Alapuro & al. (red.) *Kansa liikkeessä* (Helsinki 1987), s. 108–122.

⁷ *FFS* 27/23.12.1884.

Pastor P.A. Eriksson (1853–1917). Museiverket, historiska bildarkivet.

tjänstgjorde till 1891, men återvände 1902 och tjänstgjorde i Sibirien nästan ända fram till sin död 1913.⁸ Han efterträddes av sin son Paavo Granö (1883–1942), som sedan 1908 verkat som faderns adjunkt. Paavo Granö återvände efter revolution och inbördeskrig till Finland hösten 1921.

Mellan Granös två perioder tjänstgjorde den tredje prästen i ordningen P.A. Eriksson, vars berättelse publiceras nedan. Petter Alfred Eriksson föddes 1853 i Björneborg som son till en murarmästare. Han blev student i Åbo 1873, dimmitterades från universitetets teologiska fakultet 1881 och prästvigdes samma år samt avlade pastoralexamen 1888. Efter prästvigningen var han tjänstförrättande präst under kortare perioder i flera församlingar i södra Finland innan han 1889 utsågs till kapellan i Sibbo. Han utsågs till pastor i Sibirien 5.5.1891 och tjänstgjorde där i tio år. Vid hemkomsten utnämndes han till kyrkoherde i S:t André församling där han avled 1917. Han blev prost 1906. För Erikssons medförde vistelsen i Sibirien personliga förluster; två av hans barn, en son och en dotter avled i Omsk.⁹

⁸ Johannes Granö har redogjort för sin första tid i Sibirien i *Sex år i Sibirien* (Helsingfors 1893).

⁹ O. I. Colliander, *Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan* II:1 (Helsinki 1918), sp. 1046–1047.

Senaten i Helsingfors var mycket angelägen om att pastorerna i Sibirien årligen skulle rapportera till senaten och i senatens arkiv finns följaktligen en serie av pastorernas berättelser – en del publicerades även i sin helhet eller i utdrag i tidningar. De utgör den viktigaste källan till finländarnas historia i Sibirien. De har också använts flitigt i forskningen. Berättelserna varierar till form och innehåll. Erikssons berättelse för åren 1891–1892 är den mångsidiga upplysningar och på detta sätt utformar sig till något av en historik och översikt över deportationerna från Finland och över kolonierna. När berättelsen cirkulerade i senaten betecknade ecklesiastikexpeditionens chef G.Z. Yrjö-Koskinen den som ”vidlyftig och mycket upplysande”.¹⁰

Erikssons berättelse är av intresse både för att den, måhända fränsett sin utförlighet, är ganska typisk för pastorernas berättelser och ger en god bild av deras arbete i de svåra förhållandena i Sibirien. Den har också sitt intresse för att den återger Erikssons intryck efter hans första år och även ger en bedömning av Johannes Granös mycket betydelsefulla första period i Sibirien. Berättelsen berör även de återkommande problemen med pastorns resemedel och de begynnande unifieringsåtgärderna inom den ev.-luth. kyrkan och dess skolväsende. Den ger också en situationsbild av förhållandena i Sibirien i stort, pastorns långa resor och livet bland en befolkning som till stor del bestod av förbrytare.

Berättelsen återges i stort sett i originalets form med bevarande av Erikssons något vacklande ortografi och styckesindelning, men med rättelser av några uppenbara felskrivningar. En tabell med uppgifter om folkmängds- och skolförhållandena samt uppgifter om under året avlidna har utelämnats. Kommentarer har inskränts till ett minimum.

Max Engman

¹⁰ Berättelsen finns i ecklesiastikexpeditionens (EE) akt BD 71/260 1892, RA.

Årsberättelse
gifven
Till Kejsrerliga Senaten för Finland
af
Pastorn för finska fångar och kolonister
i
Sibirien
1891–1892

I.

Den finska kolonisationen i Sibirien

Då som bekant ingen brottsling numera från Finland varder förskickad till Sibirien och den finskt-sibiriska deportationen således hör till en förgången tid i vårt lands brottmåls historia, så torde ett tillvaratagande af det allmänna förloppet af denna deportation, eller rättare af den dertill som dess nödvändiga fortsättning sig slutande finska kolonisationen härstädes, ej vara utan sitt intresse och ej heller helt och hållet främmande att såsom ämne i en berättelse, sådan som denna, intagas. För öfrigt, för att rätt förstå och rätt kunna uppfatta det kyrkligt religiösa arbete, som under en följd af år bedrifvits och fortfarande bedrifves bland våra af en missgerningar hemsökande Försyn så hårdt pröfvade landsmän härstädes, är icke nog att man försöker uppdraga en så fullständig bild som möjligt af deras kyrkliga och religiösa lif, eller af det arbete, som själasörjaren hos dem till Kristi rikets fromma under ett eller flera år med Guds bistånd utträttat; därtill hör äfven, såsom en dess förfullständigande ram, en någorlunda tydlig inblick uti de deporterades sociala och alldagliga lif, uti de yttre villkor, förhållanden och omständigheter, som format och betingat detta lif, och inom och under hvilka deras så att säga söndags- och skollif pulserar. Bland sådana omständigheter och betingelser fästes vår uppmärksamhet då först å själfva kolonisationen, dess uppkomst och orsaker samt vidare förlopp i Sibirien.

Början till ifrågavarande kolonisation har man att söka uti det Allerhögsta dekret hvarmed Kejsar Nikolai den 21 April 1826 afskaffade dödsstraffets tillämpande i Finland. Genom sagde dekret bestämdes, att de till undergående af dödsstraff dömda brottslingar, hvilka ej förtjenade att få sin dom förmildrad till lifstidsfängelse i eget land, skulle hädanefter deporteras till tvångsarbete i grufvor eller andra kronans inrättningar i Sibirien. Denna bestämning gällde dock i början endast brottslingar af manligt kön och ut-

sträcktes först genom ett särskildt stadgande af den 24. Februari 1848 äfven till qvinnor. Bägge stadganden hafva tillämpats ända till och med år 1886, då all deportation från Finland till Sibirien upphört och en ny humanare och säkert äfven välsignelserikare regiem i detta afseende uti vårt land införts.

Alla desse till tvångsarbete dömda skickades till Ost-Sibirien, emedan grufvorna för det mesta befinna sig derstädes.

Men det har äfven gifvits en annan art af fångförsändning till Sibirien än den till tvångsarbete och af denna andra art af försändning är det som de egentliga kolonisterna uppstått, ja äro endast och allenast för detta ändamål hitsända. Begynte de tvångsförskickades deportation hit efter år 1826, så torde de senares, de på egen ansökan till kolonisation bestämdes, vidtagit först omkr. 1850-talet, d.v.s. någon tid efter det 1826 års dekret äfven utsträcktes till qvinnor. De äldste af kolonister jag här påträffat, äro från 1855 och de säga sig vara af de förste, som på egen anhållan hitsändts.

Hvad var då det, som dref en fånge att frivilligt söka sig till Sibirien, däriifrån han dock ständigt längtar tillbaka? För de fångar, som blifvit dömda till lifstidsfängelse eller till 10 à 15 års tukthusstraff var naturligtvis den hos hvarje menniska inneboende frihetskänslan starkast och den efterlängade friheten kunde de endast uppnå genom att å högsta ort utverka sig tillstånd till att såsom kolonister blifva sända till Sibirien, där för individen af deras slag en såväl relativ frihet, som möjlighet till besittande af jord var beredd. De åter, som sutto på kortare tids årsdom och jemförelsevis snart kunde vänta sin frihet äfven i hemlandet, drefvos emellertid, också de, af många på engång samverkande omständigheter att likaledes göra en dylik anhållan. Så anföra de enstämmigt dels frihetsbegäret, dels skammen, dels svårigheten att såsom f.d. fångar finna skydd och arbete i det samhälle de kränkt, äfvensom andra kamraters exempel och förespeglingar såsom driffjedrar till deras hitansökan och hitsändning. De egentliga kolonisterna äro således hitsända på egen begäran och icke såsom, med de till tvångsarbete dömda är fallet, på tvångsväg och till undergående af straff.

Men sitt säregna tvång hafva ju dock äfven de förre haft. Och om detta sistberörda tvång icke heller i full bemärkelse är juridiskt så är det dock ett moraliskt tvång och ofta är det senare dubbelt mera tryckande än det förre. "I Finland ville ingen taga oss i arbete". "Der fann en frigifven fånge ingenstädes skydd eller försvar, utan blef ständigt trakasserad för lösdrifveri om ej för annat". "I Finland betraktade man den, som suttit i fängelset, ej mera för menniska; han läste sina föregående i allas ögon och kände sig som ur samhället utkastad". "Förrän man utsatte sig för denna själstortyr, sökte man sig till Sibirien, ty här äro vi alla lika". Se der de yttranden, som man bland våra kolonister öfver allt får höra. Och om de ej heller, blandade af bitterhet som de äro, fullt skulle återspegla sanningen, så innehålla de dock mycken sanning. De återföra tanken på det fordna husbondeväldet och den tidigare författningen om skydd för försvarslöse personer äfvensom på människors hårdhet i allmänhet gentemot en fallen broder. Onekligen hafva fångarne sjelfva svårt

syndat, men äfven samhället har syndat emot dem, och detta såväl före, som efter det de blifvit fångar. Erkännas måste dock att vårt land på senare tider vaknat till såväl större medkänsla för, som en ganska uppoffrande omvårdnad om sina olycksbarn. Och med innerlig tacksamhet nödgas man omnämna främst den faderliga omsorg hvarmed Finlands regering velat vårda sig om de hitförskickades andliga väl, hvadan hopp synes vara förhanden, att våra böner om äfven framtida behöflig hjälp ej skola förklinga ohörda. Å andra sidan kommer denna tacksamhet äfven den allmänhet till del, som icke glömt att de forne fångarne och nuvarande finske kolonisterna i Sibirien ej äro blott kött af dess kött och blod af dess blod, utan ock bröder och systrar i Kristo Jesu och derföre äfven bisprungit dem.

Efter det vi sålunda kastat en flyktig blick öfver den finska kolonisationens i Sibirien juridiska och moraliska orsaker, vända vi oss till själfva kolonisationen sådan den intill närvarande stund gestaltat sig härstädes.

Det är då att märka, att denna förmodligen strax vid sin begynnelse tagit en tvåfaldig riktning, den ena central, med sträfvan till gruppering och sammanhållning, den andra mera periferisk med utpräglad sträfvan till förskingring.

Hvad den förstnämnda riktningen beträffar, så hade den sina naturliga attraktionspunkter redan gifna, då våra till kolonisation bestämda finnar hit begynte anlända. I Ost-Sibirien var Schuschalska byadistriktet i Minusinska kretsen en sådan punkt och i Vest-Sibirien drogos de våra till den i början på detta århundrade anlagda kolonin Ryschkowa i Tjokulinska okrugan¹¹ af Tobolska guvernementet. Uti hvardera af dessa hade nämligen redan tidigare än våra finnar, lutheraner af ester, letter och ingermanländska finnar slagit sig ned samt dels grupperat, dels begynt att gruppera sig till kolonier. Så funno de våra vid sin ankomst till Ost-Sibirien uti det ofvansagda Schuschalska byadistriktet gruppen Werchne-Suetuk, som blef koloni år 1851 och beboddes af några tiotal ester och ingermanländska finnar, äfvensom af ett antal sådana från Finland till grufvorna förskickade, hvilka antingen benådats, frigifvits eller på annat sätt löskommit och sedermera anvisats till sina trosförvandter å änberörda distrikt.

Uti Vest-Sibirien åter funnos ester, letter och ingermanländska finnar uti den sagda kolonin Ryschkowa samt dess förgreningar, de rent ingermanländska nybyggena Bojarka och Pudene. Ingermanländska finnar bodde dessutom uti de från Ryschkowa ej långt belägna byarna Makariewa och Kosulina.

Då våra till kolonisation bestämda finnar alltså på 1850 talet och derefter ända till och med år 1886 i större eller mindre sändningar begynte anlända, och de efter den större eller mindre brottsligheten, hvartill de gjort sig skyldiga, fördelades antingen på Ost- eller Vest-Sibirien, så var intet naturligare än att man anvisade dem boningsplatser bland deras, som sagdt, härstädes redan tidigare bosatta tros- och delvis stamförvandter. De bägge kolonierna Rysch-

¹¹ Okrug = krets, distrikt.

kowa och Werchne-Suetuk blefvo sålunda strax i början den finska kolonisationens hufvudsäten och för hvarje gång en fångtransport af de våra anlände blef af densamma en anseelig del placerad å dessa orter.

Ryschkowa i West- och Werchne-Suetuk i Ost-Sibirien äro alltså de äldsta af våra finska församlingar härstädes, jemte det de äfven erbjuda den relativt mest ordnade gestalten såväl i kyrkligt som i samhälleligt afseende öfverhufvud.

Emellertid ökades de förskickades antal årligen, och man insåg snart att en god sakernas ordning icke kunde vinnas genom att fortfarande i större mängd hopblanda och på ett ställe sammanföra folk af så olika element, som de ofvansagda lutheranerna från Östersjöprovinserna och Finland, voro. I Ryschkowa begynte också faran för öfverbefolkning göra sig gällande. Man begynte derföre vidtaga åtgärder om att gruppera dessa folkelement skildt för sig, hvarhos de nybildade grupperna äfven voro afsedda att ibland sig upptaga nyankommande bröder af hvar sin nationalitet. För detta ändamål vinnande afsöndrades alltså och utmättes för lutherske kolonisters i Tobolska guvernementet räkning år 1861 ett större stycke land ur steppområdet på venstra Om-stranden af Jelanska volosten, mätande detta landstycke 30,000 desjätiner åker och skogsmark sammanräknade, motsvarande omkr. 60,000 tunnland jord.¹² Hit till det nya området, som erhöll benämningen Om-koloni, öfverflyttade nu från Ryschkowa ett antal både letter, ester, ingermanländska och finska finnar, samt vidare letter från den ryska byn Kosulina och ingermanländska finnar från den likaledes ryska byn Makariewa. Anlända hit grundlade alla dessa folkgrupper åt sig egna byar. Byarne uppfördes längs stranden af Om-floden på 1 å 2 versts¹³ afstånd från hvarandra samt erhöles namn efter de städer, som bilda de resp. folkgrenars hufvudorter i hemlandet. Sålunda kom den nybildade Om-kolonin att omfatta följande fyra småkolonier eller byar med hvar sin olika befolkning:

1:o)	Riga för letter;	
2:o)	Reval för ester;	
3:o)	Narva för ingermanl. och	} finnar
4:o)	Helsingfors för finska	

Efter år 1861 har den finska byn Helsingfors utom från Ryschkowa öfverflyttande finnar, äfven emottagit sådana från hvarje derefter ankommande fångförsändning, sålänge kolonister från Storfurstendömet till Sibirien ännu skickades.

Nämna vi sedan ännu en förflyttning, ehuru densamma egentligen icke berör de våra, nämligen den, som ett tiotal ingermanländska familjer omkr år 1870 företog från Pudene till Barnaulska kretsen af Tomska guvernementet, der de grundlade det nuvarande nybygget Astschegul, så har härmed ock allt

¹² Volost = distrikt, kommun. Desjatina = 2400 ryska kvadratfamnar, d.v.s. 1,09 hektar.

¹³ Verst = 1,06 kilometer.

blifvit sagdt hvad om den centrala, mera sammanhållande kolonisations riktningen i Tobolska guvernementet eller Vest-Sibirien öfverhufvud är att anföra.

Men samtidigt eller år 1861, då den ofvanberörda kolonisationsrörelsen i West-Sibirien pågick, vidtogs liknande åtgärder äfven i Ost-Sibirien, der Werchne-Suetuk i Jeniseiska guvernementet, åtskiljdes och bestämdes uteslutande för finska kolonisters bosättning. Äfven här bodde ester, letter och finnar hopblandade, men af dessa blefvo de bägge förstnämnda folken nu tillsagda att öfverflytta till sina 2 à 3 mil härifrån aflägsna fätaliga stamförvandter i Öfra och nedra Bulanka, för att tillsammans med dem bilda nya särskilda kolonier derstädes, hvilket de också gjorde. Werchne-Suetuk blef sålunda verkligen en uteslutande finsk koloni och man trädde äfven i författning om, att den såsom sådan skulle förblifva, och det ej allenast för finnar, skickade till Ost-Sibirien, utan för alla till kolonisation i Sibirien förskickade finnar i allmänhet, åtminstone för alla dem, som efter år 1863 komme att såsom kolonister hitförsändas. Nådiga kungörelsen af den 9 mars sistsagda är innehåller nämligen bland annat följande i detta afseende tydliga bestämmelse: "För öfrigt och som den åtgärd med vederbörande lokala myndigheters begifvande allaredan vidtagits, att de till kolonisation bestämde lutherska trosbekännarene ifrån samlingsställena i Tobolsk och Krasnojarsk försändas till Schuschalska byadistriktet, der Werchne-Suetuk blifvit anvisad uteslutande åt finska kolonister, hafve Wi på Senatens derom gjorda underdåniga framställning velat ej mindre godkänna denna åtgärd till kolonisters samlande å nämnde ort äfven för framtiden, än ock etc." – Alltså skulle till kolonisation i Sibirien bestämde finnar icke blott från samlingsstället i Krasnojarsk (= de för Ost-Sibirien bestämde), utan äfven de, som enligt den härvarande regiemen eljest hade rättighet att stanna i West-Sibirien och derföre samlades i Tobolsk, alla samtliga hädan efter anvisas till Werchne-Suetuk och denna ort sålunda blifva en uteslutande finsk koloni med egen själasörjare o.s.v. Men så kloka, naturliga och för de finska kolonisters andliga och materiella utveckling nödvändiga dessa åtgärder och bestämmelser än voro, stannade de tyvärr för det mesta på papperet och hafva knappast till tredje delen blifvit iakttagna. De härvarande lokalmyndigheterna fortforo nämligen som förr att, oaktadt 1863 års kungörelse, från samlingsstället i Tobolsk fördela de ankommande finnarne på West-Sibirien, och endast ett mindre tal eller de, som samlades i Krasnojarsk, blefvo till Werchne-Suetuk öfverförda.

Enligt de underrättelser jag här kunnat förskaffa mig inskränkte sig antalet af de finnar, som vid berörda tidpunkt eller i början på 1860-talet från Tobolska guvernementet öfverflyttade till Werchne-Suetuk till inemot 13 à 15 familjer, nämligen 4 finska och 6 ingermanländska familjer från Ryschkova, äfvensom några ingermanländska familjer från Bojarka. Esterna, som 1861 bortdrefvos från Werchne-Suetuk, begynte emellertid strax några år derefter dit åter inflytta och med bränvinets tillhjälp hafva de numera i sådan mängd

der innästlat sig, att de snart sagt utgöra det öfvervägande antalet af kolonins, åtminstone bofasta befolkning. En naturlig följd häraf är den att dessa numera vilja utöfva hegemonirätten öfver byangelägenheterna.

Då nya kolonister från Finland hit icke mera sändas, får den finska befolkningen i Werchne-Suetuk sin tillökning endast genom nativiteten bland de derstädes för närvarande befintliga finska familjerna, äfvensom genom en och annan tvångsarbetare från grufvorna, de der antingen frigifves eller rymma och i senare fallet under falskt namn lyckas få sig plats derstädes anvisad.

En tredje slags tillökning må här dock ännu nämnas. Som bekant, följes i Ryssland i allmänhet och således äfven i Sibirien med afseende å brottslingars förvisning den regiem, att ju större brott desto längre åt öster, och om här upprepad, allt längre åt öster, tills slutligen Sachalin eller en annan dylik plats såsom en slags "cul-de-sac" är uppnådd.¹⁴ Till följe häraf blifva äfven de kolonister, som väl först blifvit anvisade till West-Sibirien, men här åter beträds med brott, förvisade längre österut allt efter brottets beskaffenhet antingen till tvångsarbete eller till kolonisation derstädes. Sålunda hafva ock många af våra finnar från kolonierna i West-Sibirien blifvit öfverflyttade till kolonister i Werchne-Suetuk i Ost-Sibirien, eller dömts till tvångsarbete, derifrån de sedermera såsom frigifne vanligen öfverföres till Suetuk. Erinras bör måhända också, att de förskickade ej få träda utöfver sitt guvernements gränser vesterut, hvaremot östern ända till Stilla hafvet står för dem öppen. Enligt detta system att efter brottets storlek placera de förskickade mer eller mindre österut, hafva äfven våra finnar blifvit anskrifna å måhända hvarje af Sibiens longitudsgrader, hvilket förhållande också leder oss öfver till att ännu korteligen betrakta den andra kolonisationsriktningen eller den af förskingring.

Det har redan blifvit antydt, att myndigheterna i Sibirien, oaktadt 1863 års kungörelse, fortforo att från samlingsstället i Tobolsk och sedermera äfven från Tjumen, då efter jernvägens utsträckning till denna stad fångarne derstädes samlades, fördela de ankommande kolonisterna på West-Sibirien, och att endast ett mindre tal eller de som för sin större brottslighets skull anvisades till Ost-Sibirien, öfverfördes till Werchne-Suetuk. Men om vederbörande således icke iakttago kungörelsens föreskrifter, hvad Werchne-Suetuk beträffar, så hade man dock med fullt skäl kunnat vänta, att de efter 1863 ankommande finska kolonister, hvilkas brottslighet efter det här gällande betraktelsesättet medgaf dem rätt att stanna i Vest-Sibirien, alla samtliga då åtminstone skulle anvisats till de bägge kolonierna Ryschkova och Om-kolonien och i synnerhet till den sistnämnda som i West-Sibirien för detta ändamål blifvit anlagd. Så naturligt ett sådant förfaringssätt hade varit, blef det emellertid endast delvist iakttaget. I stället för att till sagda kolonier öfverföra alla för

¹⁴ Berättelsen innehåller marginalanteckningar med blyerts; på denna punkt har i marginalen antecknats: "humor!"

Förteckning öfver antalet finnar och orter, der de äro anskrifna

Ortens namn	Antalet anskrifna finnar	Antal ryska byar å hvilka anskrifvits	Besökt under året	Anmärkingar
<i>Tobolska guvernementet</i>				
<i>Kolonier:</i>				
1. Ryschkova	147		Besökt	} Bebos af ingermanländska finnar
2. Om-kolonin (= Helsingfors)	477		d:o	
3. Bojarka				
4. Pudene				
<i>Diaspora:</i>				
1. Tjumen			} Besökt d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o d:o	} Uppgifter angående antalet finnar saknas och äro orterna upptagna endast enligt af kolonister erhållna muntliga meddelanden
2. Petrovskoi volosten				
3. Staden Ischim				
4. Maluschenska volosten				
5. Romasovska "				
6. Kamyischenska "				
7. Staden Tjokalinsk				
8. Krasnojarska volosten				
9. Cerebrenska "				
10. Tschernolutschka "				
11. Cergadska "				
12. Krupianska "				
13. Ceropetska "				
14. Jelanska "				
15. Staden Omsk	9		d:o	frivilliga
<i>Akmolinska oblasten</i>				
<i>Diaspora:</i>				
1. Tubinska volosten nära Petropavlovsk				uppgifter saknas
<i>Tomaska guvernementet.</i>				
<i>Kolonier:</i>				
1. Astshegul (= nära Barnaul)				ingermanl. finnar
<i>Diaspora:</i>				
1. Novo-Nasarova eller Werchne-Omska volosten	58	10	Besökt	} Uppgifter saknas; orten efter hörsågen
2. Judinska "	35	20		
3. Wosnesenska "	10	5	Besökt	
4. Kasanska "	2	2	d:o	
5. Nischne-Kainska "	5	5	d:o	
6. Staden Kainsk	9		Besökt	
7. Ubinska volosten	2	1	d:o	
8. Buharotska "				
9. Sirjanska "	9	4		
10. Aitschedatska "	12	2	Besökt	
11. Patschitenska "	20	6	d:o	
12. Baijinska "	22	9	d:o	
13. Staden Tomsk	2		d:o	
14. " Barnaul	1		d:o	
15. " Kusnetsk	2			
<i>Jeniseiska guvernementet.</i>				
<i>Kolonier.</i>				
1. Werchne-Suetuk	325		Besökt	
Summa Finska finnar	1,147	64		

II

*Kolonierna.**Kolonin Ryschkova.*

Kolonin Ryschkova besöktes af undertecknad under förra hälften af sistlidne Juli månad och dröjde jag derstädes öfver 2:nne söndagar.

Kolonin är belägen i Kamyischenska volosten af Tjokalinska kretsen omkring 225 verst vester om Omsk samt räknar för närvarande, utom letter och ester, 302 finnar af hvilka 155 äro ingermanländska och 147 finska finnar.

Denna koloni, der ofvannämnda folkgrenar bo hopblandade om hvarandra och följaktligen hafva byangelägenheterna gemensamma, anlades ursprungligen af ingermanländska finnar i början af detta århundrade eller år 1802. Men redan 1819 hafva esterna och letterna derstädes en egen pastor, hvilken dock sedermera varit stationerad ömsom här, ömsom i Omsk. Af de våra ankommo de första hit, såsom förut anförts, i början på 1850 talet.

Inalles består kolonin af 177 gårdar, fördelade på de skilda folkgrenarne sålunda, att på finnarnes andel, ingermanländska och finska finnar sammanräknade, belöpa sig omkr. 50, på letternas 80 jemte det återstoden tillhör esterna. Husen uppförda i rysk stil, äro timrade af björkstammar, ty endast björkskog finnes att tillgå.

Hufvudnäringen i kolonin är boskapsskötseln – en gifven följd af de präktigt växande naturliga ängarna på denna ort. En rikligare höväxt än här har jag ingenstädes i hemlandet sett, icke ens på de odlade fälten. Icke under alltså, att kolonisternas förmögenhet här för det mesta består i nötkreatur. Så finnes i kolonin inalles 2,000 kor och 400 får. För jordbrukets behof, hvilket i följd af den mycket salthaltiga och i allmänhet sumpiga jordmånen bedrifves mindre, eges 500 hästar. Den största gården bebrukar nämligen ej mera än 10 desjatiner jord, motsvarande omkring 20 tunnland, vinter och vårsäde tillsammans. Deremot underhåller den rikaste gården 30 kor. Råg odlas mest och dernäst hvete och hafra. Hvad särskildt de våra beträffar, så utgöra de den fattigaste delen af koloniens befolkning. Ty både ester, letter och ingermanländska finnar hafva varit här en längre tid bosatta, hvadan den nuvarande generationen till större delen redan af sina fäder ärft sin förmögenhet, hvilken de för den skull också varit bättre i stånd att förkofra. Annat har deremot förhållandet varit med våra finnar. Utblottade på allt, utom de kronans kläder, hvilka man vid deras frigifning i Tobolsk eller Tjumen af gunst och nåd låtit dem behålla, hafva de kommit till byn och der visserligen några med allvar begynt arbeta, men de flesta blott för att genast uttaga pass och sedan begifva sig ut på Sibirien. Af dem, som blifvit bofasta i byn hafva de flesta dock egen stuga jemte en eller par hästar och några kor. De kringflackande deremot bära allt sitt på sig och detta är ej mycket.

Se vi då ännu efter skatteförhållanden, så äro de för de våra här i Ryschkova ej särdeles betungande. Byn har fördelat skattetungan enligt förmögenhets grunden, och då de våra i allmänhet äro fattiga hafva de äfven en relativt lättare skattebörd. För den största och rikaste gården utgör kronoskatten 7

Rubel och uppgår med kommunala utskylder sammanräknade till 20 rubel om året. Prest- skol- och fattigafgifter erlägga de alldeles icke. De icke jordbrukandes skatteandel hafva gårdsegarene tagit på sig och bruka då i vederlag de jordlotter, som annars tillkomme de förre. De som icke bruka jord – och sådana äro våra finnar till större delen – hafva sig alltså ingen skatt pålagd och om de äfven hade en sådan, blefve den enligt all sannolikhet ej betald.

Redan före de våras ankomst fanns i Ryschkova en kyrka uppförd. Denna, som sedermera blifvit omflyttad och ombyggd, är i temmeligen godt skick, samt begagnas och underhålles gemensamt af ester, letter och finnar. Kyrkan är försedd med torn jemte en mindre klocka, som kallar församlingen till andakt. Inne i kyrkan, beledsagar ett harmonium, som redan är ganska skrakt kyrkosången, hvarjemte en Altartafla, fordom tillhörig en rysk kyrka i Tobolsk, hänvisar den gudstjenstfirande menigheten till den på korset lidande och nattvarden instiftande Kristus.

I kyrkan har gudstjenst hållits under årets alla sön- och helgedagar. Under pastorns frånvaro förrättas densamma af den här sedan par år tillbaka anställda finske skolmästaren, och då pastorn besöker kolonin, firas gudstjensten äfven med skriftermål och nattvardsgång. Med afseende å gudtjensten bör måhända anmärkas, att jag ännu vid mitt senaste besök fann härstädes en slags offertjenst vara rådande. Folket har nämligen för sed att köpa ljus, hvilka det sedan låter kyrkovärden tända och ställa på altaret, sägande sig sålunda af en eller annan anledning vilja offra. Ljusen kalla de också "uhrikyntilät". Då de första tyska pastorererna hit ankommo, funno de formliga rökelse i gudstjensten införda. Naturligtvis var det min pligt att med afseende å ljusen göra en med den lutherska kyrkans väsende öfverensstämmande rättelse, i det jag förklarade att ljus fortfarande, såsom bruket i de evangeliskt lutherska kyrkorna i Ryssland är, kunde köpas och under gudstjensten brinna på altaret, men endast 2:ne eller högst 3:ne för hvarje gång antändas, i hvilken händelse, om de voro två, de skulle utgöra inga offer, utan vara symboler af Guds ords ljus, lagen och evangelium, hvilka rena och oförfalskade alltid skola lysa i Guds huses tempel.¹⁵ Ville man åter tända 3 ljus, så vore dessa att betrakta såsom sinnebilder af antingen Treenigheten, inför hvars ansigtes ljus vi ständigt skola vandra eller ock af dessa en kristens 3 hufvuddygder, tron, hoppet och kärleken, hvilka ständigt böra vara brinnande i en kristens hjerta och de der göra vårt lif ljusst äfven i de mörkaste stunder. All offertjenst skulle sålunda bli utesluten och man tjena Gud i ett troende, ödmjukt och lydaktigt hjerta.

Under min vistelse i kolonin höll jag äfven läsförhör, till hvilken förrättning emellertid endast ett fåtal personer infunno sig. Vid namnuppropet fann jag, att mer än hälften af våra här anskrifna finnar voro ute på vandring. För 34 af dem var vistelseorten helt och hållet okänd, medan 1 satt i fångelse för stöld, 1 för mord och 1 var på väg hem från Finland, dit han utan veder-

¹⁵ I marginalen: "onödig symbolik!"

börligt tillstånd begifvit sig och nu hemtades tillbaka. Bland de från Storfurstendömet förskickade är läskunnigheten i allmänhet tillfredsställande, hvar emot de ingermanländska finnerne i detta afseende äro mycket skrala.

Med afseende å skriftskolan förr och nu eller före och efter den finske pastorns hitkomst vore mycket att säga, men vill jag blott framhålla, att ett stort steg till det bättre både af min företrädare och fortsättningsvis ännu af mig i detta hänseende blifvit taget, i ty att fordringarna såväl i kunskapsmättet, som i skriftskoletidens längd blifvit betydligt ökade, hvarjemte det allvar och den värdighet skriftskolans vigt kräfvat, men som under de estnisk-lettiske pastorernas tid endast ringa iakttagits, hos de våra återinförts.

Hvad de mindre barnen vidkommer, så hafva dessa först under de par senaste åren varit i tillfälle att åtnjuta en ordentligare skolundervisning.

För ett par år tillbaka erhöi nämligen kolonin genom pastor Granös försorg tvänne s.k. religions- eller kyrkoskolor, af hvilka den ena är afsedd för esterna och letterna gemensamt, den andra för finnerne. De förra hafva äfven ett skolhus, om ock bofälligt, hvaremot finnerne ej ega ett sådant, utan har deras skola varit ambulatorisk och hållits turvis i gårdarne. Bristen på eget skolhus är därför lifligt känd bland finnerne. Skolhuset kunde lämpligast fås till stånd genom en tillbyggnad å skolmästarens bostad och skulle ej kräfvat alltför stora kostnader, på sin höjd 150 rubel. Men äfven denna summa är för stor att af kolonisterna sjelva hopbringas. På ett möte, som jag i saken höll, visade det sig att man från deras sida ej kunde påräkna mer än högst 20 à 25 rubel, hvaraf större delen, eller 16 rubel redan å sjelfva mötet dels inflöto, dels tecknades. Glädjande i viss mån var dock äfven detta resultat, emedan det veterligen var första gången, som de våra härstädes visade sig benägna till någon penningeupppoffring i fråga om deras eget och deras barns andliga väl; desto mer glädjande, som denna upppoffring skedde af gladt hjerta och äfven mången den fattigaste skyndade att gifva sin skärf. Det sålunda tillämnade skolrummet skulle äfven tjena till läsesal och biblioteksrum, då pastor Granö sistlidne vår såväl hit, som till Omkolonin skickat några och 50 band ganska värdefulla böcker, omfattande såväl religiös- som skönlitteratur, och några tidningsredaktioner dessutom i likhet med hvad fallet varit under min företrädares tid, fortfar att gratis hitsända sina ärade blad. Utom till antydda ändamål skulle den tillämnade skolsalen äfven kunna begagnas som möteslokal för nykterhetsföreningen, hvarjemte bibelstunder, som nu hvarje vecka en à två gånger hållits i lärarens trånga bostad, der äfven lämpligare kunde hållas. Behofvet af eget skolrum i denna koloni är således stort och fås väl ej annorlunda till stånd, än att man måste vända sig med böner om hjälp till hemlandet. Också ett harmonium vore ytterst behöfligt, men om vi först blefve så lyckliga, att vi erhöile ett skolrum i Ryschkova och vore säkerställda med afseende å lärarens underhåll, så kunde man gerna undvara harmoniet tills vidare.

Skolan här liksom i Om-kolonin har hittills arbetat utan någon bestämd uppgjord plan, men har jag nu utarbetat en sådan, jemte det jag hos Consis-

toriet i Moskva framställt önskvärdheten af att en barnen till regelbundet skolbesök förpligtande författning, sådan den bland frivilliga protestantiska kolonister i Ryssland redan existerar, äfven måtte utsträckas till härvarande lutherska kolonister eller de af "iz ssyljnyh"¹⁶. Ifrågavarande författning bestämmer bland annat, att alla i skolåldern (8–16 år) varande protestantiska barn äro förpligtade att besöka den s.k. kyrkoskolan. För hvarje dag som en elev utan laga hinder uteblir, fälles dess målsman till 3 kopeks böter, hvilka böter, i händelse af föräldrars eller målsmäns oförmåga att kunna erlägga dem i pengar, förvandlas till en half dags allmänt arbete i byn.

Penningarna, som genom böterna inflyta, utdelas vid läsårets slut som små belöningar åt de flitigaste och tillika medellösaste af eleverna.

Af kolonins i skolåldern varande 40 finska barn hafva under den sistförflutna vårterminen åtnjutit undervisning 22, eller 7 gossar och 15 flickor. Utan all slags undervisning hafva 12 gossar och 5 flickor varit, medan en flicka undervisats i hemmet. Tvänne af dem som saknat undervisning, äro barn af föräldrar, förskickade från Finland. Läsåret här liksom i öfriga kolonier har fortgått från 1 Oktober till 1 April. Barnens skolgång har varit mycket oregelbunden, hvartill föräldrarnes stora likgiltighet varit förnämsta orsaken.

Det återstår att omnämna ännu en offentlig inrättning i Ryschkova, nämligen bykrogen, det största hindret för kolonisternas såväl andliga som materiella förkofran. Krogen är sibriakens allt i allom, hvarföre den ej får saknas i någon by och äfven sön- och helgedagarna hålles öppen, ja, till och med på själfva långfredagen. För resten försvinner den sistnämnda högtiden här helt och hållet i förberedelserna för påsken. Så var här i Omsk full marknad på torget den dagen och alla krogar och bränvinsbutiker stodo öppna. Endast under gudstjensten eller till kl. 11 f.m. äro bränvinsförsäljningarne om söndagen stängda, men t.ex. köttbutikerna hela dagen. På landet hinner krogvärderna dock ofta ej vänta tills gudstjensten är slut, utan öppnar sina dörrar tidigare på det folket, som återvänder från kyrkan, ej måtte sakna tillfälle, att hos honom göra besök. På krogen afhandlar man byns allmänna angelägenheter och rättsliga betänkligheter försvinna ofta i några spann bränvin. Här uppgöres planer till plundring och mord och utöfvas äfven ofta på själfva stället. Men detta blefv e ett långt kapitel att afhandla om hvad allt man förehafver på krogen och det tillhör mig att fastmer nämna om hvad man gjort emot densamma.

Såsom en motvigt mot krogen och dryckenskapen har man här, liksom i Omkolonin, bildat en nykterhetsförening. Bägge föreningarna äro grundade under pastor Granös tid och på hans initiativ, men vänta ännu vederbörlig stadfästelse på sina stadgor. Att nykterhetsarbetet under sådana omständigheter ej kunnat vara rätt helt, är själfallet, men har nykterhetsintresset dock äfven detta oaktradt hållits ganska vaket. Så har antalet af de i Ryschkova för nykterhetssaken intresserade, och som tillika afhållit sig från åtnjutandet af

¹⁶ "av de deporterade".

rusdrycker under det sistförflutna året varit inalles 45 personer, af hvilka 24 äro män och 21 kvinnor. Under året har medlemsantalet dock minskats med 2 personer.

Allt nykterhetsarbete måste här bedrifvas på uteslutande religiös grund. På löften kan man ej stort bygga. Då general-superintendenten i Augusti 1891 visiterade församlingen i Ryschkova, lät han kalla krogvärdens till sig i kyrkan och uppmanade denne att upphöra med sin förderfbringande krogrörrelse. Krogären, en lett, lofvade också göra det, och för att göra detta löfte så mycket mera bindande, tog general-superintendenten af honom ännu en ed inför altaret, hvari krogvärdens ytterligare och högtidligen förband sig att hålla sitt gifna löfte. I följd af iråkad sjukdom, kunde han verkligen en tid hålla sin ed, men vid nyåret var densamma redan bruten. Att bygga nykterheten på den naturliga människans löften är vanskligt nog i allmänhet, men här i synnerhet. Löften kunna de förskickade vanligen ej hålla, men så mycket lättare gifva dem. Endast Guds ord kan af lejonet göra ett lamm och på detta ord hafva vi byggt och skola med Guds hjälp äfven framdeles försöka bygga såväl nykterhetsaken som all sedlighet öfverhufvud.

Religionen är den enda, hvilken de våra ännu hafva någon aktning för och endast genom att göra kärlet invärtes rent eller trädets inre beskaffenhet god kan man vänta att också frukten, det utvärtes lefvernet, blir rent och godt.¹⁷

Sålunda bedrifven, blir nykterheten också den bästa gradmätaren på koloniens religiösa och sedliga lif, ty i den mån Kristi sinne fått intränga i kolonisternas hjertan hafva de äfven afkastat synden och lasterna.

I Ryschkova har evangelii arbete alltså äfven under det sistförflutna året fortgått och att sådden äfven funnit grobar jord, kan icke förnekas.

Men oaktadt några ljuspunkter, höra smärtsamma erfarenheter här, liksom i andra kolonier, till det dagliga, och en högtidsstund är det alltid, då pastorn ej såsom vanligt behöfver träda in i den ussla kojan med förmaningens ord på sina läppar utan träder dit in, som en bjuden kär gäst, för att tillsammans med stugans innevanare fira Guds lof och pris till gemensam uppbyggelse och andakt. Sådana högtidsstunder hade jag några i Ryschkova; men alltid äro de ännu högst få.

På samma gång jag besökte Ryschkova, besökte jag äfven både på fram- och återresan fängelset i staden Tjokalinsk, der 3 finnar voro internerade, nämligen 2 för dråp och en för stöld. I staden torde dessutom några finnar vara anskrifna, men dessa stodo ej att finna.

Om-kolonin

Denna koloni, som anlades år 1861 och är belägen omkr. 120 verst öster om Omsk i Jelanska volosten af samma Tjokalinska krets, som moderkolonin Ryschkova, har af undertecknad besökts 4 särskilda gånger under året, eller i September 1891; Januari, Mars och slutet af Juli till början på Augusti 1892.

¹⁷ I marginalen: "Obs!"

I byn Helsingfors, som med undantag af 11 estniska familjer, uteslutande bebos af de våra, äro för närvarande 513 finnar anskrifna. Af dessa säges 36 personer vara döda, utan att de likväl ur böckerna kunnat afföras, emedan officiel kännedom om dödsfallen saknats. Frånräknar man alltså dessa 36 personer, af hvilka 8 säges blifvit mördade, 2 drunknat, 1 frusit ihjäl och 1 uppåtits af vargar, så blir verkliga antalet här anskrifna finska finnar 477, bland hvilka 52 gifta par med sammanräknade 48 barn under 16 år.

Den ingermanländska byn Narva räknar 181 personer, hvaribland 51 barn under 16 år.

Såsom fallet var i Ryschkova så är äfven här nästan halfva antalet finnar ute på vandring. Hufvudnäringen i denna koloni är jordbruket. Råg odlas mest, dernäst hvete, hafra och potåter. Den förbiflytande Om är temligen fiskrik och idkas derföre äfven fiske, isynnerhet höst och vår. De vanligaste fiskarterna äro mört, id, gädda och aborre, men äfven sterletten förekommer ej så sällan. Såväl det föregående, som detta år har gifvit en ganska medelmåttig skörd, men då de våra bedrifva jordbruket endast i mindre skala oaktadt jord till öfverlopps finnes, hafva de ej stort att afyttra och fattigdomen bär hos dem sin allmänna prägel, om verklig brödnöd ej heller är för handen. Huru litet de från Finland förskickade äro intresserade af åkerbruk framgår derur att af 1,000 desjätiner åker, som de bägge finska byarna hafva gemensamt upplöjda, på de våras andel endast komma 200.

Af boskap ega de våra i denna koloni 300 kor och 600 får. Jorden, bestående af högländt stepp, erbjuder icke så goda ängar, som de i Ryschkova, men är desto tjenligare för åkerbruk samt gifver odikad och obespilld vanligen 8:de å 9:de kornet. Skog finnes tillräckligt, men endast björkskog. Af björken bränner en och annan tjära.

Skatterna äro här icke fördelade efter förmögenhetsgrunden, utan betalar hvarje man mellan fyllda 18—60 år inalles 7 rub. 40 kop. i årlig skatt, hvaraf till kronan 5:20 och resten, eller 2:20 i kommunala utskylder. Flertalet af de skattskyldiga restera dock vanligen och år för år ökas deras skattskuld. Vill en resterande sedan utbekomma pass, nekas det honom innan han erlagt sin skuld. Läkare intyg öfver sjuklighet eller oförmåga till arbete befriar dock från all skattskyldighet. Derföre hafva ock hundraden skyndat att skaffa sig dylika intyg och enligt byskrifvarens uppgift utdelade distrikts läkaren sådana åt 400 personer på ett enda år.

Byarna äro uppförda i rysk stil med sina bekanta 2 rader hus och den breda bygatan löpande i midten. Husen bestå för det mesta af små stugor med ett, sällan två rum. De äro timrade af björkstammar, som ofta äro klena och krokiga, samt hafva ej så sällan platt tak af gräsbevuxen torf, och armod och elände är tydligt stämplad på deras yttre.

I ena ändan af bygatan står bönehuset. I bönehuset, hvaraf en del tillika användes som skolsal, har skolmästaren under pastorns frånvaro hållit enkel gudstjenst alla sön- och högtidsdagar, äfvensom meddelat undervisning åt barnen.

Skriftermål jemte nattvardsgång har hållits 3 gånger under året och under mitt senaste besök höll jag äfven skriftskola med 10 konfirmander. Med afseende å skriftskolan gäller här detsamma som i Ryschkova. Under min vistelse i kolonierna har jag nästan dagligen hållit bibelförklaringar, äfvensom besökt fattiga och sjuka dem jag försökt tillhandagå både med andlig och lekamlig hjälp. I likhet med öfriga kolonier har äfven här läsförhör hållits. Vål uteblifva de äldre från dessa förhör, men för barnen äro de dock af stor nytta och skall jag, om möjligt, försöka få också de äldre dit lockade. Bland ester och letter äro läsförhör icke brukliga.

Hvad barnundervisningen beträffar, så har skolan här verkat en längre tid än i Ryschkova och äfven under det sistförflutna året fortgått, men dels har elevantalet varit relativt fåtaligt, dels barnens skolbesök mycket oregelbundet. Så infunno sig i höstterminens början 1891 af 53 i skolåldern varande barn endast 15 i skolan, men steg antalet sedermera till några och 20. Under vårterminen var högsta elevantalet 37, eller 20 gossar och 17 flickor. Det har kostat stor möda och många förmaningar, innan man kunnat drifva elevantalet ens så högt. Tecken finnas dock förhuden, som tyda derpå, att skolan hos föräldrarna allt mer vinner anslutning och erkännande.

Högst menligt för barnens ordentliga skolbesök har det anachronistiska sakförhållandet varit, att i hela byn, med undantag af skolmästarens, ej finnes något ur. Derföre har det ock händt, att somliga barn kunnat komma i skolan redan kl. 6 på morgonen, medan andra åter kommit dit för sent. Vål har man försökt afhjelpa denna brist med att genom en signalflagga, som stickes ut ur bönehusets torn, angifva den rätta tiden, men fullt tillfredställande resultat har man ej heller dermed vunnit. Hvad de återstående 15 barnen beträffar, så ha 4 à 5 af dem åtnjutit undervisning i hemmet, hvaremot 10 helt och hållet saknat undervisning.

I sedlighetens och det nyktra kristliga lifvets intresse har äfven här en nykterhetsförening sedan några år arbetat, och orättmätigt vore att icke gifva bröderna Granö allt erkännande för de förtjenster de häri, liksom i så mycket annat, inlagt. Så tillkommer skolläraren A. Granö förtjensten af att ha finansat såväl byn, som omnejden från lönnkrogar, och då han sen nyåret äfven är anställd som en kronans tjensteman vid accisen, d.v.s. är bränvinsfiskal och tulltjensteman i en person, har han äfven utrotat åtskilliga lönnbrännerier, så att de med sina attiraljer nödgats förflytta sig från hela volosten till långt aflägsna trakter. Ofta har han i detta arbete fått sätta sitt lif på spel och dit han gått, har ingen annan vågat gå. Så har han äfven verksamt biträdt saschedateln (= länsmannen) vid banditers fasttagande hvarvid formliga bataljer med bössor och revolver utspelats. Utan honom hade tjenstemännen här alls in-ter kunnat uträtta, ja, de vågade före bröderna Granös tid icke ens nalkas byn. Nu kunna de deremot tryggt gå ut och in. Korteligen A. Granö har varit ortspolisens allt i allom. Också plägar saschedateln vid betänkliga förrättningar säga: "dit Anders Ivanowitsch går, dit går jag", alltså med andra ord, dit Anders Ivanowitsch icke går dit går icke heller saschedateln. Men härigenom har

han ock hos krögarena och många deras kunder skaffat sig fiender och motståndare och genom deras intriger höll hans nit på att sistlidne vår med hänsyn till nykterhetsföreningen, hvars ordförande han var, helt och hållet förslappas.

Då jag hörde, att föreningen höll på att gå under, skyndade jag mig till kolonin och lyckades äfven med Guds ords hjälp återupplifva dess trötta lemmar, så att föreningen icke blott icke gick under, utan räknar för närvarande några och 50 medlemmar, hvaribland vår verksamaste vän A. Granö som åter med lif och intresse lofvat omfatta nykterhetssaken. Djefvulen rasar, när man försöker bryta hans starkaste fästen, men saken är Herrens och "vår Gud är oss en väldig borg". Låtom oss därför icke förtrötts att göra godt. Detta har tröstat mig i den svåra kamp man här har mot all fiendens makt. Hos esterna och letterna synas ännu inga tecken till dryckenskapens systematiska bekämpande och då krogen hos dem är offentlig och deras by blott några verst aflägsen från den finska byn Helsingfors så hafva de våra ganska lätt att derifrån förse sig med brännvin och många äro de ännu, som flitigt anlita denna vara. Det återstår alltså för nykterhetsvännerna ännu mycket att göra. Men endast i Guds hand står framgången, och kraften är det ords och den heliga Andes, som förmår sönderbryta berg, upplysa, pånyttföda och helga.

Ett djupare subjektivt tillegnadt tros lif bemärkes tillsvidare hos högst få, men spirar dock fram här och der, jemte det hos ungdomen håg för det andliga och religiösa både väckes och underhålles genom sammankomster på söndagseftermiddagarne, der samtalet rör sig kring bibelordet och andliga sånger sjunges.

Det lilla bibliotek, som genom pastor Granös försorg nu kommit kolonin till godo, skall äfven det i sin mån bidra till ungdomens andliga lyftning ur okunnighetens och råhetens hitills rådande mörker. En förbättring, om allt ännu ringa, är därför i sedligt afseende hos ungdomen skönjbar och förskönades jag vid mitt besök i kolonin ifrån smärtan att konfirmera flickor, som höllo på att blifva mödrar, hvilket deremot den estnisk-lettiska pastorn i sin nära liggande församling med trenne sådana nödgades göra.

Stölder och tjufnader förekomma bland våra finnar icke sällan, men äfven i detta afseende äro letterna sämre och i Augusti fanns i den lettiska byn Riga icke mindre än 13 stulna hästar, till hvilka egare anmält sig.

I Tobolska guvernementet hafva vi ännu de två ingermanländska kolonierna

Bojarka och Pudene

den förre med 99 och den senare med omkring 200 ingermanländska finnar. I följd af att jag ej utbekommit nödiga resemedel har jag ej kunnat besöka dessa kolonier ej heller diaspora i detta guvernement.

I Bojarka har dock en af våra förskickade åt de derstädes i skolåldern varande 11 barnen meddelat den första undervisningen äfvensom om söndagarne uppläst predikan. Härför har han uppburit 40 rubel från de medel, som Åbo

pastorerna A. Mikander och Nyman till förmon för den sibiriska missionen tidigare insamlat.¹⁸ I Pudene har ingen lärare funnits och har den därvarande, i fullkomligt naturtillstånd lefvande församlingen öfver ett helt år nödgats vara utan all själavård, emedan resemedel mig tills dato icke beviljats. Om dessa sorgliga förhållanden, hvarom närmare längre fram, har jag underrättat Consistoriet i Moskva samt tillika anhållit om bidrag till en lärares underhåll såväl i denna koloni som i Bojarka.

Till Pudene har jag nu emellertid skickat läraren från Bojarka, hvilken sistnämnda ort åter i sin tur nödgas sakna en sådan. Hvarmed denne lärares lön skall betalas, vet jag ännu ej, emedan inga disponibla medel finnas.

Mina resor till Ryschkova och Om-kolonin har jag tillsvidare själf bekostat.
– I staden

Omsk

der inalles, med min egen familj inberäknad, 13 finnar äro bosatta, har jag söndagligen, då jag varit hemma, hållit gudstjenst i mitt hem, utom långfredagen, då jag i tyska kyrkan höll en sådan med skriftermål och nattvardsgång.

I det å pastorsbolet befintliga fattighuset, der under året 4 hjon – en kortare tid 5 – varit intagna har såväl vid min vistelse som besök å detta landtställe söndags-gudstjenster äfvensom bibelförklaringar hållits.¹⁹ De fattiga hafva hittills underhållits med ofvansagda Åbomedel, men då dessa numera ej ens räcka till att aflöna lärarena för det löpande läsåret, så äro utsigterna för dessa blinda och lama mer än bekymmersamma. Tills vidare håller jag dem dock hos mig. Såsom belägen vid vägen, då man från Om-kolonin kommer till Omsk, har å pastorsbolet natthärberge för de staden besökande kolonisterna beredvilligt beredts och såväl desse som deras hästar gratis förplägats. Druckna personer emottagas icke, ej heller är det tillåtet att hithemta brännvin. Mot dessa regler har man ej brutit. Åt en och annan stackare har dessutom några dagars tillfällig vistelse å fattighuset beredts, särskildt under den kallaste tiden, då deras kläder ej förmått skydda dem mot den sibiriska kolden.

Tomska guvernementet

I detta guvernement finnes blott en enda koloni nämligen *Astschegul* i Barnaulska kretsen omkring 700 verst från Omsk. Hit, der ett tiotal ingermanländska familjer torde vara bosatta, hade jag för afsigt att på sensommaren resa, men den utbrytande koleraepidemin med dess, i synnerhet på landsor-

¹⁸ Albin Mikander (f. 1846) kapellan i Åbo 1885, kyrkoherde i Pernå 1893, och Karl Sanfrid Nyman (f. 1845), tredje kapellan i Åbo 1885, kyrkoherde i Rautalampi 1897.

¹⁹ Enligt författningarna fick den finske pastorn 120 desjatiner jord av ryska kronan 16 verst från Omsk. Granö flyttade ut dit till sommaren och grundade även ett "gubbhem" på platsen, som under Erikssons tid lades ned. G r a n ö, *Sex år i Sibirien*, s. 175, 232–238.

ten, mångahanda och för det mesta oförnuftiga karantänsåtgärder ställde nästan oöfvervinneliga hinder mot en dylik resa. – Återstår således

Diaspora

Förut har blifvit sagt, att de officiella förteckningar, som genom guvernörs-embetet i Tomsk kommit pastorsembetet tillhanda, upptaga inalles 189 i detta guvernement anskrifna finska finnar, fördelade å 64 särskilda ryska byar samt dessutom på ett par tre städer. Dessa 64 byar befinna sig inom 11 olika voloster. Att emellertid besöka hvarje by är lika omöjligt som lönlöst, emedan våra finnar vanligen ej stå i sina hembyar att finna, utan vandra öfverallt och för det mesta härifrån söka sig till guldvaskerier, kanalarbete eller fabriker. Hvad jag i detta afseende under mina resor erfarit skall ur följande framgå.

Den 24 Januari detta år afreste jag från staden Omsk för att uppsöka våra landsmän i Tomska guvernementet äfvensom på samma gång besöka församlingen i Werchne-Suetuk i Jeniseiska guvernementet. Nödiga resemedel, som jag härintills fåfångt såväl anhållit som väntat af Tobolska guvernören för tjänsteresor i hans guvernement, hade jag på ansökan och utan hinder erhållit af resp. guvernörer i Tomsk och Jeniseisk. Utrustad med ett anseeligt förråd af religiösa böcker, såsom Nya-testamenten, psalmböcker, katecheser, bibliska historier, abc-böcker och en mängd ströskrifter, begaf jag mig åstad och tog vägen genom Om-kolonin, den jag nu för andra gången besökte.

Strax den första natten nödgades jag ofrivilligt tillbringa på steppen, och befann mig kl. 7 på morgonen endast en verst från det ställe jag kl 11 på aftonen lemnat, oaktadt hästarne dock hela tiden varit i rörelse. Det yrade smått och då kusken dessutom var något ankommen, hade hästarne tagit miste om vägen genast vid byn. I Omkolonin höll jag gudstjenst och förrättade andra embets-göromål samt begaf mig härifrån till den första orten i Tomska guvernementet eller byn

Novo-Nasarova

i Werchne-Omska volosten. I det mellanliggande *Jelansk* hade jag dock till-sagt, att jag på återresan skulle betjena de härboende finnarne, hvilket jag ock gjorde. Bland de 5 förskickade jag i Jelansk anträffade, fanns en, som utan vederbörligt tillstånd besökt Finland, och därför hemtats tillbaka. På vägen till hemlandet hade han lifnärt sig med allmosor och hade utgifvit sig för en hemvändande sjöman, hvars fartyg lidit hafveri i – Tula, som han den tiden trodde ligga vid Svarta hafvet.²⁰ Med denna uppgift hade han ock lyckligen kommit igenom.

I Novo-Nasarova funnos 63 finnar uti inalles 10 byar anskrifna, men af dessa fann jag endast 7 personer, hvilka alla anammade nattvarden hvarjemte jag åt dem utdelade nödiga böcker och ströskrifter. Här berättade desse att 5 af deras kamrater aflidit af hvilka en, Berndt Grönlund frusit ihjäl och en

²⁰ Utropstecken i marginalen.

annan, vid namn Emmanuel Pohja, stadd i tjufnad och ertappad på bar gering, af ryssarne jagats i floden och der omkommit. Ertappa ryssarne en tjuf, pryglade de honom vanligen ihjäl på stället. Detta visste den aflidne och försökte komma undan men omkom. De öfriga aflidne sades vara: Karl Söderström, Johan Mattsson och Johan Karlsson. Följer så i ordningen

Judinska volosten.

med inalles 35 finnar å 20 byar. Volosten ligger några hundra verst sydligt från stora Tomska vägen och kan bäst besökas från Omkolonin. Denna ort ärnade jag också besöka på sensommaren men då flere här anskrifna finnar vid tiden för mitt senaste besök i sistsagda koloni, vistades derstädes och jag af dem hörde att jag i Judinsk knappt kunde anträffa någon hemma, har jag ej besökt densamma. I

Wosnesensk

med 10 finnar å 5 byar fann jag ingen, men hade i Nasarova hört, att en här anskrifven finne, Frans Grönros, i Kainsk blifvit ihjälslagen för häststöld. Här i Wosnesensk hålles årligen i Juli månad stora hästmarknader, hvilka naturligtvis äfven besökes af de våra. Vid senaste marknad erhöilo 9 hästtjufvar här sin bane, bland dem dock ingen finne. Man hade för det mest strypt dem. I

Kasanska och Nischne Kainska

volosten, den förra med 2 och den senare med 5 finnar fann jag ej heller någon. Förteckningen öfver finnarne i

Staden Kainsk

upptager 9 personer, af hvilka 4 äro bosatta i Omsk. I Kainsk dröjde jag ett dygn; besökte fängelset och sjukhuset, i hvilket sistnämnda 85 tyfuspatienter voro intagna. Några finnar anträffade jag ej heller här, men utdelte nattvarden åt en tysk familj. Vid afresan från staden bortstals under första skjutshället min resekamrats koffert, som med rep var fastbunden bak släden. Repen hade afskurits. Från Kainsk österut ligger

Ubinska volosten.

Här är endast 2 finska qvinnor anskrifna och af dem lyckades jag finna den ena, men icke här, utan i fängelset uti Tomsk, der hon satt för stöld. Från Ubinsk sträcktes färden öfver staden Kolyvan till

Tomsk.

Vid Kolyvan, der steppen når sin gräns i öster och landskapet antager en bergig natur med omväxlande skogbevuxna kullar och dalar passerar man Ob, en ganska bred flod, hvars stränder här äro bevuxna med videbuskar.

Tomsk åter är en stor stad i europeisk stil och eger många vackra offentliga byggnader, bland dem universitetet. I denna stad är ingen förskickad an-

skrifven, men tillfälligt vistande finnar kunna här dock ofta vara många, om dessa ock vid tiden för mitt besök endast voro 7 med undantag af dem, som sutto i fängelset. Tvänne finska infödingar vistas här dessutom frivilligt. Tre af de härstädes boende förskickade skulle begifva sig till guldvaskerier, hvarföre de anammade nattvarden. Jag skulle nämligen först vid min återkomst från Suetuk dröja här en längre tid och då hålla gudstjenst i stadens tyska kyrka. Detta gjorde jag äfven i Mars månad, då jag ej allenast höll finsk, utan äfven tysk gudstjenst med skriftermål och nattvardsgång. I Tomsk finnes för närvarande ingen luthersk pastor, sedan kronan för par år tillbaka indragit den lön den härvarande pastorn i egenskap af militärpredikant tidigare åtnjutit.

Församlingen uppgår dock till ett par hundra personer. På återfärden dröjde jag i Tomsk flere dagar, hvarunder jag äfven besökte fängelserna och sjukhuset. Endast i par fängelser anträffade jag några finnar, bland dem den berömda Wilhelm Forsberg från Uleåborg. Denne hade ena hälften af hufvudet slätrakad, dömd som han var för mord till 15 års tvångsarbete i grufvorna. Då jag meddelade honom de goda tankar fröken Wrede²¹ om honom hyst och tillade, att vetskapen om hans förnyade fall och brott hos henne säkert skulle åstadkomma stor bedröfvelse, tycktes han blifva något rörd och yttrade, att han "städse skulle hafva fröken Wrede i minne, att han trott det Guds ande redan också gripit honom i Finland, men här bland kamraterna hade alla bättre rörelser i hans hjerta åter dött ut, och då han någongång tänkt på det tillkommande, hade han velat slå alla evighetstankar bort och taga såväl dessa saker som döden såsom de komma; korteligen, han hade fallit i en slags "likgiltighet" för trossaker. — "Och ni skördar nu frukterna af denna likgiltighet. Släck icke Guds ande helt och hållet i eder! Måhända är jag den sista, som ännu bringar eder en fridshelsning från det land, som sett eder födas och från den kyrka inom hvars sköte äfven ni engång i dopet framburits till delaktighet af den försoning, syndaförlåtelse och frälsning, som i Jesus Kristus är vunnen åt alla och erbjudes åt alla, äfven den störste bland syndare." — Jag ville hos honom ännu tända hoppet om försoning och frid, det enda, som vore egnadt att göra hans lif ljusst äfven i grufvornas mörker, och då han slutligen önskade blifva delaktig af sakramentet, utdelade jag åt honom nattvarden. — Vägen till grufvorna är en tung väg och lifvet derstädes ännu tyngre. Måhända då kroppen tungt tryckes ned, själen desto mer höjes mot himmelen. Vågar man hoppas detta hos Forsberg? Jag vet icke; Gud allena känner människohjertat. I stadshäktet förvarades 3 finnar, alla för stöld. I bägge fängelserna voro inalles 6 finnar internerade, hvilka alla undfingo nattvarden. Böcker och ströskrifter gaf jag dem äfven.

I Tomsk är vår landsman, baron Aminoff, president för kyrkorådet och har hans hus gästvänligt stått öppet för såväl de finnar som i vetenskapliga ända-

²¹ Mathilda Augusta Wrede (1864–1928) utförde sedan 1883 väckelsearbete bland fångar i Finland.

mål på senare tider berest Sibirien, som för oss pastorer. Derjemte har han med råd och hjälp städse försökt bispringa de förskickade, som till honom vänt sig och sökt arbete. Som bekant, leder baron A. kanalarbetet mellan Ob och Jenisei.²² Här i Tomsk hörde jag att finnar vore anskrifna äfven i

Buharotska volosten

i Tomska kretsen. Men då en af dessa, som derjemte var min sagesman, gaf tillkänna, att jag der icke skulle anträffa någon, blef denna ort obesökt och fortsatte jag färden från Tomsk till

Staden Marinsk

hvars fängelse jag besökte. Hos polisen gjorde jag mig underrättad om huruvida finnar i denna stad vore anskrifna, hvilket ej sades vara fallet. På gatan anträffades dock en finne, visserligen nykter, men i för öfrigt eländigt tillstånd. Jag skänkte honom bland annat en psalmbok och några ströskrifter samt bad honom begifva sig till Werchne-Suetuk, hvilket han lofvade göra. I fängelset fanns ingen finne, oaktadt man sagt mig, att derstädes en sådan skulle finnas. Vederbörande i Sibirien göra vanligen ingen åtskilnad mellan ester, letter och finnar, utan benämna dem alla med det gemensamma namnet "tschuhontzi", hvarföre äfven den lett, som befann sig i fängelset, uppgafs för en tshuhonetz. Då tshuhontzerna härstädes emellertid gjort sig både illa kända och fruktade uppgifva de våra sig, isynnerhet då de äro allena, för "schvedski". Ordet "finski" har man i Sibirien knappt reda på.

I Marinska kretsen finnas flere voloster, der finnar äro anskrifna. Så hafva vi i norr

Sirjansk

med 9 finnar, fördelade å 4 byar. Dessa besökte jag ej, emedan jag hörde, att de flesta af dem begifvit sig till guldvaskerier, utom måhända par, hvilka man knappt kunde finna, emedan de drogo omkring på ullarbete i de ryska byarna. Strax söder om Marinsk ligger volosten

Bajim

med 22 finnar, fördelade på 9 byar. Några af de här anskrifna hade jag träffat i Tomsk. Byarne Bajim, Tingulinsk, Kliotzeva och Kamisoroffka, der de flesta af dem voro anskrifna, besöktes, men anträffade jag ingen. De öfriga byar, der endast en à två voro anskrifna fann jag lönlöst besöka. I samma krets hafva vi vidare

²² Friherren, geheimerådet Björn Alexis Aminoff (1850–1924) var kadett i Fredrikshamn 1861–1867 och utbildade sig därefter till civilingenjör vid väg- och vattenkommunikationskårens institut i Petersburg. Han verkade som överingenjör vid och chef för anläggandet av en kanal mellan Ob och Jenisej och 1893–1912 som chef för kommunikationerna i Tomska distriktet.

Aitschedatska volosten

med 12 finnar, fördelade å tvänne byar. I byn Werchne Tchebulinsk, der 11 af dem skulle finnas, fann jag blott en, hvilken följande dagen, som var söndag, erhöill nattvarden. Åt denne gaf jag äfven ett nytt testamente och en psalmbok jemte några traktater och nykterhetsskrifter. Sedan 1878, då han hit ankommit, hade han ej sett någon luthersk pastor, och tycktes vara mera förvånad, än glad, då han fick se mig. I byn hade en luthersk pastor ej förut varit. Också antogo några bönder, som hört, att det kommit främmande i byn, att vi voro politiskt förskickade samt infunno sig för att välkomna oss. Upplysta om rätta förhållandet, ville de ej i början tro oss, utan genmälte en: "till vår by kommer ingen från Ryssland, utan att vara förskickad". Starosten²³ och byskrifvaren, som läst mitt dokument, öfvertygade dock snart dem om det rätta och de sutto sedan länge och samspråkade med oss. Stor glädje väckte det att deras by var upptagen på guvernementskartan, som jag hade med mig och visade dem.

Den andra byn Nikolajevka hade blott en finne, nämligen August Jernfors, välbekant för sina resor till Finland, dit han ständigt är på väg, men lika ständigt hemtas tillbaka och detta, utan att han ännu en enda gång hunnit öfver Ural. Mannen är något sinnesrubbad och hade, medan jag sökte honom i Marinska kretsen, samtidigt besökt min bostad i Omsk, sägande sig åter vara på väg till hemlandet. Rörande är att både se och höra den djupa hemlängtan, som tår på de flestas inre, men som endast i högst få fall blir tillfredsställd. I

Potschitanska volosten

finnas 20 finnar å inalles 6 byar anskrifna, sedan en Mikkel Raininen härstädes år 1890 dött. Byarne Tundinsk med 9, Birikulsk med 1 och Kolionsk med 9 finnar besöktes. I Tundinsk fann jag tvänne hemma, men vardera voro druckna och endast den ene i stånd att infinna sig å semski, der jag tagit in.²⁴ Med dem kunde jag naturligtvis intet uträtta, men gaf åt den ena några nykterhetsskrifter dem jag bad honom läsa för sig själf och sin kamrat sedan de blifvit nyktra. I Kolionsk fann jag en finne, den jag betjenade. I Marinska kretsen finnes ännu en volost nämligen

Tissuli

belägen 79 verst i sydlig riktning från Marinsk och följaktligen lika långt från stora vägen. Här synes inga finnar vara anskrifna, men åtskilliga, i synnerhet Jultiden, bosatta. Detta hörde jag först här af den enda finne, jag här anträffade. Alla andra hade någon tid före min ankomst begifvit sig till guldvaskerier. Dessa guldvaskerier hade jag bort besöka, men då det egentligen var på återfärden från Werchne-Suetuk som de flesta af de ofvanuppräknade orterna

²³ Starosta = byäldste.

²⁴ Eriksson tog in på "sockenstugan".

af mig betjenades och underrättelserna om våra finnars vistelse i sagda vaske-rier kommo mig tillhanda, kunde jag denna gång ej göra det, desto mindre, som reskassan ej var beräknad för så vidlyftiga resor. Denna vinter är jag dock betänkt uppå att besöka dem.

Till kolonin

Werchne-Suetuk

i

Ost-Sibirien

anlände jag den 8 Februari och dröjde derstädes något på 3:dje veckan.

Denna koloni, som anlades år 1851 och ett årtionde derefter uteslutande bestämdes för finnarnes räkning, är belägen i Jermakovska volosten af Jeniseiska guvernementet och Minusinska kretsen omkr. 80 verst i sydostlig riktning från Minusinsk och ungefär 1,800 verst från Omsk. Läget är ganska vackert och omgifningen påminner om hemlandets kuperade trakter. Då luften är klar visa sig i söder Sajanska bergens snöiga toppar och går man litet längre från byn, kan man äfven se deras i blåviolett skiftande väggar. Det hela liknar anblicken af en på en långsträckt höjd uppförd storartad stad med monumentala hus, götiska domer, ofantliga kirgisjurtor och tempeltorn. Trotsande och starka stryka Altais ryggar fram i sydvest, hotande att med sina jätteskuldror skymma horisonten. — Då naturen sålunda erbjuder en rik omvexling och i mycket påminner om hemlandet, gripes man icke här af en så djup hemlängtan, som på de nakna, ändlösa stepperna i Vest-Sibirien. Också synes kolonisterne här vara gladare, lifligare och hemvanare än deras bröder i vester hos hvilka man ofta tycker sig finna ett drag af allmän nedslagenhet, liksom tärde en hemlig sorg på deras inre.

Vid tiden för mitt besök funnos i kolonin inalles 835 personer anskrifna, af hvilka 325 voro finska och 118 ingermanländska finnar. Esternas antal var 378 och letternas 14. Om antalet finska och ingermanländska finnar också med några tiotal öfverstiger esternas, så utgöra de senare dock i sjelfva verket pluraliteten af kolonins bofasta befolkning, emedan de flesta af finnarne eller åtminstone halfva antalet af dem vanligen uppehålla sig å dels guldvaske-rier och fabriker, dels vandra omkring på arbetsförtjenst i kringliggande ryska byar. Också talas i byn redan estniska mer än finska, och fortgår det såsom hittills, så undantränges väl finskan i en snar framtid af estniskan.

Till arealen omfattar kolonin ett område af 3,680 desjätiner motsvarande ungefär 7,300 tunnland, hvaraf 1,837 desjätiner äro impedimenter. Högsta punkten inom detta område ligger 2,475 fot öfver hafvet och sjelfva kolonin 1,584 fot.

Besädda voro 1891 inalles 714 desjätiner, upptagande följande sädesslag, balj- och rotväxter: Sommarråg 310 desjätiner; hafra 163; hvete 123; vinter-råg 73; korn 24; bohvete 3, ärter 2, hampa 3 och potäter 13 desjätiner, hvarförutom 200 desjätiner lågo i träda. Rågen och hvetet gifver vanligen 9:de kornet, men äfven derutöfver och det från odikad och obespilld åker. Medan

hvetet sislidne vinter kostade i Omsk 1 rubel à 1 rub. 20 kop. pudet²⁵, betingade det sig härstades samtidigt endast 14 kopek. Landtmannen klagade ock att hans möda ej blef betald.

Med afseende å skatteförhållanden kan antecknas att de förskickade här, liksom i andra kolonier, de två första åren efter sin ankomst helt och hållet äro skattefria. Från 3:dje till och med det 10:de året äro de skyldiga att åt kronan erlægga 1 rub. 93 kop årligen äfvensom, ifall de bruka jord, 5 rubel i kommunala utskylder. Efter det 10:de året betraktas de redan som fasta bönder och betala i kronoskatt 5 rub. 69 kop. samt 5 rubel till kommunen, hvar till ännu kommer 1 rub. 10 kop. till voloststyrelsen, eller in summa 11 rubel 79 kop. årligen. De, som arbeta i guldvaskerier och der åtnjuta jemförelsevis goda löner, få årligen betala 12 à 15 rubel, emedan bystyrelsen icke utfärdar åt dem nödigt betyg med mindre de erlægga denna afgift, som då utgör deras skatt för året. Prest- skol- kyrko- och fattig afgifter betalas icke.

Kolonin har ett ganska prydligt bönehus eller en kyrka, som uppförts med till största delen från Finland insamlade medel, och som för sin uppkomst i främsta rummet har att tacka kateketen Lindholms obesparade möda och energi.²⁶ Såsom förut har härstades finsk gudstjenst alla sön- och helgedagar hållits af kateketen, som äfven betjenat esterna med att hvarannan söndag på deras eget språk hålla gudstjenst för dem. Sedan Augusti månad hafva esterna dock haft en egen skolmästare, som numera kommer att betjena sina landsmän icke blott med afseende å söndagsgudstjensten utan äfven med barnens undervisning. Under min vistelse i kolonin förrättades naturligtvis alla kyrkliga göromålen af undertecknad. Skriftskola med konfirmation jemte läsförhör hölls äfven. Nästan hvarje dag höll jag bibelförklaring och 2:ne gånger äfven nykterhetsföredrag. I allmänhet voro barnen här bättre förberedda än i öfriga kolonier samt läskunnigheten äfven hos de äldre mera tillfredsställande än bland kolonisterna i vester. Detta är likväl ej mera än sig bör, då Werchne-Suetuk i 28 år haft förmånen af att ega själasörjare och lärare, medan Vest-Sibliens kolonister endast i några år haft pastor och en ännu kortare tid skolmästare.

Hvad barnundervisningen beträffar, så har skolan arbetat under höstterminen från 7 Oktober till den 18 December och under vårterminen från den 13:de Januari till den 31 Mars. Af i skolåldern varande 23 finska barn, hafva 7 gossar och 3 flickor eller inalles 10 besökt skolan. Af ingermanländska finnarnes 10 i skolålder varande barn har skolan besökts af 8 eller 3 gossar och 5 flickor. Deremot hafva enligt kateketen Lindholms berättelse 16 estniska barn samtidigt med de finska af honom åtnjutit skolundervisning. Abc-bo-

²⁵ Pud = 16,3 kg.

²⁶ Vid Granös ankomst 1885 uppstod meningsskiljaktigheter mellan honom och Lindholm. Kateketen ansåg att prästen såsom tidigare borde ha placerats i Verhne Suetuk och arbetade energiskt för att kolonin skulle få en kyrka, medan Granö ansåg att man borde satsa på kolonierna i Västra Sibirien som var eftersatta.

ken och katekesen hafva de estniska barnen läst på sitt modersmål, men bibl. historia o.s.v. på finska. Vid mitt besök i kolonin kunde jag ej låta bli att göra en anmärkning angående det något oväntade förhållandet, att endast 10 finska barn syntes i skolan, medan der samtidigt sutto 16 tillhörande estniska föräldrar, till och med så rent estniska att endast 4 af dem hade ingermanländsk mor. Såsom ofvan anförts hafva esterna dock numera erhållit egen lärare och finnarne äfven en ny kateket, hvadan det är att hoppas, att dessa blandade förhållanden nu blifva tillbörligen ordnade.

Sedlighetsförhållandena här, liksom i andra kolonier, äro mindre tillfredsställande, i vissa afseenden t.o.m. ganska sorgliga, ity att dryckenskapen och otrohet i äktenskap, allmänna i Sibirien öfverhufvud, äfven här i oroväckande grad förekomma. Vid läsförhöret, som här ganska talrikt var besökt, äfvensom vid bibelförklaringarna försökte jag derföre kämpa i synnerhet mot dessa laster, uppmanande de äldre att icke gifva det växande släktet så förderfliga exempel, som de hittills i så många fall gifvit. Krogen är offentlig i byn och äktenskapet vinner ej särdeles i helgd, då man, såsom under min vistelse härstädes skedde, blir både förlofvad, föreläst, vigd och till säng och säte skiljd, inom mindre än 24 timmar. Både bruden och brudgummen i fråga voro dock letter. – Men i allmänhet är detta fall karaktäristiskt för de sibiriska äktenskapsförhållandena och det har förvånat mig att pastorerna härstädes så lätt gifvit ut lysning. Men det är endast i kolonierna som man ännu låter viga sig. De i diaspora lefvande föredraga fri kärlek, och hvad de så kallade bohémännena i Europa ännu uppställa som teori, det har i Sibirien redan länge utöfvats i renaste praktik och ingalunda uteslutande af samhällets lägre klasser. Förderfvet är stort öfverallt och såväl gift som revolver ha blifvit nödvändighets artiklar, af hvilka qvinnorna ej så sällan begagna det förra, under det mannen utan betänkande handskas med den senare. Det gifves vandrande giftförsäljare, som samla sitt förråd af giftiga växtrötter från vissa Syd-Sibiriens bergstrakter, hvilket de sedan afyttra bland förnämligast qvinliga kunder. Naturligtvis sker allt detta i största hemlighet.

Spikklubban²⁷ deremot känner hvarje sibiriak och krögarena säges ofta, i synnerhet i Ostsibirien, blanda en tillsats af dekokt, kokad på fröna af denna ört, i bränvinet, som de bjuda åt sina redan ankomna och rikare kunder. Här af skola dessa senare så förlora förståndet, att de börja kasta ifrån sig både penningar och allt hvad de hafva på sig, hvaraf i synnerhet penningarna då blifva krögarens lätta byte. Äfven en och annan Verchne-suetukare har fått pröfva verkan af denna dekokt. – Såsom nödvändiga motviger mot dryckenskapen och sedernas förderf i allmänhet, försökte jag att få en nykterhetsförening också här till stånd, äfvensom söndagsskola för barnen, hvilka båda nyttiga inrättningar man härstädes saknat. Så länge krogen nästan ensam får råda och bränvin i hundratals ämbaren årligen konsumeras, kan sedligheten

²⁷ I marginalen: "Är detta Hyoschamus?" Det giftiga ämnet hyoscyamin förekommer i frön och blad av spikklubba (*Datura Stramonium*) och bolmört (*Hyoscyamus niger*).

ej stort förbättras. Så förtärdes i kolonin år 1891 2,150 kannor bränvin, hvilket utgör minst 5 kannor per innevånare, då man vet att från hela innevånaretalet vistelseorten för 110 är helt och hållet obekant och minst lika många vandra ute på arbetsförtjenst. Väl visar det uppgifna kannantalet en minskning på närmare 1,000 kannor, jemfördt med åtgångerna dernäst föregående år eller 1890, men är det dock hög tid att arbeta för nykterheten äfven här. Utan att en verklig förening med färdiga stadgar här ännu kunde bildas, uppmunttrade jag dock religiösa och nykterhetsvänliga personer, af hvilka det gäfvos 5 à 6 personer, att samla omkring sig män och qvinnor samt besluta att afhålla sig från rusdrycker och ej heller bjuda sådana åt andra. Mina ord ha ej varit alldeles förgäfvos. Ut i ett bref, som jag i Juni månad erhö, underrättar man mig att 15 personer redan afsagt sig rusdryckerna och i 3 månaders tid varit sina beslut trogna. Mer än männen hysa dock qvinnorna betänkligheter, föregifvande hustrurna, att deras barnsång nödvändigt fordrar bränvin, äfvensom dottrarna att de i sådan händelse ej kunna få sig man och allt detta på fullaste allvar. Man ser häraf att okunnighetens slöja tätare är lindad kring detta folks förstånd, än förderfvets på deras hjertan, och jag fann särskildt ungdomen ganska emottaglig för ädlare impulser.

Söndagen före min afresa från kolonin höll jag sjelf söndagsskola med barnen för att derigenom något orientera de personer, som förklarar sig villiga att blifva söndagsskolelärare. Såväl barnen som föräldrarna tycktes vara intresserade om denna barnens gudstjenst. I sin berättelse omnämner ock herr Lindholm att söndagsskola under sommaren hållits.

Kolonins sjuka och fattiga försummade jag ej heller att besöka. I byns "kansli" voro tvänne orkeslösa inlogerade och här hade de både rent och varmt och mat saknade de ej heller. För deras sängkläder och ordentliga vård framdeles drogs äfven försorg. På tal om fattiga bör jag måhända tillägga, att de till tvångsarbete förskickade, som efter strafftidens utgång bli frigifna, men befinnas orkeslösa, erhålla från en för detta ändamål bildad pöcelents kassa 18 rubel i årligt understöd. De svårare sjuka bringas till hospitalet i Minusinsk och må det sägas till de styrandes i kolonin beröm, att de i allmänhet beredvilligt uppfyllt sin kristliga skyldighet. Kolonierna i Vest-Sibirien äro dertill icke lika villiga.

Församlingen i Werchne-Suetuk lemnade hos undertecknad dock ett bättre intryck än någon annan af våra kolonier, hvartill icke minst bidrog, att här jemförelsevis voro flere sanningssökande själar än uti de andra, hvarjemte de äfven voro emottagligare för ordet och uppriktigare. Flere personer uppsökte mig här i själsangelägenheter, hvaremot endast högst få gjort det i de öfriga kolonierna. Ännu vid min afresa den 24 Februari på morgonen, samlades en hel mängd finnar för att till afsked trycka min hand och de sista orden jag hörde voro dessa: "Vore pastorn hos oss en längre tid, skulle vi snart nog blifva bättre". – Mätte den nye kateketen vara en sanningens man, utrustad med fast karaktär men tillika med Mästarens mildhet och han skall icke finna arbetet öfvermåttan svårt, ty fältet är dock någorlunda rödjadt.

Till sin bestämmelseort har herr Toikka lyckligen anländt. Han hade tagit vägen öfver Tobolsk och kunde därför icke besöka Omsk.²⁸

Herr Lindholm, som i 12 års tid egnat sina krafter åt ett ofta otacksamt arbete, har nu slutat detta sitt dagsarbete i Sibirien. Först nästkommande vår skall han dock lemna Werchne-Suetuk och öfver Wladivostock, Indien, Suez och Palästina begifva sig till hemlandet.

Jag har varit här en alltför kort tid, för att kunna fälla ett bestämt omdöme om hans verksamhet i Suetuk; men att den ej varit utan frukter och ej heller utan välsignelse tror jag mig kunna försäkra. Och ännu länge därefter, då han redan nått till och med det eviga hemmets strand, skola åtminstone kolonins kyrka och harmonium tala om honom såsom deras frambringare ur intet, om hans lärjungar också vore otacksamma nog, att glömma sin för skolan och kyrkan efter sin gäfvä städse nitälskande lärare. Under den något knarriga ytan, klappade hos honom dock ett för kolonins väl varmt hjerta; sådan torde kolonisternas korta slutomdöme om honom blifva.

Återresan från Werchne-Suetuk tog jag för det mesta genom samma orter jag hit ankommit och ofvan beskrifvit, samt anlände till Omsk den 16 Mars. Under året har jag rest inalles 5,110 verst.

En tabell, utvisande folkmängds- och skolförhållandena i kolonierna äfvensom folkmängdsförändringarna under år 1891 är i slutet af berättelsen bifogad.²⁹

III

Herr Guvernören i Tobolsk

Under denna rubrik nödgas jag framställa det sorgliga faktum, att jag, oakadt fyra särskilda tiensteskrifvelser och tvänne telegrammer äfvensom mer än årslång väntan, ännu ej utbekommit nödiga resemedel från Herr Guvernören i Tobolsk i och för mig åliggande tjänsteresor i Tobolska guvernementet.³⁰ De resor jag under sommaren i detta guvernement gjort, har jag nämligen sjelf tillsvidare bekostat, emedan jag alltsedan April månad lefvat i ständigt, ehuru fåfång väntan, att sådana enligt löfte skulle åt mig utanordnas.

²⁸ Kateketen Pietari Toikka från Ingermanland verkade i kolonin 1892–1903.

²⁹ Denna tabell har utelämnats.

³⁰ Den följande skildringen har sin grund i att pastorn för de finska fångarna inte var kyrkoherde i en territoriell församling, utan skulle besöka finska deporterade i ett enormt område. 1863 års kungörelse fastslog att pastorn och kateketen vid resor å tjänstens vägnar ägde att "af ryska kronan påräkna de förmåner, som andre tjenstemän å orten i enhanda afscende åtnjuta"; 1884 års kungörelse innehöll ett liknande stadgande: "af ryska kronan uppbära ersättning för tjänsteresor". Prästerna och senaten ansåg att detta avsåg alla resor i tjänsten, medan de ryska myndigheterna ville tolka bestämmelsen som att den inte gällde resor inom en församling, utan endast resor som präster företog på särskilt uppdrag av myndigheterna. Granö fick ut resemedel först efter en längre skriftväxling mellan myndigheterna 1886. I ett privatbrev till föredraganden Rancken (EE BD 71/260 1892) uppgav Eriksson att svårigheterna berodde på sparätgärder

Då jag i denna beklagliga omständighet, som nu redan i öfver ett års tid helt och hållet varit egnad att omintetgöra all i lag föreskrifven själavård bland Tobolska guvernementets, enligt all sannolikhet till 2,000 uppgående finske kolonister, är tvungen att anropa Kejsrerliga Senatens bistånd, är det nödigt att jag därförinnan i en kortfattad resumé framställer såväl de åtgärder, som af mig i egenskap af pastor för sagde kolonister i berörda angelägenhet blifvit vidtagna, som af det förfaringssätt Herr Guvernören i Tobolsk med anledning af undertecknads tjänsteskrifvelser i saken iakttagit.

Det svar jag på min första uti skrifvelse af den 24 Augusti/6 Septemb. 1891 hos Herr Guvernören i Tobolsk gjorda anhållan om nödiga resemedel för tjänsteresor i hans guvernement förmedelst dennes skrifvelse af den 16 (28) September samma år erhö, och som innehöll, att alldenstund Herr Guvernören från Inrikesministeriet ännu ej erhållit officiel kännedom om mitt utnämmande till tjensten efter pastor Granö, han före inhändigandet af en sådan kännedom ej heller kunde bevilja mig anhållna resemedel, har jag till Ecklesiastik-Expeditionen i Kejsrerliga Senaten för Finland förliden höst redan meddelat, hvarhos jag äfven anhöll, att åtgärder derhän måtte vidtagas, att det berörda ministeriella tillkännagifvandet angående undertecknads tjensteutnämning snarast möjligt måtte komma ej mindre Herr Guvernören i Tobolsk utan äfven Guvernörerna i Tomsk och Jeniseisk tillhanda.³¹ Sedan jag en tid väntat tills jag antog, att det äskade ministeriella meddelandet hunnit vederbörande Guvernörer delgifvas, förnyade jag min anhållan om resemedel i en andra skrifvelse till Tobolska guvernören af den 4. (16) November sistsagda år; men erhö på denna skrifvelse intet svar, för än i Februari 1892, sedan jag emellertid före min afresa till Werchne-Suetuk i skrifvelse af den 23 Januari för tredje gången upprepat min anhållan, och detta i det säkra hopp att änberörda resemedel, åtminstone nu vid min återkomst från Minusinska kretsen skulle vara utanordnade och jag dymedelst i stånd satt att ändteligen besöka de finske kolonisterna i Tobolska guvernementet. Men hoppet svek mig äfven denna gång, ty uti skrifvelse af den 5:te Februari innevarande år, hvilken skrifvelse vid min hemkomst i medlet af Mars månad kom mig tillhanda, underrättar viceguvernören mig om, att Guvernör Troinitzky förmedelst skrifvelse af den 13 December 1891 N:o 5,687 ingått till "Departementet för främmande konfessioners andliga angelägenheter"³² med förfrågan om eller huruvida jag hade rätt till erhållande af rese- och traktaments-medel för tjänsteresor (= vopros o prave na polutjenie Vami putevyh posobii) men

och på att guvernörens underlydande var missnöjda över att de under Granös tid blifvit tvungna att ge efter i frågan. Eriksson fick slutligen resemedel, men svårigheterna fortsatte också under hans efterträdare.

³¹ Eriksson t. EE 9.10.1891, EE BD 79/262 1891, RA. I marginalen: " svar t GG. från KS. i Bref af 4/11 91".

³² Departementet var högsta förvaltningsmyndighet för bl.a. den evangeliska och romersk-katolska kyrkan och underlydde inrikesministeriet.

att svar på denna förfrågan ännu ej från sagde Departement anländt, hvarföre man till min begäran för närvarande ej kunde bifalla. Strax efter delfäendet af detta Herr Guvernörens märkliga tillgörande uti en sak, som för länge sedan och flere gånger blifvit klargjord, förnyade jag icke desto mindre uti skrifvelse af den 23. Mars min anhållan för fjerde gången, grundande min rätt till oftasagda resemedels erhållande, icke blott, såsom i alla föregående skrifvelser, på Hans Kejsleriga Majestäts Nädiga Kungörelse af den 23 December 1884, utan äfven på följande ryska myndigheters skrifvelser, hvarigenom föreskrifterna i sagde Kungörelse ytterligare blifvit förfullständigade och bekräftade:

1:o På Departementets för främmande trosförvandter skrifvelse till Ev.luth. General-Consistorium af den 18 Juni 1885 N:o 3,586.

2:o På Herr Guvernör Trojnitzyks egen skrifvelse af den 28 Augusti 1886 N:o 2,986 till pastorsembetet härstädes, i hvilken skrifvelse den finske pastorn underrättas, att Herr Guvernören från Inrikesministern erhållit meddelande och föreskrift ej mindre om nödiga resemedels utanordnande åt den finske pastorn i Sibirien, utan äfven derom, att sagde pastor för hvarje gång han behöfver resemedel för tjänsteresor, bör om sådana hos Herr Guvernören ansöka.

3:o På Hans Excellens Inrikesministerns skrifvelse af den 3 September 1886, N:o 4,166 till Ev. Luth General Consistoriet angående samma sak, och

4:o På kopian af Departementets för främmande trosförvandter skrifvelse af den 7 Oktober 1891, N:o 6,417 till Herr Guvernören i Tobolsk, i hvilken kopia den finske pastorns i Sibirien rätt till resemedel särskildt framhålles och hvaraf kopia i sin tur blifvit af Herr Guvernören sjelf under skrifvelse af den 31. Oktober 1891, N:o 4,749 härvarande pastorsembete tillsänd.

Hvilka dessa viktiga skäl varit, som föranledt Herr Guvernören Trojnitzy, att oaktadt alla dessa ofvanuppräknade handlingar i hvilka pastorns för finska fångar och kolonister i Sibirien rätt till nödiga resemedels utbekommande i och för tjänsteresor tydligt framhålles, likaväl hysa tvifvel angående denna rätt, och detta så, att Herr Guvernören knappt två månader efter det han från Departementet för främmande trosförvandter erhållit en kopia, där denna rätt i tydliga ordalag betonas, dock ingå till samma Departement med frågan om undertecknad i egenskap af de hitförskickade finske kolonisters pastor verkligen har rätt till änsagde medels utbekommande, är jag helt okunnig om. Viktiga måste dessa skäl emellertid vara, alldenstund "Departementet för främmande trosförvandters andliga angelägenheter" i skrifvelse af den 23. sistförflutne Januari N:o 7,156 till Herr Guvernören i Tobolsk visserligen meddelar, att på Herr Guvernörens till Departementet gjorda förfrågan angående undertecknads resemedel "följer ett särskildt utanordnande" (posleduet osoboe rasporjazjenie) men sagde utlofvade utanordnande, som Herr Guvernören i skrifvelse af den 3 April innevarande år antyder sig vänta från Inrikesministeriet, ännu icke enligt det telegrafiska meddelande jag den 24 Oktober/5 November sednast erhöill, kommit vederbörande guvernör tillhanda, och resemedel på grund häraf åt mig ej heller tills dato kunnat beviljas.

Då emellertid ett sådant tidsutdragningsystem redan i mer än ett års tid

faktiskt tillintetgjort själavården bland Tobolska guvernementets finska kolonister och inga garantier synes finnas att icke dermed fortfarande och ad infinitum fortsättes, nödgas jag härhos vända mig till Hans Kejslerliga Majeståts Senat för Finland och i djupaste ödmjukhet anhålla, att Kejslerliga Senaten måtte vidtaga åtgärder derhän, att det af Departementet för främmande konfessioners andliga angelägenheter i förutåberopade skrivelse till Herr Guvernören i Tobolsk utlofvade särskilda förordnandet angående undertecknads rese- och dagtraktaments-medel snarast möjligt måtte komma sagde Guvernör tillhanda; äfvensom i öfrigt utverka, att Herr Guvernören i Tobolsk icke längre kände sig förhindrad att åt mig på derom gjord ansökan bevilja nödiga resemedel i och för mina tjensteåliggandens uppfyllande bland de i hans guvernement boende finska kolonisterna, utan fastmer i början på Januari månad hvarje år öppna mig erforderlig kredit till ett belopp af minst 300 rubel för året, hvilken summa är nödvändig, om själavården bland finnarne i detta guvernement någorlunda tillfredsställande skall handhafvas.

Men då anhållan om resemedel hos Guvernörsemetet i Tobolsk alltid och äfven i lyckligaste fall är förenad med en för de förskickades själavård menlig och hinderlig tidsutdrägt och det enligt nådiga Kungörelsen af den 9 Mars 1863 tillkommer mig att som pastor för finska fångar och kolonister i Sibirien "till Senaten anmäla om de åtgärder, som för ett ändamålsenligt ordnande af de deporterades själavård m.m. kunna finnas vara af nöden", vågar jag ännu i djupaste ödmjukhet föreslå att en sådan ändring med afseende å resemedlens utanordnande åt undertecknad vidtages, att jag från och med år 1894 icke längre behöfde ansöka om sådana, såsom hittills, hos tre särskilda guvernörer, utan kunde både ansöka och utbekomma dem för alla de tre guvernementen, som höra till undertecknads rese distrikt, eller det Tobolska, Tomska och Jeniseiska, hos Herr Akmolinska Guvernören, som också nu redan, enligt öfverenskommelse med Herr Guvernören i Jeniseisk, utanordnar åt mig resemedlen för dennes guvernement.

Härigenom vunne man den fördelen, att Akmolinska guvernören, som åt mig kommer att utanordna resemedlen för alla tre guvernementen, är bosatt i samma stad som undertecknad, nämligen staden Omsk, utom att kontrollkontoret, der räkenskaperna granskas och revideras, äfven befinner sig i samma stad och det således vore lätt, att snabbt och utan tidsutdrägt, i fall af oegentligheter som fordra rättelser och förklaringar, med sagda myndigheter kunna meddela sig.³³

Skulle med afseende å genomförandet af detta arrangement svårigheter å vederbörande myndigheters sida yppa sig, hvilket det dock icke torde göra, måste väl saken bli vid det gamla, men i hvarje händelse är det för själavårdens ordentliga och författningensliga handhafvande nödvändigt att Guvernör-

³³ Inrikesministeriet gick på senatens framställning med på att samtliga resemedel skulle utbetalas åt Eriksson i Omsk, ekonomiedepartementets (ED) prot. 7.2.1893, f. 842-848 o. inrikesministerns adjoint t. generalguvernören 3.4.1893, avskr., EE BD 71/260 1892, RA.

sembetet i Tobolsk med afseende å resemedlens utanordnande åt undertecknad erhåller så tydliga instruktioner, att skäl till förvägran ej längre kunde få rum, åtminstone ej sådana skäl som de, hvilka nu i öfver ett års tid föreburits.

IV

Vidare önskningsmål med afseende å finnarnes i Sibirien själavård

Utom hvad jag redan med afseende å resemedel framhållit, ber jag ännu i fråga om finnarnes i Sibirien själavård ödmjukast få fasta Kejsrerliga Senatens uppmärksamhet på vidmakthållandet och understödandet af de nyttiga och välsignelserika sträfvanden, som af min företrädare till de sorgligt lottade finske kolonisternes höjande ur andligt mörker och till deras moraliska förbättring väckts till lif och fortsättningsvis äfven under det förflutna året med ömhet vårdats. Jag menar såväl den religiösa undervisningen, som sedlighets och bildningssträfvandena öfverhufvud, i det att lärare i trenne kolonier varit anställda, intresset för nykterhetssaken både väckts och med framgång hållits vaket äfvensom tvänne kolonier numera också erhållit ett litet folkbibliotek; men hvilket allt i brist på medel ej längre kunna underhållas.

Ur ett förvirradt och förvildadt okunnighets tillstånd, ur ett allmänt herskande kaos af oordning, osedlighet och otro, som före pastor Granös tid rådde bland våra bortkomne landsmän härstädes, har han, tack vare de medel, såväl Finlands styrelse som den för nästans väl ömmande finska allmänheten skyndat att räcka honom, då han sett sig tvungen att anropa deras bistånd, kunnat framskapa en icke blott temmeligen god yttre ordning på kyrkans, skolans och det sedliga lifvets område, utan äfven här och där lyckats framkalla en, om ännu ock ringa det religiösa tros-lifvets brodd, som lofvar oförgängliga frukter för evigheten. Ryssarne härstädes, som aldrig förut bland våra finnar sågo ett enda tecken, som skulle påminna derom att de voro kristna, kallade dem vanligen för "hedningar" och "odöpta"; men då pastor Granö genom de medel framräckte honom från Finland, sattes i stånd att icke allenast uppföra ett bönehus, på hvars anspråkslösa torn nu ett kors reser sig, utan äfven ett par skolor för de i djupaste okunnighet växande barnen äfvensom ett hem för fattiga och orkeslösa, då öppnades äfven den ryska allmogens ögon, ty den såg nu dessa båda tecken: korset och barmhertigheten, hvartill ännu kom ett tredje och fjerde, nämligen kärleken och upplysningen, och förvånade hörde man dem nu säga: "äfven desse tshuhontzi äro kristna, de hafva ju kyrka, skola och fattighus samt börja äfven lefva nyktert". Men alla dessa resultat och allt det arbete som för de deporterades höjande i andligt och sedligt afseende gjorts, skall och måste detta nu till större delen afbrytas? Skola barnen, som nu kunna läsa sitt Nya-testament och åtminstone nödortfugt känna sin lilla katekes, skola de nu lämnas utan lärare och åter sjunka i det okunnighets tillstånd, hvarifrån man knappt hunnit lyfta dem? Och skola vidare alla de olyckliga, som man haft så svårt att locka bort från krogn och bränvinet, skola äfven de lämnas utan närmare tillsyn och ledning och att återfalla i dryckenskapens och otuktens bojar, tusenfaldt starkare

och tyngre än de bojar af jern de förut burit. Ingalunda. Och dock måste man frukta att detta blir följderna om hjälp icke träder emellan. Ty allt det arbete som gjorts och skall göras har pastorn kunnat och kan göra endast med tillhjälp af att åtminstone i de bägge kolonierna ständiga biträden finnas, hvilka handleda barnens undervisning och hålla tros- och nykterhetslifvet vaket. Guds rikes åker bör bearbetas ständigt, i tid och otid, om brodd och frukter kunna väntas. Men då pastorn icke kan besöka sin förskingrade hjord mer än 3 à 4 gånger om året, så måste det ske att ovännerna under mellantiderna, då ingen arbetar, betäcker åkern med ogräs och att allt arbete i thy fall är förspilld möda.

De medel, ursprungligen 13,880 mark, som af Åbo pastorerna A. Mikander och K. Nyman genom listor i hemlandet samlats och hvarmed bönehuset i Om-kolonin, lärarens bostäder såväl här som i Ryschkova uppförts och lärarens själfva underhållits äfvensom utgifterna för fattighemmet bestridits, äro nämligen numera så slutanvända, att endast lärarens i Ryschkova lön till nästkommande Juni månad återstår. Deremot kunna lärarene i Om-kolonin och Pudene samt fattighemmet ej längre än på sin höjd till Julen underhållas och andra tillgångar finnas icke.

Nöd råder för närvarande i Finland, men en icke desto mindre andlig nöd hos den förlorade sonen på Sibiriens stepper. Denne, som nu redan börjat taga de första stegen på bättrings- och hemvägen, behöfver att Fadren, som i detta fall är Finlands regering, kommer honom tillmötes med en hjälpsam hand, ty den hemmavarande brodern, den finska allmänheten, torde knota, om man vände sig till denne under dess för närvarande egen nöd. — Då alltså barnundervisningen måste afstanna, nykterhetssaken lida, det religiösa och sedliga lifvet aftyna, om lärare krafterna ej längre kunna underhållas och om ej ett skolrum i Ryschkova, om hvars mångfaldiga nytta jag förut framhållit, fås till stånd, och då mig ju tillkommer att ”till Senaten anmäla om de åtgärder, som för ett ändamålsenligt ordnande af de deporterades själavård och deras moraliska förbättring kunna finnas vara af nöden” så vågar jag på grund af allt det sagda ännu utbedja och i djupaste ödmjukhet anhålla om att Kejserliga Senaten för själavårdens ändamålsenliga handhafvande och för ändamål, som afse de deporterades moraliska förbättring, ur medel, som dertill möjligen kunde vara disponibla, måtte anslå ett bidrag af inalles Sextusen (6,000) mark för en tid af tre år framåt, eller tvåtusen (2,000) mark årligen, räknadt från den 1 Juni 1893. I händelse denna summa för de finske kolonisternes andliga och kyrkliga behof beviljas, kunde medlen antingen i vederbörlig ordning tillskickas mig mot skyldighet att för dem redovisa, eller ock, då måhända en förening, som för afhjelpande af finnarnes i Sibirien andliga behof redan i hemlandet är påtänkt, till dess hunnit bildas, kunde dessa gifvas som understöd åt sagda förening och genom dennas försorg hit öfversändas.³⁴

³⁴ Anslaget beviljades, ED prot. 7.3.1893, f. 848-849, RA. Någon förening grundades inte, men medel insamlades även senare för finländarna i Sibirien.

V

En blick på året

Då det, enligt den för den Ev. luth. kyrkan i Ryssland gällande kyrkolagens § 345 tillkommer pastor att äfven föra en slags kyrko-krönika öfver anmärkningsvärdare händelser, som under året med afseende å kyrka och församling till äfventyrs inträffat, så skall jag här nedan ännu försöka kasta en kort blick öfver det förflutna året, sådant det med sina märkligare händelser närmast ingripit i de våras kyrko- och församlings lif, lemnande ej heller å sido att här och där beröra årets märkbarare företeelser i Sibirien öfverhufvud.

Hvad finnarnes i Sibirien kyrkliga förhållanden beträffar, så bör måhända, utom hvad i själfva berättelsen redan framhållits, till först antecknas det ombyte af församlings lärare, som under den period berättelsen omfattar, försiggått, i det att pastor Granö, som i 6 års tid med nit och framgång handhaft själavården härstädes, i Augusti 1891 återvände till fäderneslandet, sedan honom därförinnan på gjord ansökan afsked från tjensten beviljats och undertecknad i stället utnämnts att från den 1 September sagda år med tjensten vidare fortsätta.

Medan pastor Granö beredde sig att afresa till hemlandet, besökte general-superintendenten för det lutherska konsistoriet i Moskva en del af Sibiriens lutherska församlingar och visiterade bland annat äfven de finska församlingarna i Om-kolonin och Ryschkova, med hvilka han, enligt skolmästarenes utsago, skall hafva varit belåten. Visitatorn besökte äfven Omsk, men hvarken pastor Granö eller undertecknad bereddtes tillfälle att få sammanträffa med honom. Denna min första kyrkliga erfarenhet i Sibirien, var således ej särdeles uppmuntrande. Jag hade ett vidsträckt och främmande fält för mig och general-superintendentens upplysta och erfarna råd hade varit synnerligen välkomna. Men, som sagdt, gick jag miste om dem.

Hvad de kyrkliga förhållandena i öfrigt vidkommer, så har genom Konsistorii cirkulär af den 8. November 1891 tillkännagifvits, att den kyrkliga bokföringen, enligt Hans Majestäts beslut af den 3 Januari sistsagda år, från och med den 1 Januari 1892 skall ske på ryska språket, hvilket äfven gäller alla embetsbetyg. Som bekant hafva kyrkböckerna hittills förts på tyska. I de evangeliskt lutherska församlingars i Ryssland skolförhållanden ha äfven djupt ingripande förändringar under året vidtagits, i det dessa, som förut varit under presterskapets tillsyn, numera ställts under folkupplysningsministern, jemte det lärarenes, – som bör känna ryska språket –, antagande och afsättande i sista hand är beroende af den ryske guvernements skol-inspektorn, hvarjemte undervisningsspråket i alla öfriga ämnen, utom i religion, bör vara ryskan. I Rysslands Baltiska provinser lära några inspektorer fordrat att äfven religionsundervisningen bör ske på ryska, men då ingen härtill lämplig lärare, som hade varit språket fullkomligt mäktig, stått att finna, har åtgärden tillsvidare nödgats förfalla.

De små religionsskolorna bland våra finnar ha tillsvidare ej haft någon kännning af de ofvanpåpekade åtgärderna, om ej i räkning tages, att skolinspek-

torn af lärarena infordrat förteckning över antalet elever äfvensom i hvilka ämnen desse undervisas.³⁵

Till vinnande af större samstämmighet uti religionsundervisningen och en ändamålsenligare sådan har Inrikesministern på framställning af ministern för folkupplysningen genom vederbörande konsistorier i Cirkulär af den 12 sistlidne Juni uppfordrat det lutherska presterskapet att ej mindre inkomma med ett program för religionsundervisningen i läroanstalterna, än med en detta program åtföljande förteckning öfver läroböcker, som vid sagde undervisning till begagnande vore att rekommendera. Såväl programmen som läroboksförteckningarne underställas General-konsistoriet till granskning, hvar-
emot det slutliga godkännandet är beroende af folkupplysningsministern. Ett program, upptagande så väl läroplan som lärokurser, har undertecknad för de små religionsskolorna utarbetat, jemte det en förteckning öfver de finskspråkiga läroböcker, som i desamma begagnas, tillika med programmet blifvit insänd. Det af mig utarbetade programmet står i närmaste öfverensstämmelse med de förslag, som i detta afseende för ambulatoriska skolor i Finland på senare tider i finska tidningar varit synliga.

Omnämner jag ännu ett cirkulär, hvari presterskapet förbjudes, att idka sådan handel med böcker, som i likhet med hvad kyrkolagen om handel i allmänhet föreskrifver, är oförenligt med det andliga kallet, och hvilket förbud efter föregången ministeriell framställning å högsta ort, närmast blifvit föranledt af en ansökan som Liffländska guvernören i sådant syfte gjordt, samt att under år 1891 inom den lutherska kyrkan i Ryssland, ensamt uti provinsen Liffland 91 pastorer blifvit anklagade, så har härmed de mest anmärkningsvärda händelser med afseende å kyrkan också blifvit anförda.

* * *

Redan under sommaren 1891 såg man talrika skaror emigrerande rysk allmoged draga in i Sibirien och, då det senare till fullo blef konstateradt att skörden i Ryssland i 18 guvernement felslagit och hungersnöden stod för dörren, ökades antalet af dessa skaror i oroväckande grad. Snart öfversvämmades också staden Omsk af hungrande, bland hvilka hundradetals tyska kolonister från trakten af Saratow, och dagen till ända stodo bettlande och frysende människor utanför de lyckligare lottades fönster och dörrar, bedjande om allmosa. Till hungern och kölden sällade sig tyfus och lasaretterna fylldes snart af hundraden. Tyske pastorn till hvilken alla tyskar vände sig, gjorde allt hvad

³⁵ Från denna tid inleddes en utdragen konflikt om de finska skolornas ställning och undervisningsspråk. Från finländsk sida hävdade man att det var fråga om kyrkoskolor för religionsundervisning; skolorna stod sålunda vid sidan av den allmänna folkundervisningen. De ryska myndigheterna hade följaktligen inget att göra med skolorna, som inspekterades av den finske pastorn. År 1914 gick pastor P. Granö slutligen för "att förebygga trakasserier" med på att de andra skolorna utom skolan i Verhne Sujetuk underställdes folkupplysningsministeriet.

han kunde för de olyckliga; men snart grep sjukdomen såväl honom, som hela hans familj.

Under hans sjukdomstid skötte jag en del af hans tjänst, särskildt hvad sjukbesöken beträffar. Härunder var jag i tillfälle, att se huru illa de hygieniska villkoren i de fattigare bostäder voro tillgodosedda. På månet ställe har man en förstuga utan golf och dit utkastar man rester af mångahanda slag. Att sjukdomsfrön i dessa väl trifvas är sjelffallet, och endast den utomordentligt torra luften och det sunda klimatet, som här är rådande, kan man tacka för att hvarken tyfus-epidemin i vinter eller koleran i sommar tog så hotande dimensioner, som vid fuktigare luft hade varit fallet. Allt nog, vintern gick dock någorlunda till ända, men slutade ännu med en större öfversvämning i Omsk och par andra städer, hvarunder vattnet äfven i undertecknads bostad stod nära 1 fot högt uti rummen. Somliga hus skadades, men inga människolif gingo förlorade, utan tycktes skådespelet tvärtom roa, ty på de flesta tak, dit människorna flytt undan vattnet, såg man glada personer, de der musicerade och till och med dansade. På vårvintern hade furst Galitzin besökt orten och efter derta höga besök begynte man vidtaga åtgärder om de hungrandes antingen hemsändande eller förhjälpande längre österut, der brödet var betydligt billigare. Så utvandrade några hundra tyska lutheraner till Amur trakterna för att derstädes grunda nya kolonier, medan andra föredrogo att draga tillbaka till sina hem, der man beredt dem behöflig hjälp.

Våren kom och med den nya förhoppningar. I trakten af Omsk tillintetgjorde dock gräshopporna mången jordbrukares glada förväntningar, i det dessa djur på många ställen till sista grässtrån förtärde den lofvande brodden. Området för gräshoppornas härjningar var dock ej så stort, att det störande kunnat inverka på den allmänna skörden, som i år kan betecknas som öfver medelmåttan.

Men så uppträdde koleran, först såsom skrämmande rykten, och sedan i verkligheten. I slutet på Juli inträffade de första kolerafallen i Omsk, sedan man därförinnan hört, att den i Tjumen kräft hundratals offer om dagen och äfven rasade i Tobolsk och Tomsk. Till Omsk hemtades den ovälkomna gästen af från Ryssland inflyttade kolonister, måhända ock genom fångar, i hvilkas kvarter den hemskt säges ha gästade. Tryckta anslag uppslogos, emedan ingen tidning i Omsk, som dock räknar omkring 30,000 innevånare, utgifves,³⁶ och allmänheten åtvarnades och anvisades till försigtighetsmått, som med hänsyn till renlighet, mat och dryck borde iakttagas. Reglerna voro dock svåra att följa, då fastan var inne och grönsaker, särskildt gurkor, under denna tid utgjorde folkets främsta föda. Dessa befrämjade farsoten och såväl sjukdoms som dödsfallen ökades dagligen i tre veckors tid, eller tills fastan var till ända. I sjukdomens intensivaste skede uppgingo dock dödsfallen ej till flere än 70 à 80 om dagen. I September upphörde epidemin i Omsk och hade enligt de officiella bulletinerna bland 2,000 insjuknade kräft inalles 1,200

³⁶ I marginalen: "Obs"

offer. I verkligheten är antalet insjuknade och döde dock några hundra personer mera. Endast till en persons död, (som inträffade på stadsbron) var undertecknad ögonvitne. Arbetare och jude kvarteren ha mest blifvit hemsökta, men äfven bland köpmännen ha sporadiska fall förekommit.

Hvad våra finska kolonier beträffar, så har koleran endast i Om-kolonin visat sig i det 4 personer därstädes i densamma aflidit, hvaremot Ryschkova helt och hållet gått fri från smittan. Under mitt senaste besök i Om-kolonin uppträdde sjukdomen redan i de kolonin omgifvande ryska byarne och uppmanade jag derföre de våra till alla de försigtighetsmått som voro af nöden och kunde iakttagas. Med penningar ur de medel, som en varmhjertad person i Finland till ett belopp af 92 rubel sistlidne vinter insamlat och för våra sjukas räkning hitsändt, köpte jag från apotheket kolera medicin och skickade till kolonin, för att vid behof genom skolmästaren åt de sjuke utdelas.

Till gifvarenes i Finland glädje kan jag meddela att deras penningegåfva med säkerhet skänkt lifvet åt 3 om icke flere personer, ty utan den medicin de erhöllo, hade de dött, emedan kramp hos dem redan inträdt; men tillfrisknade, då de intagit medicinen. Denna bestod af de s.k. "Backlanoffska dropparne" och om läkarene också icke äro ense om dessa droppars värde, är det dock säkert, att de under den senaste kolera epidemin räddat mångens lif.

Om försigtighetsmåttan iakttagits hade koleran ej alls berört Omkolonin, men en af våra förskickade hade i en näraliggande rysk by åtagit sig att begrava denna bys i kolera döde, och en äkta finsk fatalist som han var och således ej heller försigtig, erhöill han smittan samt hemtade den till kolonin, der han själf jemte 3 andra dukade under.

I de kolonin omgifvande ryska byarne rasade koleran dock ganska häftigt och har så gjort på landet i allmänhet. Väl iakttog man äfven på landet vissa karantänsåtgärder, men då dessa förnämligast bestod deri, att en vaktkarl utställdes vid byporten, der det tillkom denne att underhålla elden i en gödselhög och med den därur uppstigande röken desinficiera de ankommande, var därmed icke mycket vunnet. Medan jag på min hemresa från kolonin passerade några sådana byar rökte man sålunda endast hästarne och kuskens mantelfällar.³⁷

Hos några af byfolket såg man en karbolflaska på hvilken de ofta luktade. I somliga byar försökte man mota sjukdomen med att kopiöst dricka bränvin, medan i andra åter vidskepelsen spelade största rôlen. Då den ryska allmogen föreställer sig döden som ett personligt väsen, trodde man sig kunna jaga "döden" på flykten med att afskjuta skott i massa eller också genom att låta en enka och enkling med biträde af en jungfru draga en vanlig plog kring byområdet, utgörande den sålunda upplöjda plogfåran en förtrollad gräns, hvaröfver koleran eller döden omöjligt kunde stiga o.s.v. Ingen panik har koleran dock hvarken i Omsk eller omnejden framkallat, om sinnena ock, såsom naturligt är, varit ganska upprörda.

³⁷ Två utropstecken i marginalen.

Så har Herrans tuktan gått öfver land och folk. Hunger och pest har Han tillskickat på det folken måtte ödmjuka sig och erkänna att Han allena är Gud allsmäktig.

Hvad undertecknad och min familj beträffar, så hafva vi haft rika anledningar att tacka Herren, hvars skyddande hand hittills synbarligen hvilat öfver oss. Och jemte det vi tacka Honom för alla de välgörningar Han under det förflutna året så nådeligen bevisat oss, skåda vi äfven framtiden an med tro, hopp och förtröstan.

Det arbete för Kristi rikes fromma vi fortsättningsvis för det kommande året gå till mötes, innesluta vi i Hans hand, ur hvilken all välsignelse flyter och bedja att Herrens rika nåd och kärlek hägnande måtte hvila äfven öfver det fjerran fosterlandet, dess höga regering och dess folk.

Omsk den 18 November 1892

P.A. Eriksson

GRANSKNINGAR

Sverige och Ryssland genom tiderna

Aleksander Kan, *Sverige och Ryssland – ett 1200-årigt förhållande*. Almqvist & Wiksell. 224 s. Stockholm 1996.

Grannar brukar sällan ha höga uppfattningar om varandra och ser ofta den andre som motsats och fiende. I sin korta men synnerligen innehållsrika kursbok över de svensk-ryska relationerna citerar Aleksander Kan i inledningen Geijers uttalanden om "en månghundraårig fiendskap", men påpekar snart att Sveriges traditionella arvfiende var Danmark och Rysslands var Polen, något som överskuggats först av 1800-talets skandinavism och panslavism. Kan pekar också på asymmetrin i relationerna. Ryssland är en av Europas huvudregioner samt befolkningsmässigt och politiskt en stormakt. Sveriges relationer till Ryssland har alltid varit viktigare för Sverige än motsvarande relationer för Ryssland. Samtidigt pekar Kan på vissa likheter, dels natugeografiskt mellan Sverige och norra Ryssland, men också en gemensam efterblivenhet – dock mindre i Ryssland före mongolerna – och en parallellitet i samhällsutvecklingen under 1800-talet.

I sin inledning väjer Kan inte för att diskutera det i Sverige "i god avsikt men med opraktiska konsekvenser" länge svartlistade begreppet nationalkarakteraktär och visar att det kan tillämpas med visdom och spiritualitet. Bland många olikheter i fråga om inställning till hemlandet, rätten, arbetet, överheten, religionen och kollektivet finner han en gemensam god egenskap i att solidaritets- och jämlikhetsideal är mycket starkare hos de nordliga folken än i den anglosaxiska eller frankofona världen.

Kans arbete är uppbyggt av sju kronologiska kapitel och två systematiska om de ekonomiska och kulturella förbindelserna. I mycket är det förstås fråga om fakta som är eller borde vara välkända baskurskunskaper, men också för den som behärskar dem ger Kan egna och fräscha synpunkter samtidigt som han sammanfattar existerande vetande klart och lättfattligt.

Till de ämnesområden som får en klargörande behandling hör t.ex. varjagproblematiken och Finlands första östgräns. Kan ansluter sig till "de moderata normanisternas linje" då han konstaterar att varjagernas insats i Ryssland påminde om så många andra episoder i de germanska "folkvandringarna", en sekvens som följde mönstret: invasion, lejda skyddstrupper, maktövertagande, assimilering/inhemsk reaktion, mer eller mindre utsuddade spår. Kort sagt, insatsen var viktig så länge den varade, men trafiken gick inte bara i en riktning; samtidigt framstår varjagerna för Kan som den enda svenska inflytt-

ning i Ryssland som haft några större ekonomiska följder. I fråga om Nöteborgsgränsen ansluter Kan sig till den Gallén-Lindska tolkningen.

Kans okonventionella parallellställningar firar triumfer på många punkter, som då han konstaterar att tiden kring 1500 innebar att båda länderna nästan samtidigt återfick sin självständighet: Gustav Vasas eningsverk genomfördes bara några årtionden efter Ivan III:s; båda var mer eller mindre avstängda från Västeuropa. Andra överraskande men slående parallellställningar är usurpatorerna hertig Karl och Boris Godunov, reformhärskarna Gustav II Adolf och Peter I, båda väl värda epitetet "den store", Gustav III:s maskirovka 1788 och Stalins 1939, Sverige som "bolsjevikernas fönster mot Europa" efter 1917. Kan lyfter också upp vissa långa linjer, såsom den svenska revanschismen på 1700-talet, Karl XIV Johan som uppfyllare av Karl XII:s och Gustav III:s ambitioner att förvärva Norge och den ryska/sovjetiska tillfredsställelsen med svensk neutralitet såväl före första som efter andra världskriget. Å andra sidan avfärdar Kan andra påstådda konstanter, såsom myten om den ryska strävan efter isfria Atlanthamnar.

Kan påpekar att den svenska stormakten hade sina förutsättningar i inre motsättningar inom de feodala grannstaterna – kejsariket, Polen och Moskovariket – och svenska allianser med de västliga staterna som var på väg mot kapitalism. Detta möjliggjorde en kortvarig svensk stormaktställning som befästes i trettioåriga kriget. I början av 1600-talet var det nära att en svensk prins utsetts till tsar, 1703 grundades den nya ryska huvudstaden vid Östersjön. Efter stora nordiska kriget var Ryssland definitivt den starkare parten, vilket också avspeglat sig i att "den ryska faktorn" spelat en roll i alla senare inrikespolitiska maktförskjutningar i Sverige: 1718–1720, 1743, 1772, 1789, 1809, 1918–1919.

I kapitlet om de ekonomiska förbindelserna får kampen om Rysslandshandeln givetvis en omfattande behandling. Den direkta svensk-ryska handeln på 1600-talet var ganska obetydlig; de "svenska tyskar" som nämns i källorna var fr.a. tyskbalter, som var svenska undersåtar. Få svenskar handlade direkt med Moskva och det svenska faktoriet i Moskva var obetydligt, medan en mängd ryska köpmän frekventerade Ryssgården på Södermalm i Stockholm – ett hundratal ryska köpmän överraskades där av krigsutbrottet 1700. Beräffande Gustav Vasas strävan att vinna kontroll över Rysslandshandeln, bör sägas att han visserligen beslöt att grunda en stad på Sandhamn, men att detta aldrig fick någon realitet, utan resulterade i (Gamla) Helsingfors. Den svenska handelsbalansen var vanligen passiv i förhållande till Ryssland, men på 1700-talet var svenskarna redan beroende av spannmålsimporten från Balticum och snart konkurrenter på världsmarknaden för järn. På 1800-talet ändrades läget genom den svenska verkstadsindustrins och de svenska "snilleindustriernas" framväxt; det sista fredsåret 1913 gick 28% av den svenska verkstadsindustrins export till Ryssland, vilket till en del förklarar den svenska viljan att upprätthålla och upprätta handelsförbindelser efter revolutionen. Kan ser dagens svenska aktiviteter i Ryssland som ett återupplivande av för-

väntningarna från första världskrigets slutskede då svenska företag rustade sig för en ekonomisk expansion i österled.

Om kulturförbindelserna konstaterar Kan att de i de flesta fall varit sekundära; undantagen är vikingatiden, Peter den stores tid och tsarrikets sista decennier. I de flesta fall har det mindre landet varit det givande, med 1800-talets klassiska skönlitteratur, sekelskiftets konst och vänsteradikalismen som undantag. På vissa områden var kontakterna livliga: Kan har räknat sextio svenska beskickningar i öster 1521–1700, d.v.s. en vart tredje år. Kontakterna var dock ofta högst kringskurna, vilket framgår av den första skildringen av Paul Juusten. Den negativa bilden blev dominerande och tjänade som legitimering för svensk politik. Å andra sidan insåg svenskarna snart behovet av att veta mera och man började undervisa i ryska, t.o.m. trycka böcker på ryska. För ryssarna var Sverige åter i många fall det första "utlandet", den första västeuropeiska stat de kom i kontakt med. I vissa fall framstod Sverige som ett mönster, vilket Kan kallar "Panin-fenomenet", med ryska sändebud som beundrare av Sverige (Panin, Suchtelen, Kollontaj och Pankin)

Sverige och Ryssland är en välkommen bok, inte enbart därför att det inte finns något motsvarande modernt verk, utan också för att boken på ett begränsat utrymme ger en klar och tänkvärd översikt över komplicerade förhållanden. Arbetet fyller väl sin svåra dubbla målsättning att kunna tjäna som kursbok och inspiration för nya synvinklar. Man kan se att författaren prövat sin text under kurser, bl.a. i Finland. Boken kompletteras av översiktliga kartor, noter och en selektiv litteraturförteckning – som dock inte upptar alla författare som nämns i text och noter.

Max Engman

Aristotelism och cartesianism i stormaktstidens Åbo

Maija Kallinen, *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713*. Studia Historica 51. Finska historiska sällskapet. 439 s. Helsingfors 1995.

Låt det genast vara sagt. Detta är en mäktig och märklig bok. Som ämne för sin avhandling har Maija Kallinen valt naturfilosofin såsom den utlades vid Åbo Akademi under universitetets första trekvartssekel. Perioden från akademiens grundande 1640 fram till stora ofreden 1714, då verksamheten vid lärosätet allvarligt stördes av krigshändelserna, sammanfaller med vad som länge betraktats som den västerländska vetenskapens verkliga omvand-

lings- och expansionsperiod, perioden då René Descartes och Isaac Newtons teorier lade grunden för en ny förståelse av naturen, världsalldet och människans plats i detta. De prestationer som kommit att heroiseras av vetenskapshistorien ägde dock för det mesta rum på ganska betryggande avstånd från Åbo.

Hur såg då världsalldet ut från Åbo horisont? Vad lärde man i Åbo och hur påverkades det akademiska tänkandet där av de nya strömningarna? För att få svar på sin fråga har Kallinen granskat 284 dissertationer som på något sätt uttalar sig om naturfilosofi och som under undersökningsperioden har ventilerats vid akademien. Vid sidan av fysik har hon inkluderat matematiska och medicinska avhandlingar i sin undersökning.

Kallinen har valt ett ämne som, förutom färdigheten att ta sig igenom hundratals latinska dissertationer, kräver insikter i 1600-talets nya naturfilosofi i hela dess vidd, i den aristoteliska traditionen som bjöd gott motstånd, samt i den numera snabbt växande vetenskapshistoriska litteraturen som behandlar epoken. Doktorsavhandlingar kan i dag skrivas på olika ambitionsnivåer. Kallinen har föresatt sig en uppgift som är väldig och lyckats genomföra en arbetsprestation som torde ha rätt få motsvarigheter bland de avhandlingar som lagts fram av humanister i hennes egen generation.

På senare år har det rört på sig en hel del internationellt på det vetenskapshistoriska fältet. Inte minst har den senaste forskargenerationen intresserat sig för kontexten, för de institutionella ramar inom vilka vetenskapens utövare verkade. Många nya insikter och omvärderingar har varit resultatet. Efter andra världskriget växte sig vetenskapshistorien till en stor och stark disciplin. Efterkrigstiden föreföll behöva hjältar som obesvärade av dogmer och politik sökte den rena sanningen och som orädda hävdade den mot oblidla politiska och religiösa institutioner. Tidens historiker närmade sig sitt ämne från 1900-talets naturvetenskapliga ståndpunkt och lyfte fram hjältar ur 1600-talet som förklarades ha registrerat naturens fenomen objektivt och förutsättningslöst, d.v.s. varit värdiga föregångare till de samtida vetenskapsmännen. 1600-talets vetenskapliga revolution blev ett begrepp. De vetenskapliga revolutionärerna borstades upp med sådan iver att dessa sanningssökare framställningar om Guds natur, hans änglar, om kabbalan och de vises sten m.m. hamnade på skräphögen.

Omvärderingen som nu på senare år ägt rum har bland annat inneburit att man läst om heroernas skrifter, inte valda delar, utan hela produktioner. Man har valt att ta 1600-talets författare på orden och åter tagit deras egna begrepp till heders. Långe 'översattes' centrala termer för att göra dem mera lättsmälta för en modern publik. En tidigare forskargeneration talade obesvärat om 'naturvetenskap' (science), trots att originalen använde begrepp som 'naturfilosofi', 'den nya filosofin' eller någonting annat dylikt. Med sitt titelval (natural philosophy) ställer sig Kallinen i de nya kritiska forskarnas led. En annan sak som numera har ifrågasatts är totaliteten i 1600-talets omvandling, i brottet mellan aristotelismen och det nya. Kallinen får utmärkt tillfälle att visa hur

de helt väsensskilda tankeformerna länge levde sida vid sida, hur stark aristotelismen stod, och hur aristoteliker lyckades omstöpa nya idéer så att de kunde införlivas med det gamla.

Kallinen tar sina åboprofessorers projekt på stort allvar, utan att som 'bättre vetande' definiera om deras strävanden för att synkronisera dem med kommande framtida vetenskap och utan att ironisera över 'naiv' bibeltrohet. Hon utgår inte på ett anakronistiskt vis, som många traditionell vetenskapshistoriker, från att religionen och naturvetenskapen står i motsättning till varandra. Också på detta sätt, genom att avstå från försök att befria naturfilosofin från teologi, sällar hon sig till den senare forskningstraditionen. På 1600-talet uppfattades naturfilosofin som kunskap om Skapelsen, som insikt i naturens bok, ett vetande som ledde människan till beundran av Gud, Skaparen.

Den traditionella vetenskapshistorien har betonat den unika upptäckten, den första gången, originaliteten. Verksamheten vid Åbo Akademi representerade det typiska och lånar sig därför lämpligare som exempel på lärosystemens tröghet. Det var överhuvud inte någon regel att de nya idéerna lanserades vid universitet och bara ett litet fåtal lärosäten fick på 1600-talet rollen av innovationsspridare. Då det universitet på vilket Kallinen fokuserar dessutom låg i en relativ periferi, med beaktande av det europeiska tänkandets vanliga innovationsbanor, så blir den bild hon kan teckna i sina huvuddrag en bild av tröghet, av det gamlas stabilitet. I Åbo, liksom på så många andra håll i Europa, var det möjligt att vandra mot 1600-talets slut utan att acceptera tänkandets senaste revolutioner. Copernicus, Galileo och Descartes förblev ingalunda okända, men deras teorier hade länge svårt att rota sig.

Statsmakten företrädde vid akademien av kanslern, först av greve Per Brahe och sedan av andra män ur den högsta aristokratin. Vid sin sida och på plats i Åbo hade han vicekanslern, först Isac Rothovius och sedan dennes efterträdare på biskopsstolen i Åbo. Av exemplen i Kallins studie framgår att statsledningens representanter i allmänhet varit mer öppna och beredda att välkomna nya strömningar än universitetets professorskår. De förra fick därför inte sällan motta vädjanden från lärare som kände sig förföljda av konsistorium.

Kulturen vid hovet och kulturen vid universitetet kunde på 1600-talet vara vitt åtskilda, i Sverige som i andra länder. Galileo Galilei hade i början av sagan sekel övergett universitetet för att som hovman i Florens skapa vidare förutsättningar att få sina teoretiska innovationer accepterade och spridda. Många furstar såg gärna beryktade och även kontroversiella s.k. virtuoser vid sina hov. Som patroner fick de prestige av sin klients framgångar, och klienten fick givetvis å sin sida prestige och säkerhet av en mäktig beskyddare. I Sverige hade ju drottning Kristina, som visade sig exceptionellt medveten om vetenskapliga strömningar och kulturens prestigevärde, lyckats inkludera René Descartes bland de europeiska lärda hon kallade till sitt svenska hov.

Men detta hovpatronage påverkade inte Descartes acceptans vid de svenska universiteten. Trots att Descartes verkat alldeles i knutarna kom kännedomen om hans teorier till Uppsala universitet främst genom medicinstudenters

och professorers kontakt med banbrytande forskarmiljöer som Leiden. Efter att de nya idéerna blivit kända vid universitet tog det också sin tid innan de inkluderades i undervisningen. Här skilde sig Åbo inte från Uppsala.

Förutom de mera löst grundade anklagelserna för ateism var problemet med Descartes framför allt, att hans substans-begrepp och hans dualism på ett fundamentalt sätt stred mot aristotelisk verklighetsuppfattning. Kallinen konkluderar, att när aristotelikerna avfärdade Descartes, så avfärdade de egentligen aristoteliska omskrivningar av Descartes teorier: motståndarna var oförmögna att tänka i nya begrepp och tvungna att översätta till ett vetenskapligt språk som de var förtrogna med – en illustration så god som någon lämplig för vetenskapshistorikern *Thomas Kuhns* teori om oförenligheten av två olika paradig. I Uppsala föregick två utdragna dispyter på 1660-talet och på 1680-talet det cartesiska systemets slutliga genombrott. Men någon gång under den senare dispyten kom vändpunkten. Då blev det svårare för en aristoteliker att kritisera cartesisk filosofi än vice versa. Filosofins frihet bekräftades f.ö. 1689 med ett kungligt brev som bestämde att den kunde utövas fritt i allt utom sådant som rörde kyrkans dogmer.

Men vad Descartes beträffar så hade Åbo varit först i Sverige med att bemöta den nya filosofin, hävdar Kallinen: den första attacken som klart och tydligt riktades mot Descartes levererades av Petrus Laurbecchius i hans dissertation 1661 vid filosofiska fakulteten vid Åbo Akademi. Samtidigt motbevisade han också den copernicanska världsbilden med planeterna, inklusive jorden, cirklande kring solen. Med Bibeln som bevis hävdade Laurbecchius att jorden står stilla i alltets mitt. Visserligen förklarade Copernicus saken enklare, men enkelhet kan inte vara ett kriterium för fysisk sanning, slog Laurbecchius fast. Han blev primus i den magisterspromotion som följde tre dagar efter hans disputation.

Det var först från slutet av 1670-talet som det blev vanligare att åberopa Bibeln som argument i fysikaliska dissertationer: bibelcitaten hämtades nästan alltid ur Gamla Testamentet. Att Gud var alltings yttersta upphov och orsak, var en dogm i fysiken och astronomin. Himlakropparna förökade sig ju inte: de måste alltså ha skapats utifrån. Och eftersom himlakropparnas ordning var orubblig, förklarades kometerna vara övernaturliga fenomen. Enligt detta sätt att se fanns två världar: den imperfekta och föränderliga under månen (med födelse, degenerering och död) samt den perfekta och oföränderliga ovan månen där planeterna alltid vandrade sina banor och fixstjärnorna stod evigt stilla.

Men det förekom mellanformer mellan gamla och nya betraktelsesätt. Daniel Achrelius, professor i retorik, argumenterade för att himlakropparnas materia inte skilde sig från den jordiska och liksom den var sammansatt av de fyra elementen. Ett manuskript i astronomi som användes i undervisningen vid Åbo Akademi hävdar att jorden roterar kring sin axel. Kallinen framhåller det anmärkningsvärda att något sådant lärdes från katedern i ett svenskt universitet vid denna tid. Hon uppger att manuskriptet fanns i användning

1663 och att det skrivits – på uppmaning av kansler Brahe – av matematikprofessorn Simon Kexlerus, som själv besökt Leiden långt tidigare. Samma manuskript argumenterar å ena sidan för användningen av instrument vid fysiska observationer, men å den andra att uppfattningen att jorden cirklar kring solen är absurd och att astronomens slutmål är att mäta tiden samt förutsäga framtida händelser, alltså för en astrologisk användning av observationerna. Så var det inte sällan, det nya – enligt senare tids synsätt, progressiva – var uppblandat med det ockulta. Bäggedera stod ju de facto i opposition mot den gamla, aristoteliska traditionen. Att himlakropparna påverkade livet på jorden var dock en rätt allmänt accepterad sanning på 1600-talet: solens influens på allt levande liv var ju enklast att iakttä. I Kallinens undersökning utgör astronomikursen också ett undantag genom att vara otryckt och avfattad på svenska.

Åbo Akademi hade grundats 1640 som ett värn för den rena lutherska läran. Descartes metodiska tvivel uppfattades först som kättereri och som i slutändan ledande till ateism. Universitetsledningens motstrategi blev att behandla den nya teorin enbart i humanistiska fakulteten – döda den där – och aldrig släppa in den i den högsta teologiska fakulteten. Det är dock först en god bit in på 1600-talets senare hälft som ortodoxin blir mera absolut, i Åbo som i övriga Sverige. Men då, och under en relativt kort period, uppträder en rad totalitära tendenser. Från och med 1660-talet var samtliga studenter tvungna, oberoende av inriktning, att avlägga teologiska grundstudier. Under akademins första år hade man däremot inte insisterat på teologiska insikter hos varje student. För att hålla Sverige rent från främmande och farliga inflytanden ville prästerna vid riksdagen 1664 begränsa filosofins frihet vid universiteten. De försökte också införa restriktioner på studieresor till utlandet.

Konsistorium i Åbo böjde sig inte heller lätt för den världsliga makten. Akademien kunde ibland visa prov på verklig autonomi. En Johan Cajanus som studerat i Uppsala siktade 1680 på en expectantplats (att få nästa ledigblivna professur) i Åbo. Utrustad med goda förbindelser hade han försett sin ansökan med bästa möjliga rekommendationer, nämligen från gamle kanslern greve Brahe och från kungen, Karl XI. Det oaktat lyckades konsistorium – i vilket tidigare nämnda Laurbecchius, nu poëseos professor, kunde informera om sökandes böjelse för den cartesiska filosofin – förbigå Cajanus och fastna för en pålitligare kandidat. Själv diskvalificerades Laurbecchius följande år från en professur i teologi för han, som i humanistiska fakulteten bekämpat Descartes läror, var alltför kunnig i filosofi och Descartes system. År 1688 utnämnde dock kungen, med förbigående av konsistorium, cartesianen Torsten Rudeen till poëseos professor i Åbo. På 1690-talet försökte greve Gustaf Adolf de la Gardie som kansler fortsätta förnyelsen och vid utnämningar i Åbo gynna cartesianer.

En avhandling i detta ämne och med denna tyngd skall givetvis skrivas på ett språk som kan läsas av ett internationellt vetenskapssamfund. Kallinen

har valt att skriva på engelska, vilket kanske fallit sig naturligt då hon själv, förutom i Uleåborg, studerat i Cambridge. Lite väl inskränkt engelsk blir diskursen dock när hon i sin översikt över finländsk vetenskapshistoria kritiserar landsmän för en 'whiggish attitude': visst vet man i Cambridge vad som avses. I den engelska historiografin har 'the whig interpretation of history' blivit en känd etikett för kritik av historiker som analyserar det förflutna utrustade med sin egen samtids begrepp och ideal samt för kritik av tendensen att konstruera en utveckling som ter sig som historiska trappsteg med dagens samhälle som slutmål.

Att i den engelska framställningen helt genomgående skriva 'Turku' och 'the Academy of Turku' gör det kanske onödigt komplicerat för internationella läsare hemmastadda i 1600-talet och utrustade med gamla kartor och dokument i vilka någon sådan ort svårligen kan påträffas: att någongång variera med namnformerna Åbo/Aboa hade betydligt underlättat orienteringen.

Som en följd av uppgiftens omfång är Kallinens framställning rätt komprimerad. Den har genomgående en ganska hög abstraktionsnivå. Författaren drar upp de de stora linjerna, granskar det typiska. I sitt sätt att strukturera och gå systematiskt tillväga förefaller hon själv mera aristoteliker än vad man i dag lärt vänta sig av en historiker. Hon dissekerar undervisningens organisation, ämnenas hierarki och en representativ dissertations struktur med en redighet och konsekvens som vittnar om hemvana med aristoteliska system. Anekdoter, kuriosas och tidsfärg från barockens samhälle, som kunnat prägla en dylik skildring, söker läsaren mestadels förgäves. Uppgiften är genomförd med saktighet och stringens från början till slut.

Henrik Knif

Vad säger bouppteckningarna om bokbeståndet?

Henrik Grönroos & Ann-Charlotte Nyman, *Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgerskap, hantverkare och lägre sociala grupper i Finlands städer enligt städernas bouppteckningar 1656–1809*. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 596. 637 s. Helsingfors 1996.

Filosofie doktor h.c. Henrik Grönroos når den 21 januari 1998 den höga åldern av 90 år. Han deltar regelbundet i möten och sammankomster där historiska ämnen behandlas. Alla som känner honom kan bara beundra hans intellektuella nyfikenhet och engagemang. Recensenten har haft förmånen att känna honom i mer än fyrtio års tid och att tidvis även ha hört

till hans arbetskamrater, innan han år 1971 pensionerades från Helsingfors universitetsbibliotek. Detta i viss mån gemensamma förflutna gör det naturligtvis speciellt intressant att fördjupa sig i detta magistrala verk.

Under de år som Grönroos tjänstgjorde vid Helsingfors universitetsbibliotek berördes problematiken kring denna bok alltemellanåt i de diskussioner som handlade om bokhistorisk forskning. Vi andra visste att Grönroos redan tidigt hade samlat ett omfattande material som bestod av uppgifter om bok-innehav i äldre bouppteckningar. Såsom Grönroos i inledningen till den nu aktuella boken meddelar hade han för avsikt att framlägga resultaten av detta arbete som doktorsavhandling. Som förebild omnämnde han Gösta Lexts avhandling *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809* (1950). Av någon anledning kunde denna plan dock aldrig slutföras.

För den framtida bokhistoriska forskningen är det värdefullt att det grundläggande källmaterial, som Grönroos samlat ur bouppteckningar, nu har publicerats. Som medutgivare har Grönroos haft en yngre historiker, Ann-Charlotte Nymän. Vi har dem båda att tacka för att vi nu äger tillgång till detta material. Vi står i tacksamhetsskuld även till Svenska litteratursällskapet i Finland som inte enbart fungerat som förläggare utan som dessutom bekostat det slutliga redigeringsarbetet. Detta är en kultur-gärning.

Anteckningarna om böcker i bouppteckningar 1656–1809 upptar drygt hälften av bokens omfång och utgör den grundläggande delen i hela boken. Insamlingen av materialet inleddes, enligt Grönroos egen uppgift, redan på 1930-talet och i det ingår bouppteckningar från nitton städer. Städer som Viborg, Villmanstrand, Fredrikshamn, Kexholm och Nyslott har inte tagits med, eftersom de efter 1721 resp. 1743 inte hörde till det svenska riket. Torneå däremot ingår trots att staden ända till 1809 tillhörde Västerbotten och Uppsala ärkestift. Bouppteckningarna från den svenska tiden finns inte kvar från Kuopio, Nykarleby och Vasa. I de behandlade nitton städerna har närmare 10 000 bouppteckningar bevarats. Ca 4000 av dem innehåller anteckningar om böcker och utgör således grunden för boken. Såsom bokens undertitel meddelar har uppmärksamheten koncentrerats på städernas borgerskap, lägre sociala grupper och den s. k. allmogen.

Prästerskapet, universitetslärare och hovrättsanställda har enligt uppgiften lämnats utanför. Detta material, som för det mesta förvaras i andra arkiv, skulle vara en egen spännande forskningsuppgift. Å andra sidan är det dock skäl att påpeka att prästerskapets bibliotek åtminstone i en viss utsträckning har beaktats. I materialet ingår för det första ett antal bibliotek som tillhört prästänkor. T.ex. i Jakobstad hittar vi en bouppteckning efter Anna Margareta Achrenius, hustru till kapellanen Abraham Achrenius. Det är knappast tänkbart att fru Achrenius i sitt privata bibliotek skulle ha haft böcker som *Novum Testamentum Graecum* eller böcker om retorik och verk av klassiska auktorer. De måste härstamma ur salig kapellanen Achrenius bibliotek. Det samma gäller prästänkan Margaretha Forsskähl från Hel-

singfors (1738) som lämnade efter sig bl.a. ett stort antal teologiska disputationer t.ex. från Bielefeld och totalt ett av de allra största biblioteken i hela det Grönrooska materialet. För det andra hittar man i boken präster också utan förmedling av hustrun. Som exempel kan nämnas bl.a. kontraktsposten Anders Kikovius från Uleåborg (1807), Michael Choraesus från Kristinestad (1790), kapellänen Johan Churberg från Nådendal (1791), kapellänen Petter Ring från Ekenäs (1760), kyrkoherde Joseph Auricola från Helsingfors (1692) och kyrkoherde Israel Idman från Tavastehus (1776).

Den övriga boken består av ett antal förteckningar och index över materialet. Den kanske viktigaste delen är en kronologisk förteckning över de arbeten som upptagits i bouppteckningar tre eller flera gånger. Det är uppenbart att det är just denna förteckning som har krävt den största arbetsinsatsen av Grönroos. Han har identifierat böckerna, vilket i många fall säkert krävt en hel del arbete, eftersom uppgifterna i bouppteckningarna för det mesta är tämligen knapphändiga och inte så sällan ottydliga. Grönroos har dessutom försett de enstaka bibliografiska uppgifterna med riktiga litteraturhänvisningar där läsaren kan hitta mera information om de aktuella titlarna. Uppgifterna i denna förteckning är ordnade i kronologisk ordning enligt utgivningsåret. Ett annat viktigt register är författarregistret med noggranna biografiska uppgifter. Registret ger samlad information om författarnas alla böcker som omnämns i bouppteckningarna, dock utan frekvensuppgifter. Apparaten kompletteras av ett bokägarregister och en utförlig litteraturförteckning.

Men innan vi tittar på enstaka böcker och deras förekomst är det angeläget att försöka bilda en uppfattning om hur ett typiskt borgerligt privatbibliotek såg ut. Biblioteken var inte omfattande, förutsatt att bouppteckningarna återger verkligheten på ett tillförlitligt sätt. T.o.m. en vice pedagog i Raumo hade 1765 i sitt bibliotek 35 titlar, en löjtnant i samma stad (och samma år) 44. Vanliga borgare, drängar, pigor etc. kunde ha 1–2 böcker, oftast Bibeln eller en psalmbok eller en katekes. T.o.m. ett litet större bibliotek kunde ännu på 1700-talet bestå av nästan enbart religiösa böcker. En rektor eller en rådmän däremot kunde ha en betydligt mångsidigare boksamling. Det samma gäller upplysta handelsmän och framför allt borgmästare.

Provincialkirurgen Lars Thodén från Jakobstad ägde uppenbarligen ett intressant urval medicinska titlar, som visserligen knappast försåg honom med allt det kunnande han behövde i sitt yrke. Det är intressant att se vilka böcker hans änka 16 år senare ännu hade kvar av detta bibliotek som i hennes ägo minskat betydligt. Färgaren Eric Zetterberg från samma stad ägde ett mångsidigt geografiskt bibliotek med holländska sjökartor (bl.a. van Keulen) för vilka man i dag betalar stora belopp. Även andra litteraturtyper fanns. Råd- och handelsmannen Johan Lebell från Kristinestad (1788) i sin tur hade en tämligen anspråklös boksamling trots att personer i denna kategori oftast ägde ett betydande bibliotek. Apotekarna tycks ha varit upplysta personer

och deras bibliotek har varit välförsedda. Så var också tullförvaltarnas bibliotek.

En helt annan typ av boksamlingar hittar vi i bokbindaren Karl Hedmans stärbhus i Uleåborg år 1780. Om bokbeståndet är representativt kan vi säga att bokbindarna var tvungna att investera betydande belopp i sitt bokförråd. Hedman lämnade efter sig bl.a. 750 oinbundna finska psalmböcker, 1000 finska korta katekeser, 100 långa katekeser och en större mängd andra titlar med flera tiotals exemplar av var. Dessutom hade han haft en betydande mängd färdigt inbundna böcker. En annan bokbindare från samma stad, Per Gustafsson (1786) tycks däremot ha haft en mycket mera begränsad affärsrörelse.

Också mellan städerna finns det stora skillnader. När man inte vet hur representativt urvalet är kan man inte utan vidare bedöma städernas bokliga kultur på basis av de bevarade bouppteckningarna. Men någon sorts indicievärde torde Grönroos material ändå äga. På så sätt tycks t.ex. Björneborg ha varit tämligen fattigt på privatbibliotek och i Nystad fanns det knappast en enda större boksamling. I Åbo fanns det förstås flera stora privatbibliotek, t.ex. de som ägdes av vice advokatfiskal Henric Hassel (1800), kommerserådet Christian Trapp (1800), hovrättsrådet Michael Lilius (1801) och hovrättsrådet Johan Lilius (1804). Stora bibliotek hittar vi också i Helsingfors, trots att staden ännu på 1700-talet var en småstad jämfört med Åbo.

I den kronologiska förteckningen ingår även frekvensuppgifter, d.v.s. meddelanden om hur många gånger olika böcker nämns i bouppteckningarna. Med hjälp av denna förteckning kan man försöka bilda sig en uppfattning om vilka böcker som oftast förekommer i materialet. För detta ändamål har jag sammanställt en provisorisk förteckning över alla de böcker som förekommer minst åtta gånger och ordnat denna förteckning enligt frekvensen. En sådan förteckning kunde gärna ha ingått i boken, eftersom hela materialet har införts på adb.

Det är ingen överraskning att vissa böcker som räknades till livsförnödenheterna dominerar i Grönroos material. *Psalmboken* förekommer 5167 gånger (1116 av dessa är på finska). Men i själva verket är antalet större, eftersom titeln *Manuale* eller *Handbok*, som omnämns 158 gånger, också innehåller psalmboken. *Bibeln* ingår i 1912 bouppteckningar (på finska 366 gånger). Andra religiösa titlar med hög frekvens är *Bönbok* (559 gånger), *Cateches* (338 gånger), *Postilla* (294 gånger), utan att man kan veta vilken bok det egentligen är fråga om. *Nya Testamentet* förekommer 249 gånger.

Av mera världslig art är *ABC-boken* (60 gånger), *Disputationer* (73 gånger), *Kokbok* (43 gånger), *Pharmacopeer* (35 gånger). Dessa titlar har inte specificerats närmare. Den populäraste är emellertid *Lagboken*, som förekommer 726 gånger. Lagboken hör också till de titlar som har beskrivits mera exakt. T.ex. den finska översättningen från år 1759 omnämns 36 gånger. Lagsamlingar

och lagkommentarer hör till de mest frekventa profana titlarna i materialet. Detta är naturligt, eftersom det bland böckernas ägare ju fanns ett stort antal borgmästare och representanter för städernas borgerskap.

Den intressantare delen av materialet består emellertid av titlar som har kunnat identifieras och som har en författare. Det allmänna intrycket är att ju äldre tider det är fråga om, desto färre titlar dominerar. Listan toppas av Johann Arndts *Fyra böcker om een sann christendom* från år 1647 (322 gånger). Samma författares *Paradijs lustgård* förekommer 166 gånger. Bland 1700-talets favoriter finns bl.a. *Sions sånger* (175 gånger), J.Ph. Fresenius' *Skriftermåls- och communion-bok* (146 gånger) och David Hollatz, *Nädens ordning till saligheten* (116 gånger).

Alla dessa topptitlar är religiös litteratur. Det är tydligt att den religiösa litteraturen dominerar. Vi har ju redan ovan sett vilken spridning Bibeln, psalmboken och vissa andra titlar hade under denna tid. Den tidigaste profana bestsellern var Nicolaus Petri Agrelius' lärobok *Institutiones arithmeticae* från år 1655 som bl.a. gav vägledning i det "italienska bokhålleriet" (66 gånger). Den världsliga litteraturens andel började växa först på 1700-talet. Den mest frekventa titeln i Grönroos' material är Johann Hübners lärobok *Frågor öfver then nya och gamla geographien in til närvarande tider continuerat från år 1726* (74 gånger). Den åtföljs av Reinhold Gustaf Modées samlingsverk *Utdrag utur alle ifrån ... 1718 utkomne publique handlingar från åren 1742-74* (totalt 69 gånger). Tysken Hübner var representerad också med en annan populär titel, *Kort inledning til then politiska historien* (1721, 65 gånger) och totalt ingår av honom åtta titlar (sammanlagt 185 gånger) i Grönroos' material.

Vi har redan sett att även kokböcker ingick i boksamlingarna. Bland populära titlar hittar vi Cajsa Wargs *Hjelpreda i bushållningen för unga fruentimber* från år 1755. Om vi bortser från läroböcker och lexika finns i materialet överraskande få praktiskt inriktade handböcker. Den populäraste var J.A. Darelius *Socken-apothek* från år 1760 (45 gånger). Det tryckta ordet var ännu inte lika outhärligt för de praktiska sysslorna som i våra tider.

Den absolut största delen av alla titlar är svenskspråkiga. Finskspråkiga förekommer mycket sparsamt, tyska är ännu mer sällsynta. Men finskspråkiga böcker finns. Som exempel kan vi ta följande titlar: Johannes Wegelius, *Se Pyhä Ewangeliumillinen Walkeus 1-2*, Stockholm 1747-49 (41 gånger), Johann Arndt, *Paradisin yrti-tarha*, Stockholm 1732 (40 gånger), Johannes Gerhard, *Pyhäät Tutkistelemuset*, Åbo 1688 (28 gånger), August Hermann Francke, *Postilla 1-2*, Stockholm 1780-81 (23 gånger) och David Hollatz, *Armon Järjestys Aututehen*, Åbo 1745 (21 gånger).

Det skulle föra för långt att i detta sammanhang försöka analysera alla de utvecklingslinjer som kan utläsas ur materialet. Intrycket är att titlar med höga frekvenssiffror blir mera sällsynta ju närmare 1800-talets början man kommer. Namn som Johann Arndt, Martin Luther, Christian Sriver, John Bunyan o.s.v. når naturligtvis fortfarande höga siffror under den första hälft

ten av 1700-talet. Trots att författarna ofta är representerade med flera titlar är det vanligtvis endast en bok som i sin popularitet når toppklassen. Så småningom minskar betydelsen av dessa toppar och världslig litteratur, ofta av mycket praktisk beskaffenhet, börjar vinna terräng. Det är framför allt fråga om lagsamlingar och andra dylika titlar.

Uppfattningarna om vad som är intressant och viktigt är olika under olika tider. En modern läsare har en egen uppfattning om det som var viktigt t.ex. under 1700-talet, men det är inte alls sagt att människor som levde då delade denna uppfattning. Samtiden har inte nödvändigtvis upptäckt böckernas epokgörande betydelse, åtminstone inte i den samhällsklass som är föremål för Grönroos undersökning. T. ex. Linné och Kalm har inte fått någon större spridning i dessa samhällsgrupper. Bilden skulle kanske ha sett annorlunda ut om vi hade haft framför oss bouppteckningar efter präster och universitetsmän. Titulurvalet återspeglar ägarklassens intressen och andliga behov respektive förutsättningar. Man kunde ta en rad andra namn för att exemplifiera detta sakförhållande.

Detta rika material är naturligtvis på många sätt aptitretande. Hade utgivarna gått in för att intensivare utnyttja de möjligheter som adb-metoderna erbjuder, kunde de ha producerat också annan sorts information än vad som nu ingår i boken. I tillägg till en förteckning över de enstaka böckerna i frekvensordning kunde man ha sammanställt en motsvarande frekvenslista över enstaka författare och beaktat alla deras böcker som förekommer i bouppteckningarna. Författarregistret innehåller ju korta uppgifter om varje författares alla titlar som är representerade i materialet. Vill man få reda på författarnas faktiska popularitet måste man själv samlas uppgifterna om de enstaka böckernas förekomst och med hjälp av egna räkneoperationer få fram deras samlade frekvens.

Med hjälp av adb kunde man också ha kombinerat böckernas tryckår och bouppteckningsåret med varandra. Detta skulle ha möjliggjort en bedömning av böckernas genomsnittliga ålder vid bouppteckningstidpunkten, vilket skulle ha öppnat intressanta vyer till bokägandets tidigare historia. Denna bedömning kunde ha presenterats med hjälp av en grafisk framställning, vilket säkert skulle ha avslöjat intressanta trender. Mitt intryck är nämligen att ju längre tillbaka i tiden vi går desto äldre är de i bouppteckningarna redovisade böckerna. Detta hänger direkt i hop med takten i vilken böckerna blev föråldrade.

En annan fråga som man i detta sammanhang inte kan gå närmare in på är, hur många gånger ett och samma fysiska exemplar av en och samma bok förekommer i bouppteckningarna. Så länge böckerna bevarade sin aktualitet i flera tiotals år, om inte ännu längre, är det fullt möjligt att samma böcker har gått i arv upprepade gånger inom samma familj. I alla fall kan man ta fram enstaka exempel. I Gamlakarleby gjorde man 1796 bouppteckning efter hustrun till borgmästare Carl Sovelius och 1798 efter borgmästaren själv. Förteckningarna är inte helt identiska, men innehåller så många

gemensamma titlar att det åtminstone delvis måste vara fråga om samma privatbibliotek.

Hade man försett de enstaka titlarna med innehållsrelaterade koder, skulle man också ha fått fram intressanta uppgifter om denna bokmassas sammanställning, t.ex. om översättningstitlarnas roll under olika tider eller den världsliga litteraturens tillväxt och de olika litteraturtypernas uppkomst. Det är ju uppenbart att de flesta titlar som toppar frekvenslistan och har en författare har skrivits av tyskar. Man kunde ha tagit fram en sammanställning enligt olika bokkategorier. Vid sidan av praktiska hand- och läroböcker börjar så småningom t.ex. sådana historiska framställningar utges som hör till allmänbildningen, om inte rentav till tidsfördriv. Men när och i vilket omfång. Och hur förhåller det sig med skönlitteraturen? Den är nästan obefintlig inom dessa befolkningsgrupper. Olof von Dalins *Poetiska arbeten* (1782) förekommer visserligen åtta gånger men ändrar ingalunda bilden. Men hur ser bilden ut i detalj?

De synpunkter, som presenterats ovan, vill närmast poängtera betydelsen av en boksociologisk synvinkel. Det är väl denna aspekt som är den viktigaste när man laborerar med ett sådant material som bouppteckningar. Det är större helheter och sammanhang som är intressanta och som borde belysas. All den information som boken ger om enstaka titlar och den litteratur som behandlar dem är naturligtvis värdefull, men man kommer knappast att använda denna bok som källa för den informationen, trots att Grönroos ägnar sitt största intresse just åt de enstaka titlarna. Här letar man efter uppgifter om vilken litteratur som ägdes och användes och hur litteraturintresset utvecklade sig. Det intressanta och viktiga i boken är ändå de utvecklingstendenser som kan utläsas ur materialet, alltså mängden och delmängderna. Men vi bör komma i håg att konceptet till detta verk skapades under en tid då man ännu inte ens kunde drömma om automatisk databehandling. Det är också möjligt att det boksociologiska synsättet ännu inte hade fått något starkare fotfäste.

Till slut ville jag gärna påpeka att jag hade önskat att boken hade försetts med en annan titel. Det råkar sig så att jag så sent som 1988 utgivit en bok med exakt samma titel, *Boken i Finland*, och man brukar undvika titlar som redan använts i ett annat sammanhang.

Esko Häkli

Kejsartiden

Matti Klinge, *Finlands historia* 3, 511 sid., Schildts 1996

Det är inte ovanligt att betygsnämndssammanträden efter det att riktigt bra doktorsavhandlingar försvarats tenderar att bli avsevärt längre än när en medelmåttig dissertation nagelfarits. Man må undra varför. Mitt svar är enkelt: utifrån en riktigt bra bok kan man diskutera vidare i det oändliga, komma nya och viktiga frågeställningar på spåren, finna uppslag till kvalitativt ny kunskap. Den mediokra ids ingen mer än referera, oengagemanget sporrar en inte till eftertanke. **M a t t i K l i n g e s** *Finlands historia* är en bok av det förstnämnda slaget, ett arbete som väl tål de reflektioner det ger upphov till.

De tankar jag här försöker utveckla kan kanske förefalla många finländsk läsare mindre viktiga, men jag vill erinra om att detta lästs med en rikssvensk ögon, utifrån ett perspektiv som i mitt fall som forskare och lärare med åren blivit allt viktigare, nämligen att Finlands historia under "Kejsartiden" – tar han, romanus, oss med till romarriket? – är av utomordentligt stort intresse för en bättre och nyansrikare förståelse av Sveriges öden under samma tid.

Som bekant har Matti Klinge i praktiskt taget alla sina studier sysslat med frågan om identitetens uppkomst och dessas yttersta orsaker – *Studenter och idéer, Runebergs två fosterland, Östersjövällden, Från lojalism till rysshät*, för att bara nämna några exempel. Detta grepp är också enligt mitt sätt att se det mest lyckade i hans senaste större arbete – "Finland blir till" med början efter finska kriget och med framförandet av "Vårt land" Floradagen 1848 som en viktig milstolpe på vägen fram mot vad som ju sist och slutligen blev den fulla suveräniteten.

I detta sammanhang är naturligtvis resonemanget om Finland som stat särskilt angeläget och välkommet – i all synnerhet då man vidgar perspektivet till att omfatta i varje fall Balto-Skandinavien. Vad gjorde Norge till en stat i den bernadotteska dubbelmonarkien? Garanterade inte accepterandet av grundlagarna från 1700-talet – hur de tiderna igenom än tolkades av diverse grupper – Finland just en ställning som stat (rangen av återupplivat "storfurstendöme", vilket i ryssars ögon i alla tider representerat en högt överordnad enhet, antyder detsamma), en stat som från och med 1860-talet expanderade, till skillnad från Östersjöprovinserna, där ju avfeodaliseringen av samhället vid samma tid innebar en inskränkning av balttyskarnas autonomi? Och hur annorlunda var inte förhållandena på Island, där man, tvärt emot hur det var i Finland, 1800-talet igenom successivt fick tillkämpa sig ställningen som eget konstitutionellt autonomt område inom det danska riket (1845, 1874, 1903, 1918)? Är man, vilket jag anser att man bör vara, intresserad av statsbyggnadsprocesser, är boken som helhet med sitt så rikhaltiga innehåll av just sådant stoff en utmärkt utgångspunkt för vidare komparativa analyser.

I mina ögon blir dock Klinges träffsäkra statsbyggnadsperspektiv svårfören-

ligt med uppfattningen att Finland under den aktuella tiden knappast vore att betrakta som en autonom del av det ryska imperiet (graden av autonomi återkommer jag f.ö. till, när jag anställer en hastig jämförelse med de ryska Östersjöprovinserna). "Autonomitiden" behöver naturligtvis inte alls uppfattas som att landet ständigt gått mot självständighet – objektivt använt, när forskaren genom en definition gjort sig till herre över ordet, kan ett sådant uttryck lika gärna innebära att det motsatta inträffat. Den "ryska parentesen" o. dyl. är givetvis däremot vetenskapligt meningslöst, då ju ingen kunde veta hur länge detta tillstånd skulle vara, när det inleddes. Jag noterar vidare, att kejsartids-synsättet förstärkts ytterligare i den just utkomna finska översättningen av boken, där det inte räcker med "Keisariaika", utan att titeln, som bekant, blir *Keisarin Suomi* – där är ägoförhållandet s.a.s. klart markerat.

Som värdefullt ser jag också att Finlands, d.v.s. de forna östra svenska landskapens, födelse som något eget sätts in i sitt storpolitiska sammanhang – något som väl i och för sig aldrig glömts bort, men som här ges fullt utrymme. Här diskuteras ordentligt hur Finland "fick chansen" att bli något för sig självt på ett sätt som för tankarna till diskussionen huruvida Norge 1814 fick "friheten som gåva", eller om den norska nationalstaten är resultatet av äldre processer. I sammanhanget nämns också, om än väl fåordigt, att det, klingeska, bernadotteska Lill-Sveriges födelse var en minst lika dramatisk tilldragelse som Finlands tillblivelse – något som däremot allt sedan Tegnér's och Geijers dagar praktiskt taget alltid glömts bort. En nyttig erinran görs om att Sveriges nya östgräns var en betydligt radikalare skapelse än den finländska östgränsen, som s.a.s. låg kvar (med undantag för Gamla Finlands förening med storfurstendömet).

Det är inte bara den statligt-politiska utvecklingen som ägnas utrymme, utan plats ges också åt hur näringslivet expanderade (inte minst vad de nya förbindelserna österut betydde) och hur det kulturella klimatet var autonomitiden igenom. Ett verkligt lyckokast är de många och välskrivna temarutorna, där också en lång rad av Klinges forskarkollegor fått möjlighet att ägna sig åt sina specialiteter. Kunde inte en sådan ha vikits för att teckna konturerna av historiografien kring autonomitiden; en skiss som låtit läsaren förstå varför man under olika tider och utifrån olika konceptioner stannat inför skiftande händelser i landets historia och givit så skilda tolkningar av dem? Nu får man, om man är nyfiken, försöka skapa sig en egen bild av detta utifrån litteraturhänvisningarna, där jag bl.a. saknar *Bernhard Estlanders Elva årtionden*, vars ofta träffande formuleringar av och till ärvts av senare tiders forskare. Mer utrymme kunde måhända ha beretts landets sociala utveckling; med Klinges sätt att bearbeta det förflutna kommer väl ibland den samhälleliga utvecklingen mer att beskrivas i kvalitativa än kvantitativa termer. Det skall emellertid sägas, att jag inte hellre sett en omfattande sifferexercis, men en och annan tabell hade inte stört det så sinnrikt och utsökt illustrerade verket.

Det har om *Finlands historia*, 3, sagts att "inget vore Klinge mer främmande än att tala nedlåtande om ryssar" (J o h a n n e s S a l m i n e n, *Dagens Nyheter* 7.3.1997). Klinges metod har ju alltid varit att genom att gå till källorna av-

mytologisera historien, och jag välkomnar naturligtvis detta konsekvent nyktra förhållningssätt. Ändå undrar jag efter att ha läst om händelserna runt senaste sekelskifte, om inte något "fattas". Klinge hävdar – naturligtvis med rätta – att man måste förstå den ryska inställningen och de praktiska förändringsåtgärder som vidtogs, och han ifrågasätter bl.a. vissa av samtidens tolkningar av de fundamentallagar som det autonoma storfurstendömet vilade på. Med Klinges utgångspunkter och arbetssätt blir svaren både logiska och rimliga, men här menar jag att den så konsekventa koncentrationen på staten, centralmakten eller "toppolitikerna" fått för stort utrymme. Hade här givits mer plats åt den nation som definitivt började ta fasta former vid denna tid runt om i Norden (och som i sin finländska tappning blir så utomordentligt intressant med alla de antagonistiska grupperna vid sidan av språkkonflikterna), skulle man bättre förstå att alla dessa tolkningar s.a.s. var sanningar för dem som drev en linje, vilken den nu än var, mot Ryssland, och sett så blir även det senare talet om den "ryska parentes" ett intressantare forskningsobjekt än en träffande vetenskaplig beteckning. Många av dessa finländare kunde bara tänka sig större och större frihet i förhållande till detta land, och Finlands otvetydiga karaktär av egen *stat* är naturligtvis vad som förklarar att nationalismen här kunde, och säkert måste, utvecklas mot statsnationalism i en nationalstat – en, må man som privatperson kanske tycka, allt för vanlig utveckling världen över. En hastig blick på Östersjöprovinserna hade varit klagörande, där man så tydligt ser att den statsrättsligt betydligt svagare positionen var en bidragande orsak till att länge "endast" en kulturnationalism kunde frodas – där saknades ju gamla regeringsformer att tolka i alla möjliga och omöjliga riktningar, där fanns inte den grad av autonomi Finland åtnjöt.

När åren kring senaste sekelskifte diskuteras, blir också, tycker jag, den eljest så spänstiga kapitelrubriceringen uddlös – "Kejsar Nikolaj II:s första decennium". I det tidigare möter man titlar som "Bondebefolkning och affärsidkare", "Den europeiska jäsningen och Finland", "Lojalitet och trafik", "Alexander II: Borgerlighet och medborgerlighet", som omedelbart väcker läsarens nyfikenhet. Men varför väljs inget liknande för denna sena, i storfurstendömet historia så dramatiska period? "Den ryska centralistiska nationalstaten och Finland" eller något i den stilen hade väl passat alldeles utmärkt, för hur man än i dåtiden betraktade de händelser som utspelades, och hur man i en eftertid än värderat och värderar dem, var det ju ytterst detta det handlade om – unifierings- och nationella centraliseringssträvanden, som hade sin direkta parallell i bl.a. den ungefär samtidiga försvenskningen av Tornedalen, när finsktalande skolbarn började orfilas även under rasterna, och när de finska och samiska versionerna av almanackan, statens ansikte i slott och koja sedan århundraden, drogs in. Det är kanske inte så underligt att språket i detta område, "meänkieli", aldrig utvecklat något riktigt gångbart ord för "medborgare" – alamainen/undersåten får duga än i dag – och vad är det som säger att mången finländare vid samma tid inte ville fortsätta som rysk undersåte?

Det har också om Matti Klinges del av Finlands historia hävdats att "kejsar-

tidens Finland inte bara var en success story" (M a r t t i H ä i k i ö, *Helsingin Sanomat* 2.2.1997), och åter är det naturligtvis författarens vilja att förstå, kanske överbetona, det positivt ryska man skjuter in sig på och delvis irriterar sig över. I denna typ av kritik blir det naturligt att peka på en rad punkter som ofta visar att sak efter sak i Finland motsvarades av ting i omvärlden – inte sällan Sverige – som var klart mer avancerade (resonemang av kontrafaktisk art ingår också i denna sorts argumentering; Finland kunde kanske ha klarat sig bättre under fortsatt svenskt välde). Dessa uppfattningar kan jag av utrymmes-skäl inte gå in på, men jag skulle vilja anställa en annan komparation med den forna västra rikshalvan – men också en finländsk-finländsk jämförelse, om man så kan säga – som lyser med sin frånvaro i recensionerna och som kunde ha diskuterats mer i Klinges framställning, om han ibland anlagt mer av ett samhällsperspektiv.

Vad jag efterlyser är givetvis hela det lagfästa samhällsliv och det både kodifierade och okodifierade kulturarv man förde vidare efter 1808/09. Allehanda "äktfinska" rörelser till trots är Finland i dag ett omisskännligt nordiskt land, och jag skall även i detta sammanhang erinra om att det härom året räckte med *en* översättning till svenska av allt EU-material för två länder som i nästan 200 år utgjort separata politiska system, vilket A n n - M a r i e I v a r s mycket intressant problematiserade i sin installationsföreläsning vid Helsingfors universitet. När lades grunden till detta så anmärkningsvärda förhållande, och vad är orsaken till att, med Matti Klinges egna ord, "alla finnar är svenskar"? (Omvänt gäller då naturligtvis, att "alla svenskar är finnar", och vid detta uppehåller jag mig i det snart utkommande samlingsverket *Mare Nostrum – Mare Balticum*.)

Ser man till hur det finländska samhället under autonomitiden förvaltades, är den klarast lysande röda tråden – även hos fennomanerna – att den legalt garanterade ordningen inte fick rubbas. Praktiskt taget varje kommittébetänkande i storfurstendömet inleddes med lagrum som daterar sig till tiden före skilsmässan; legaliteten utgör s.a.s. alltid *ouvertyren* – "Leges et instituta Fenniae solenniter confirmata" fungerar ju närmast som fotbojor på Alexander I, där han står och tittar ned på den bekvämt sittande Snellman. Fraser av detta slag behövdes inte som ingresser i motsvarande svenska utredningar och inte heller på de svenska monument som f.ö. knappast finns, då inget allvarligt kunde tänkas stå på spel. Ser man till hur den lutherska statskyrkan utvecklades, kan man bl.a. med hänvisning till den relativt ringa förekomsten av frikyrkor i Finland fråga sig om inte denna är "svenskare" i Finland än i Sverige – liksom 1734 års lag och för den sakens skull också namnsdagsregistret i våra almanackor.

Den lokala självstyrelsen, som i ett europeiskt perspektiv är så unikt obruten i Sverige och Finland och som tiderna igenom betytt så mycket för gemene man land och rike runt, vittnar kanske allra bäst om hur sega vissa strukturer kunde vara, trots att vissa ville införa alternativa "politiska kulturer" på olika nivåer. Håller jag mig till detta område, där jag är någorlunda påläst, kan det exempelvis nämnas, att det redan på Borgå lantdag blev tummen ned för ett

förslag om att införa rysk förvaltning i agrarsamhället (bara bönderna var för – det skulle, hade det sagts, bli billigare för dem – men de mer lagfarna stånden satte sig till motvärn). Det kan vidare konstateras att 1826 års "Anordning till Ecclesiastike ärenders behandling så väl i Kyrkostämmor som i Kyrko-Råd", vad gäller rösträtt, gav tillträde åt socialt bredare grupper i Finland än i Sverige (i realiteten var denna stadga fullt jämförbar med 1817 års svenska sockenstämmoförordning, muminskt finurligt insmusslad i ett domkapitelcirkulär av den i Petersburg väl till boks stående ärkebiskop Tengström, som därmed alltså också blev en tidig landsfader på samhällsnivå). Likaså blev 1860-talets av kapitalistiska värderingar så präglade finländska kommunallagar något mer "demokratiska" än motsvarande svenska (åt den strama ordning som sedan ett par årtionden fanns i Norge, som ofta framställs som Nordens liberalaste land vid denna tid, fnös de finländska utredarna bara – och det är inte svårt att förstå dem). Man kan m.a.o., om samhällslivet ges större plats, fråga sig om inte Finland i vissa fall "låg före". (Det är en händelse som närmast ser ut som en tanke att, just när detta skrevs, en reporter vid Danmarks radios utbildningsredaktion ringde och undrade om verkligen de så "centralistiska och aristokratiska" Sverige och Finland hade ett så förhållandevis öppet samhällssystem: "Vi må måske revidere billedet af både os selv og nabolandene ...")

Här kan också erinras om det lika naturliga som anmärkningsvärda faktum, att den svenska och finländska författningsutvecklingen i stort 1800-talet igenom löpte i betydligt mer parallella banor än den i Sverige och Norge, trots att dessa länder befann sig i union; i en personalunion, som i själva verket aldrig blev någon union. I realiteten levde "unionen" mellan Sverige och Finland vidare med betydligt större styrka, men detta, som borde ägnas betydligt mera forskning, framhålls praktiskt taget aldrig (bäst belyses detta förhållande av finländska rättshistoriker tiderna igenom, som naturligtvis, där de suttit, och sitter, med alla författningssamlingarna i sina händer, inte kan väja för fakta).

Allt kan inte rymmas i en och samma volym, och det är möjligt att vad jag tagit upp av kvarlevande inhemska, svenska drag är så självklart för Matti Klinge och hans landsmän, att det inte behöver nämnas, att det i stället är den nya, yrvakna relationen till Ryssland som måste poängteras. Men han skriver också för människor som kan läsa svenska i andra länder, och för oss som studerar svenskt 1800-tal och som söker kasta nytt förklarande ljus över våra samhällsinstitutioner, blir den finländska utvecklingen av motsvarande fenomen under autonomitiden högtintressant. Och, som den föregående diskussionen velat påvisa, den fortsatta relationen till inte nödvändigtvis Sverige men väl det gemensamma svenska arvet efter 1808/09 är minst lika viktigt att framhålla som den nya relationen till Ryssland, som så länge och i så relativt ringa grad påverkade människors vardagsliv. Beroende på var man "mäter" eller stämmer av företeelser i olika länder mot varandra, får man olika resultat. När man, som i Klings fall, väljer att i huvudsak koncentrera sig på den högsta statsnivån, inkl. universitetet, och de kontakter dess företrädare byggde, måste bygga, upp, blir nyheterna – "den ryska relationen", om man så vill – framträ-

dande. Ser man däremot, vilket här föreslagits som ett komplement, till lägre nivåer i samhället, skall man ännu i denna dag känna lukten av en utomordentligt gammal och livskraftig surdeg.

Frågan är dock, om inte det inhemska svenska synliggjordes också på högsta statsnivå under "kejsartiden". Walter Runebergs ståt över Alexander II på Senatstorget (avtäckt 1894) skymtar förbi i åtskilliga illustrationer, men inget sägs om vad storfursten står på. Det är naturligtvis ingen tillfällighet att sockeln är omgiven av de gamla landskapsvapnen (även Kexholms län), olika krönta beroende på skiftande status i det svenska riket. Denna differentiering föll snart i glömska i Sverige, men i Finland, där inget fick ändras, vilket kunde ha bjudit på överraskande alternativ, levde den gamla symboliken vidare med dagsaktuellt innehåll. Samma rangordning av vapnen finns f.ö. också på ständerhuset, där man ju även i E.E. Wikströms gavelgrupp, avtäckt året före mordet på Bobrikoff, lätt kan se vilka årtal i landets historia samtid och framtid borde vila på – 1734 och 1772. (Beskådar man däremot kejsarinnans sten på Salutorget – upprest med enbart finskspråkig text under Nikolaj I och den gryende fennomanien, ett par år efter det att Finska litteratursällskapet grundats – skall man inte finna någon sådan grannlåt utan "bara" en – f.ö. länge detroniserad – rysk dubbelörn på toppen.) Och när man efter denna titt på den storfurstendömliga heraldiken tar sig en hutt, möts man igen på Koskenkorvaetiketten av samma landskapsvapen krönta på samma sätt. Innehållet i flaskan må vara något av det mest "finska" man kan tänka sig, men anden utanpå räknar sina anor så långt tillbaka som till Gustav Vasas liktåg, när denna gradering av landskapen tog sin början i det dåtida svenska statsbygget. Och när de finländska storlänerna just nu etablerats, diskuteras, wie eh und je, hur de nya vapnen skall krönas (*Helsingin Sanomat* 2.9.1997).

Frågan är emellertid också, om inte det nya ryska kom att synliggöras på lägsta samhällsnivå. Än i dag kan man beskåda – och njuta av – den trähusbebyggelse i alla småstäder som bär prägeln av ryskt inflytande; det är m.a.o. inte bara Senatstorget som är "ryskt" (och omvänt, igen: varför kan man ännu i dag inte se någon skillnad mellan landsbygdsarkitekturen i Öster- resp. Västerbottnen?). Vågar man också hänföra den i rikssvenskens ögon lika påtagliga som svärfångade gästfriheten hit? Sannolikt hade även, vad gäller dessa frågor, en "specialruta" försvarat sin plats.

Det är redan sagt: allt kan inte rymmas i en volym, och i Matti Klinges fall kan man i ovanligt hög grad gå till andra arbeten av honom själv för att få svaret på de frågor man i *Finlands historia* inte finner. Jag åsyftar här ett mer samlat avsnitt om de olika finländska regionernas utveckling – en viktig fråga, inte minst om man intresserar sig för den nationella integrationen (eller, för den sakens skull, dess motsats). För visso, och med all rätt, ägnas Viborgs läns förening med storfurstendömet stor och inträngande uppmärksamhet – ett område där ju i mångt två stats- och samhällssystem möttes – men ändå hade jag sett fler av de linjer som dras upp i *Runebergs två fosterland (Kaksi Suomea)* något mer utvecklade. Visst finns det åtskilliga notiser om landsändornas olika

karaktär i inte minst ekonomiskt hänseende, men jag hade ändå gärna sett något ytterligare om regionalismen. De så många turerna kring riksgränsen i norr mot Sverige och Norge, som för samerna länge inte utgjorde något problem och hinder – men som i högsta grad blev det (och blev ett hett ämne även på högsta politiska nivå) när de nationalkapitalistiska staterna tog fastare form vid 1800-talets mitt – hade försvarat sin plats. Kanske kunde detta, som visar att olika stats- och samhällssystem länge kunde förenas, ha behandlats i anslutning till det avsnitt där Gamla Finlands särställning och så många problem diskuteras.

Betraktar man Ålands 1800-talshistoria "inifrån", är det med mitt sätt att se så uppenbart att kampen för först återförening med Sverige och sedan autonomi inom den finländska statsbildningen inte bara betingades av händelserna i.o.m. storfurstendömet avskiljande från Ryssland, utan att ögruppens "regionala nationalmedvetande", eller vad man skall säga, sedan länge var förberett genom en rad samhällsinstitutioner, där inte minst Ålands Johannes Döpare, den så initiativrike Frans Petter von Knorring, banat väg för en Julius Sundblom och en Carl Björkman. Men, som sagt, alla perspektiv och all intressant information kan inte få plats.

I Matti Klinges *Finlands historia* ägnas alltså den nya bindningen till Ryssland stor och berättigad uppmärksamhet, vilket också påtalats i en rad recensioner. Här har jag bl.a. velat understryka, att relationen till det inhemska förgångna på intet sätt förminskades under samma tid, utan att det utgjorde en ytterst livskraftig komponent i Finlands utveckling som samhälle, nation och stat under autonomitiden. Annorlunda uttryckt blir Finlands historia under detta århundrade inte bara intressant och viktig för finländare och finländsk forskning utan i lika hög grad central för de inblandade grannländerna. Var man än slår ned i boken, inspireras man till nya problemställningar. Jag vill inte påstå att arbetet väcker fler frågor än det besvarar, men nog stimuleras man att gå vidare – gärna i en diskussion med Klinge själv. Och detta skall uppfattas som ett mycket gott betyg. Vad glädje och nytta hade vi väl av historieämnet och historiker, om sista ordet vore sagt? Retstickor av Klinges sort behövs ("retsticka" här, liksom "autonomitiden", använt i sin ursprungliga, objektiva betydelse). Att reflektera över Matti Klinges bok är som att delta i den ideala betygsnämnden.

En sista reflektion, som närmast har karaktären av ett P.S. Matti Klinge undviker genomgående uttrycken "finländare" och "finländsk" (utom i ett par speciella fall – och då inom citationstecken – när Rysslands relation till Finland som land behandlas), utan han använder konsekvent de i dåtiden för visso gängse benämningarna "finne" och "finsk". Han diskuterar heller inte tillkomsten av de nya termerna, vilka ju dök upp i en tid av ökande spänningar i landets nationsbygge, och därmed blev ett forskningsbart källmaterial. Hur skall jag tolka detta? Som ett tecken på att man fortfarande faktiskt kan vara fennoman på svenska?

Torkel Jansson

Internationella idéer i en nordisk kontext

Internasjonale idéströmningar og nordisk kultur 1850–1914, seks bidrag. Det 22. nordiske historikermøte, Oslo 13.–18. august 1994. 104 s. Oslo 1997.

Vid det nordiska historikermötet i Oslo 1994 var ett av de intressantaste s.k. halvdagstemata rubricerat "Internasjonale idéströmninger og nordisk kultur 1850–1914". Sex av de sju där framförda inläggen har nu tre år senare i omarbetad form utkommit i en liten skrift med samma titel. Skribenterna är Sven-Eric Liedman, Mogens Blegvad, Flemming Lundgreen-Nielsen, Hans Jacob Debes, Ingi Sigurdsson, Bodil Stenseth och Henrik Meinander. Niels Thomsen har inte publicerat sitt inlägg eftersom det – enligt förordet – skall ingå i en kommande bok.

Inledningsvis kan konstateras, liksom gruppens redaktör och koordinatör Ingi Sigurdsson i sitt förord, att det finns stora skillnader mellan artiklarnas infallsvinklar och karaktärer. Bidragen är antingen översikter eller specialstudier och behandlar antingen nationalismen eller sekulariseringen. Boken skall alltså inte ses som en heltäckande beskrivning av nordisk idéhistoria utan närmare som inlägg av forskare med ett gemensamt intressefält.

I bokens inledande artikel 'Nationalismen 1871–1914' behandlar Sven-Eric Liedman nationalismen som ett internationellt fenomen. Liedmans tes är att nationalismen i slutet på 1800-talet valde sina identitetsmarkörer – territorium, språk, religion, kultur eller historia – på basis av behov och önskemål i tiden. Traditionen verkar här ha spelat en underordnad roll. Likaså anser Liedman att man inte direkt kan tolka nationalismens olika uttrycksformer utgående från politiska, sociala eller ekonomiska förhållanden, även om dessa måste ses som den kontext vari nationalismen tog form. Liedman försöker rätt skissartat placera in nationalismen som en reaktion på urbanisering och sekularisering, som ett alternativ till socialismens internationalism, med religionens stöd. Han betonar också att nationella tendenser spritt sig mellan konkurrerande länder i Europa – nationalsånger, flaggor och fester användes i närmast imiterade former.

Mogens Blegvads och Flemming Lundgreen-Nielsens artikel 'Georg Brandes og Harald Høffding som formidlere af åndstrømninger udefra' är bokens längsta bidrag, 40 sidor. Genom att studera de två danska författarnas syn på sekularisering och filosofi försöker Blegvad och Lundgreen-Nielsen visa hur den danska idé-debatten dels var beroende av utländskt och gammalt tankegods och dels var en del av den samtida politiska debatten. Valet av just dessa personer beror på att Brandes och Høffding 1889–90 med mycken hetta debatterade Nietzsche. Brandes introducerade Nietzsche i Norden och hävdade att även han själv stod för den aristokratiska radikalism som Nietzsche ansåg sig stå för. Høffding stod i debatten för något han kallade en "personlighets-

princip" som han ansåg vara en grund för välfärden. Nietzsche, och Brandes, såg hela välfärden som en medlidsamhetsmoral som inte kunde sammankopplas med någon allmän nytta. Intressant är Brandes uttalade kopplingar till 1700-talets utilitarism, ett nyttotänkande som han enligt artikelns författare dock inte särskilt djupsinnigt läst sig in på.

Hans Jacob Debes artikel 'Ideer og identitet – Færøerne og europæiske tidsbevægelser' behandlar hur nationalismen, fackföreningsrörelsen, socialismen och nykterhetsrörelsen kom till Färöarna. Debes betonar dels den kraftiga socio-ekonomiska utvecklingen på öarna efter 1856 då den danska monopolhandeln upphörde och dels de intryck man fick från centralorterna i Danmark. En poäng som framkommer mellan raderna är hur idéer som riktade sig mot centralmakten, såsom nationalism och socialism, ofta hade sitt ursprung just i Köpenhamn.

Ingi Sigurdsson problematiserar i sin artikel 'The influence of international ideological currents in Iceland 1850–1914' hur Island tog emot de internationella idéströmningarna. Han utgår från att det som skedde i Island i stort sett var reflektioner av vad som hände i Köpenhamn och att receptionen var beroende av de små och perifera förhållandena i Island. Sigurdsson betonar att man under perioden kan se ökande intryck från andra länder, men att det också hela tiden har funnits en stor stabilitet i det isländska samhället. Många rörelser, såsom skandinavismen, bars upp av enstaka personer och fick inte någon egentlig betydelse trots att de i någon mån kom till synes i offentligheten. Den största betydelsen fick olika slags väckelserörelser, upplysningstidens efterverkningar och en romantiskt influerad nationalism. Man kan se det som typiskt för samfund i periferin att idéer sammansmälter och avdramatiseras eftersom det förmedlande skiktet av personer som följer de internationella idéströmningarna är såpass begränsat.

Bodil Stenseth skriver i 'Vitenskapsmannen som fritenker' om Fridtjof Nansens världsuppfattning. Stenseth placerar in Nansen i en kontext där den norska nationen skakar av sig ämbetsmannaväldet, där den radikala intelligentian försöker ta sig en nationsbyggarroll. Nansens bakgrund var dels vetenskapsmannens, med vetenskapsmän som Comte och Darwin som inspirationskällor, och dels den romantiska naturforskarens med Rousseau och den amerikanske författaren Ralph Waldo Emerson i bakgrunden. För Nansen blev vetenskapstron en sorts religion, förnuftet en ledstjärna. Samtidigt var han mycket intresserad av att på denna grund delta i det norska nationsbygget en nationell enhetskultur skulle skapas, det var frågan om ett elitistiskt projekt som skulle slutföra det som påbörjats år 1814. Ett upplyst ledarskap skulle motverka den kulturella splittring som t.ex. den grundtvigianskt inspirerade ungdomsrörelsen stod för. Bl.a. ungdomsrörelsen ville basera nationalismen i folket och stödde därför t.ex. utvecklingen av skriftspråket nynorsk. Stenseths bidrag visar hur delar av den norska eliten upprätthöll något av den gamla danska kulturen som ett sentida eko av upplysningstid och stormannavälde.

Henrik Meinander har i artikeln 'Den nordiska kroppen' en aningen annan infallsvinkel på bokens tematik. Meinander diskuterar gymnastikens roll i lärdoms skolan utgående från samtidens idéhistoriska klimat. Målet kan sammanfattas i Meinanders uttryck "antika gudar i vikingaklädsel" eftersom lärdoms skolans nyhumanistiska ideal, där de antika soldatidealen passade in, sammankopplades med romantiska föreställningar i skandinavismens anda. Inom idrottens fält uttrycktes en skandinavistisk och nordisk sammanhållning allt starkare efter att skandinavismen som politisk rörelse lidit skeppsbrott 1864. Meinander visar således hur idrotten som senare fick så starka nationella förtecken redan i slutet på 1800-talet användes som uttryck för en gemenskap, den nordiska, inte minst på Ling-gymnastikens grund.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att boken är en inspirerande läsning och att artiklarna ofta öppnar nya perspektiv på en period i Nordens historia som i sig är rätt välkänd. Den skall läsas just som en samling föredrag och inlägg, inte som en sammanhängande skildring, eftersom deltagarna har framfört så olika slags inlägg. Både boken och sessionen vid mötet 1994 hade vunnit på att vissa centrala begrepp, t.ex. kultur, hade definierats eller åtminstone problematiserats. Detta hade antagligen även gett boken ett mer homogent innehåll.

Joachim Mickwitz

En matrikel över ett dragonregemente i Viborg

Klaus Castrén, *Karjalan Ratsujääkärirykmentti Viipurissa 1918–1920. Upseeristo ja siviilivirkamiehistö* [Karelska Dragonregementet i Viborg 1918–1920. Officerare och civiltjänstemän], Sotahistoriallisen seuran julkaisuja VIII. 128 s. Helsinki 1996.

Den idoge genealogen, ambassadör Klaus Castrén har gett ut en matrikel över Karelska Dragonregementet som 1918–1920 var förlagt i Viborg och som spelat en viktig roll i stadens garnisonshistoria. Matrikeln är veterligen den första översikten över Finlands största garnisonsstad på 1920-talet och dess föga kända historia. Castrén är också den förste som utarbetat en renodlad truppenhetsmatrikel. Redigeringsprinciperna är klara och följer genrens allmänna krav. Castrén redogör för regementets officerare och civiltjänstemän, följer deras öden fram till döden och redovisar deras karriärer och familjeförhållanden.

Karelska Dragonregementet grundades 1918 som en del av arméns andra division i enlighet med försvarsmaktens allmänna uppställning. Till en början hade regementet två skvadroner och senare utökades dess numerär med

ytterligare två. I Viborg förlades truppen i tegelkaserner som uppförts av rysarna. Regimentet upplöstes i samband med omorganisationen av kavalleriet 1920, då Kavalleribrigaden inrättades i Villmanstrand.

För den historiska forskningen erbjuder matrikeln systematiska uppgifter om officerskåren under självständighetens första år. Karelska Dragonregimentet är intressant uttryckligen för att det relativt sett hade en större andel tidigare officerare i tsarens armé än andra förband. Matrikelns detaljerade karriärbeskrivningar ger en möjlighet att granska karriären och positionerna för tidigare officerare i den ryska armén i det självständiga Finlands armé.

Befälet i Finlands 1918 grundade armé bestod av officerare som tjänstgjort i den gamla värnpliktiga armén, officerare i tsarens armé som återvänt till hemlandet efter ryska revolutionen, och jägare, som fått sin militärutbildning i den tyska armén under världskriget. Dessutom utbildades officersaspiranter vid snabbkurser hösten 1918 och våren 1919, bl.a. i Viborgs officerskola under kurser som räckte några månader; kurserna hölls i det av generalguvernör Seyn grundade grekisk-katolska lärar- och prästseminariet Markovilla. Som lärare verkade jägarofficerare. Motsvarande snabbkurser ordnades i Fredrikshamn, där aspiranterna fick sin grundutbildning av tyska officerare vid kurser som gick under benämningarna "Fahnenschule" eller "Kampfschule".

Mellan officerarna från den ryska armén och jägarna utbröt omedelbart efter inbördeskriget en maktkamp, som bottnade i politiska, fackliga och ekonomiska motsättningar. Jägarna och deras anhängare stämplade dem som tjänat i Ryssland som opålitliga hantlangare för en främmande makt; man kunde inte lita på deras lojalitet. Jägarna gjorde heller ingen skillnad mellan "fredrikshamnarna", som genomgått den 1902 indragna finska kadettkåren i Fredrikshamn, och de s.k. "ryssarna", som utbildats vid militärakademier i Ryssland. Castrén ger ett belysande exempel på atmosfären i armén. År 1920 anhöll generalmajor Edvard Kivekäs, som tjänat i den kejsrerliga armén, om rätt att med finsk uniform bära sina ryska ordnar, som inkluderade bl.a. ett Georgskors för tapperhet i fält, men detta beviljades inte. Däremot ingrep arméns ledning inte mot användningen av motsvarande tyska, skandinaviska och baltiska ordnar.

Nationalitetsfrågorna konkretiserades i inställningen till de tidigare kejsrerliga officerarnas i allmänhet svaga eller obefintliga kunskaper i finska och/eller svenska. Chefen för Dragonregimentets maskingevärsskvadron, ryttmästare Axel Hjalmar Wikberg hade t.ex. studerat vid Grossherzogliche Badische Technische Hochschule i Karlsruhe och vid den kända Nikolajska Kavalleriskolan i Petersburg samt deltagit i talrika strider, bl.a. i Galizien under första världskriget. Han entledigades ur aktiv tjänst 1926 på basis av språklagen.

De officerare som tjänstgjort i Ryssland kritiserade för sin del jägarna för bristande kompetens, vilket var ägnat att öka spänningarna inom officerskåren. Såsom Ka u k o I. R u m p u n e n konstaterat uppstod en veritabel kompetensklyfta mellan de unga jägarofficerarnas kunnande och deras

tjänsteställning när de relativt snabbt avancerade till höga poster. Detta kom till uttryck i att jägarna krävde fortbildning och att den skulle ledas av andra än "ryssar" och "fredrikshamnare". Härtill kom den unga republikens ekonomiska trångmål och underskottet i statsfinanserna, vilket innebar att det sänkades ekonomiska förutsättningar för att alla skulle kunna avancera i en takt som motsvarade deras förväntningar.

Strävandena att röka ut de officerare som fått sin utbildning i Ryssland framträder klart också i Castréns matrikel. Dragonregementets chef, generalmajor Georg Londén avskedades överraskande från sin post 1927, vilket synbarligen var en följd av strävan att driva ut de ryska officerarna ur Finlands armé. Stagnerade karriärer vittnar klart om de svårigheter som mötte de "ryska" officerarna. Många, speciellt officerare i lägre grader, stannade inte kvar i hopp om en bättre framtid, utan tog avsked och övergick för det mesta till affärslivet, såsom tydligt framgår av Castréns matrikel.

Det fanns också undantag; kända exempel är artillerigeneralen V.P. Nenonen och kavallerigeneralen Georg Palmroth. Jämfört med jägarna var andelen officerare som fått sin utbildning i Ryssland relativt sett högre inom artilleriet, flottan och kavalleriet. Enligt Kari Selén berodde detta på att dessa vapenslag helt enkelt inte lämpade sig för jägarna som hade fått infanteriutbildning.

Man kan även lyfta fram Dragonregementets cykelskvadrons tf chef, ryttmästare Matti Tiiainen, som under fortsättningskrigets anfallsskede, då han var kommandör för JR 3, sårades dödligt i Lyykylä i Viborgs socken i augusti 1941. Han hade genomgått Nikolajska Kavalleriskolans krigsofficerskurs och deltog 1916–1917 i striderna i Galizien, Karpaterna och norra Rumänien. Under inbördeskriget tjänstgjorde han som chef för ett infanterikompani i den vita armén och deltog bl.a. i striderna om Helsingfors. Hans lovande karriär stannade av i början av 1920-talet. Han överfördes till generalstaben och inledde en s.a.s. normal officerskarriär genom att avlägga kurser vid krigshögskolan 1929–1931, under vilka han befordrades till överstelöjtnant.

Vanligen betraktas matriklar som rena person- och karriärlängder utan betydelse för historieforskningen. Uppfattningen är dock felaktig, ty matriklar innehåller mängder av outnyttjad kunskap, som med systematisk analys kan ge intressanta resultat. Castréns matrikel är ett utmärkt exempel på en materialsamling, som väntar på goda frågor från historieforskare. Inom genealogin har det på senare tid blivit vanligt att använda ett inkonsekvent referenssystem utan noter i nummerföljd; det belastar också Castréns i övrigt för tjänstfulla matrikel.

Jyrki Paaskoski

Kampen mot kräftan

Beatrice Moring & Alexandra Ramsay & Oiva Turpeinen, *Cancer kan besegras. 60 år cancerarbete*. Cancerföreningen i Finland. 222 s., Helsingfors 1996.

En människokropp som blir angripen av kräftan är dödsdömd. Det har varit, och är mycket långt fortfarande, en utbredd uppfattning om folksjukdomen cancer. Nästan varje finländsk släkt har från generation till generation träffats på begravningar för att ta avsked av ytterligare ett offer för den fruktade sjukdomen. Redan för mycket unga barn upplevs tanken på att drabbas av den sjukdom som de äldre generationerna fruktar så mycket som skrämmande. Cancer hör till våra mest avkräckande ord.

Under de senaste decennierna har det ändå hänt mycket positivt även på cancers område. Det finns en allt större skara människor som kan vittna om sin framgångsrika kamp mot cancer. Fruktan för döden har varit den primära drivkraften bakom den medicinska forskningen kring cancer, men långt in på 1900-talet var det en utbredd uppfattning, även bland läkarna, att det var lönlöst att odla resurser på cancerpatienter. Den medicinska vården har alltid handlat om prioriteringar, och så länge som det upplevdes som viktigare och lättare att satsa på bekämpningen av tuberkulos lämnades cancerpatienterna ofta vind för våg. Först när den medicinska eliten kunde enas om att en ökad satsning på cancerbekämpning även skulle ge positiva folkhälsoresultat kunde det uppstå strukturer, som skapade förutsättningarna för de senaste decenniernas allt mera framgångsrika kamp mot cancer.

Ingen annan sjukdom har under detta sekel så påtagligt engagerat en hel befolkning. Under det senaste halvsekle har kampen mot cancer präglats av stora folkupplysningskampanjer, som i kraft av den fruktan som förknippats med själva cancerbegreppet ofta tagit sig uttryck i rena rama skrämsekampanjer, i synnerhet som de ofta angripit den moderna livsstilen, i form av t.ex. tobaksrökning och solbadande. Till stora delar kan dessa kampanjer sägas ha varit lyckade. De har knappast förändrat livsstilen i det finländska samhället, men de har ökat finländarnas medvetenhet, och skapat strukturer för massdiagnostisering som saknar motsvarigheter i andra länder.

Det kunde tänkas att cancer varit en så angelägen folkhälsofråga att kampen mot sjukdomen hade initierats från statligt håll. I själva verket har cancerfrågan, liksom så mycket annat angeläget av social natur, primärt varit en angelägenhet för det fria nordiska föreningsväsendet. Kampen mot cancer fick på det sättet med tiden en folkrörelseprägel, även om verksamheten i likhet med nästan all annan föreningsverksamhet initierades av en elit, som allt sedan dess mycket krampaktigt bevakat sina positioner.

Denna verksamhet firade nyligen jubileum i och med att Cancerföreningen i Finland fyllde 60 år. I samband med jubileet publicerade föreningen an-

tologin *Cancer kan besegras*, som innehåller tre uppsatser av Alexandra Ramsay, Beatrice Moring och Oiva Turpeinen. Titeln sammanfattar mycket väl resultatet av föreningens 60-åriga verksamhet. Där- emot är symboliken i den vackra skärgårdsvyn på omslaget något mera svår- tolkad – kanske den moderna pallativa vårdens erbjudande av lugn och trygghet i livets slutskede? Det är trots allt även i en bok som uteslutande bär prägeln av en success story skäl att på något sätt påminna om alla de tusentals människor som fortfarande årligen dör i cancer.

Den kamp mot cancer som föreningen initierat i Finland har dock onekli- gen varit både framgångsrik och i viss mån unik. Uteslutande på föreningens initiativ moderniserades hela cancervården från och med den stora cancerin- samlingen 1950–51. Dittills hade kirurgin dominerat den medicinska can- cervården, mycket på grund av att strålningsvården saknade resurser. Genom föreningens insamlingar har det varit möjligt att bygga ut ett omfattande nät- verk av strålningskliniker och Radiumhem över hela landet. I samtliga tre uppsatser finns en tydlig samstämmighet om att staten kommit synnerligen lätt undan tack vare föreningens aktivitet. Sedan är det en annan sak att det hela tiden har funnits en gråzon mellan staten och föreningen, i vilken t.ex. de statliga universitetssjukhusens professorer ständigt haft en central roll. Samtliga insamlingar har beskyddats av republikens president, vilket förvisso även givit cancerinsamlingarna en karaktär av frivillig skatteuppbörd.

Det finns en vag arbetsfördelning mellan de tre skribenterna. Ramsay skri- ver om föreningen som organisation, om persongalleriet och om det praktis- ka arbetet som leder till nätverket av sjukhus och de framgångsrika insam- lingarna och upplysningskampanjerna. Morings uppsats är en bra översikt av den medicinska cancerforskningens historia, och beskriver mycket nog- grannt uppkomsten av cancermedicinens expertsystem. Trots cancerkam- panjernas gräsrotskaraktär finns det nämligen få sektorer inom vilka männis- kor så kraftigt förlitar sig på expertsystemet som inom cancervården. Turpei- nen koncentrerar sig på själva cancerbehandlingens utveckling under de två senaste seklerna, från blodigeln till radium och den palliativa vården. Stort utrymme ges även det världsberömda finländska cancerregistret. Man kan dock inte komma ifrån att uppsatserna lite väl ofta flyter in i varandra. En mera diktatorisk redaktionell rödpenna skulle säkerligen kunnat skapa en tydligare arbetsfördelning.

Ofta uppstår även rent praktiska problem när en akademisk ansats skall kombineras med ett föreningsjubileum. *Cancer kan besegras* kunde ha varit Cancerföreningens bidrag till den medicin- och socialhistoriska akademiska forskningen kring cancer, men det är boken inte. Den är i stor utsträckning en ganska traditionell föreningshistorik, med beställarens sedvanliga krav på persongalleri och en oproblematiserad redovisning av en i och för sig obe- stridligt framgångsrik verksamhet. Många intressanta frågeställningar har ty- värr mer eller mindre utelämnats, eller endast nämnts i förbifarten. *Cancer kan besegras* lämnar efter sig en rad frågeställningar om sjukdomen cancer

som socialt och kulturellt fenomen. En diskussion om cancers natur- kontra socialhistoria saknas helt, liksom även en mera fördjupad diskussion kring cancer som "civilisationssjukdom" (eller kultursjukdom), och därmed även en jämförelse med andra typer av försörjningssystem med andra sjukdomsformer. Eftersom föreningen dominerats av det ledande skiktet bland skolmedicinens företrädare ges heller inget utrymme för diskussion kring olika alternativa perspektiv i den medicinska forskningen. Tydligt framkommer dock att forskningsstipendierna traditionellt utdelats från läromästare till adept, vilket i och för sig är lika påtagligt i alla akademiska branscher. Inom cancerforskningen kan detta förhållande innebära en slagsida för en viss typ av problemformulering, men den frågan diskuteras inte. I boken diskuteras givetvis inte heller prioriteringsfrågor inom vård och forskning, trots att det på både medicinskt och socialpolitiskt håll ofta upplevs som ett problem att cancersektorn stjäla stora resurser från andra sektorer. Det blir sålunda främst den organisatoriska sektorn som belyses av de tre forskarna.

Cancerföreningen är onekligen ett fenomen i finländskt samhällsliv. Dess verksamhet är ett gott exempel på hur krigen hade skapat en klasslös solidaritet, och hur det under 50-talet blev legitimt för de övre samhällsskikten att bekymra sig för den lilla människan. Samtidigt är det fascinerande att fråga sig i hur hög utsträckning den medicinska eliten frivilligt av idealistiska skäl aktiverade sig, och i vilken mån det var och är frågan om att bevaka de egna reviren. Här finns en intressant gråzon mellan frivillighet och intressebevakning, som kräver större uppmärksamhet.

Tom Gullberg

UNDERRÄTTELSE

Berättande farleder

Böcker om skärgården och gamla tiders sjöfart brukar ha en garanterad läsekrets. Entusiasterna på området har nyligen fått ett tillskott av kulturhistorisk nytta och nöje i form av en publikation av gamla sjökartor från 1600-talet till Gustaf af Klints sjöatlas från början av 1800-talet. *Farlederna berättar. Gamla sjökartor över Finlands skärgårdar* har redigerats av Ulla Ehrensvärd och Kurt Zilliacus i Föreningen Konstsamfundets publikationsserie XVII (Konstsamfundet & Söderströms, Helsingfors 1997, 126 s.). Utgivarna konstaterar med rätta att man vanligen endast får se sjökartor återgivna i lokalhistoriska och andra verk i ett format som vare sig är läsbart eller gör de vackra originalen rättvisa. Redaktörernas problem är dock att originalen är så stora att inte heller denna boks format är tillräckligt för att göra dem full rättvisa, delar av några kartor försvinner in i bokens rygg och en del av kartorna är fortfarande svårästa. Trycket är allmänt taget gott, men avbildningens förminskning eller förstoring i förhållande till originalet kunde gärna ha angivits.

Utgivarna är experter på sina områden; Ehrensvärds korta presentationer av kartograferna och kartarbetets organisation samt Zilliacus av valda ortnamn är sakkunniga och intresseväckande. Vidare har några andra skribenter kopplats in för korta kommentarer. Vi får kortfattad information om *Carta marina*, som inleder samlingen, Johan Månssons sjöbok, Geddas och von Rosenfeldts *General-Hydrographisk Chart-Book*, postvägen, Hans Hansson och Nils Strömcrona, "Sjökortsförbättringen", Finska sjökognosceringen m.m. Man fäster sig vid den roll privat eller halvprivat initiativ fick spela då kronan var långsam i fråga om finansieringen av en verksamhet som med tiden i allt högre grad började framstå som dess förpliktelse. Det är ingen tillfällighet att det var under stormaktstiden som man systematiskt började utarbeta hydrografiska kartor, "sjökartor", som skilde sig från landkartorna. Ändå fick sjöfararna i Östersjön klara sig med traditionens hjälp i nästan tre sekler längre än deras kolleger i Medelhavet, där man började använda sjökort på 1200-talet. Orter som behandlas är Flisöhamn, Aspösund, Jungfrusund. I huvudsak är det fråga om en kartbok, men man kan bara beklaga att boken inte innehåller mera text. Några områden som man gärna hade sett mera utförligt behandlade är t.ex. kartarbetets och uppmätningens teknik samt farledernas förhållande till senare farleder. Utgivarnas kortfattade texter fungerar närmast som aptitretare.

Målgruppen har synbarligen inte varit forskare på området. Ett stugägarens eller seglarens perspektiv framskymtar också i att utgivarna valt en i huvudsak

topografisk uppställning. Det innebär att läsaren rör sig från väst till öst längs farleden från Stockholm till Reval/Nyen/Petersburg. Sedan rör man sig från Åland till Torneå i de botteniska vattnen, som på grund av stapeltvånget väckte kartografiskt intresse först långt senare än det södra huvudfaret. Inom regionerna är presentationen kronologisk. Uppställningen har fördelen att man i bästa fall kan följa hur kartbilden över en viss region växer fram och i en så utpräglat kumulativ verksamhet som kartritning har detta givetvis sitt intresse. Samtidigt går dock det kronologiska sambandet mellan insatser under samma tid förlorat. Eftersom man i de på olika håll i boken placerade presentationerna av kartograferna i alla fall följt en kronologisk princip innebär detta att presentationen av en kartograf kan komma långt efter att läsaren redan stiftat bekantskap med en mängd av hans verk.

Farlederna berättar är ett tacknämligt komplement till det s.k. "Konungens kartverk" över fr.a. södra Finland från gustaviansk tid (SKS 505, 1989), som, även om bristfälligt, täcker en del av fastlandets skärgård i söder. Vad man ytterligare kunde önska sig är en utgåva av lantmäterikartor från 1600-talet och tidiga storskifteskartor.

M.E.

Nya översiktskataloger för landsarkiven i Finland

Arkivverket (= Riksarkivet och landsarkiven) inledde för 12 år sedan uppdateringen av översiktskatalogerna för landsarkiven, vilka senast utgavs i Riksarkivets stencilserie 1971. Arbetet har dragit ut på tiden, men är slutfört i och med att alla fem delar föreligger. Den uppdaterade, s.g.s. helt enspråkiga, översiktskatalogen *Maakunta-arkistojen yleisluettelo* [Översiktskatalog för landsarkiven] består av: del I *Landsarkivet i Tavastehus och Nylands läns lokala arkiv i riksarkivet* (utkom 1985, 185 s.), del II *Landsarkivet i Åbo* (1988, 126 s.), del III *Joensuu och S:t Michels landsarkiv* (1992, 361 s.), del IV *Jyväskylä och Vasa landsarkiv* (1994, 243 s.) samt del V *Uleåborgs landsarkiv* (1997, 213 s.). Alla delarna är tryckta i Helsingfors.

Landsarkivens främsta uppgift som depåer är att motta och förvara regionala och lokala statliga myndigheters arkiv, vilket naturligtvis även avspeglas i katalogernas innehåll. Gruppen arkiv indelade enligt statsförvaltningens områden är överlägset störst och sönderfaller i undergrupper enligt förvaltningssektor. Andra stora helheter är de kyrkliga och kommunala arkiven samt privatarkiven; många församlingar och ett antal kommuner har valt att deponera sina äldre handlingar i landsarkiven. Vid sidan av dessa stora helheter är specialkategorier ordnade enligt innehåll, kartor, ritningar, mikrofil-

mer, fotografier m.fl. relativt små, om än ofta intressanta helheter. Uppgifter om i landsarkiven utarbetade specialregister kompletteras i varje del av ett topografiskt register över arkivbildare. Översiktskatalogerna är följaktligen lättillgängliga och läsaren hittar utan besvär fram till den arkivbildare som intresserar honom.

I en relativt komprimerad översikt är det naturligtvis inte möjligt att tillhandahålla detaljerade uppgifter. Det innebär att uppgifterna om vissa arkivbildare inskränker sig till gränsår och hyllmetrar, och i övriga fall till de viktigaste handlingsserierna. Presentationerna av de viktigaste arkivbildarna är kortfattade, men informativa.

Översiktskatalogerna för landsarkiven är naturligtvis i första hand presentationer av ett regionalt eller lokalt arkivmaterial – till den del det handlar om myndighetsarkiv. För privatpersoners och företags del är den lokala anknytningen inte lika klar. För anmälaren var det definitivt en överraskning att stöta på Borgåföretaget Oy Aug, Eklöf Ab:s och Tammerforsföretaget Oy Finlayson Ab:s arkiv i katalogen för landsarkivet i Jyväskylä. Företagsarkiven dyker sålunda upp också i andra sammanhang än de tryckta översiktskatalogerna för Näringslivets centralarkiv i S:t Michel. På liknande sätt kan privatpersoners arkiv dyka upp på oväntade ställen, i helt andra delar av landet än där de varit verksamma. Den nya översiktskatalogen för landsarkiven gör det möjligt att hitta dem. Så gör visserligen också den arkivdatabas som arkiverket tagit i bruk i oktober 1997. Alla har dock inte datorer med modemanslutning.

Viborgs landsarkiv gick med största delen av Viborgs län förlorat år 1944. I dag förvaras arkivmaterialet från de avträdde områdena i landsarkivet i S:t Michel. Uppgifterna om detta material ingår i översiktskatalogen för nämnda landsarkiv.

Uppgifterna om arkivmaterialet i landsarkiven är således tillgängliga i relativt dagsaktuell form. Detta innebär dock inte att katalogerna skulle utgöra en komplett framställning av de regionala och lokala myndigheternas arkivmaterial. Under den brådstörtade evakueringen av Viborg sommaren 1944 måste en hel del arkivalier kvarlämnas. De har uppordnats av de nya makthavarna i området, men torde fortfarande intressera forskarna i väst. På 1980-talet har statliga arkivalier deponerats i Ålands landskapsarkiv, vars material även annars torde vara av allmännare intresse. Det är knappast heller allom känt att landsarkivet i Härnösand innehåller material som rör Finland (för närmare uppgifter se H. P e t r i n i s artikel 'Arkivalier i Härnösands landsarkiv av intresse för finsk forskning' i *HArk* 56). Under finska kriget 1808-1809 lydde delar av sydvästra Finland under Stockholms län etc. Även detta material vore betjänt av en översikt, om än inte inom ramen för den översiktskatalog för landsarkiven som anmälts här. Till denna anmälan kan ännu fogas en mild anmärkning om språket; av de breda vita marginalerna att döma hade åtminstone inte tillgången på paper hindrat publiceringen av en tvåspråkig utgåva.

Medarbetare i detta nummer:

Max Engman, fil.lic. (disp.), professor, Åbo Akademi; *Tom Gullberg*, fil.lic., rektor, Helsingfors; *Pertti Hakala*, fil.kand., forskare, Redaktionen för J.V. Snellmans samlade arbeten, Helsingfors; *Esko Häkli*, fil.dr, professor, överbibliotekarie, Helsingfors universitetsbibliotek; *Torkel Jansson*, fil.dr, professor, Uppsala universitet; *Henrik Knif*, fil.dr, forskare, Redaktionen för J.V. Snellmans samlade arbeten, Helsingfors; *Joachim Mickwitz*, fil.dr, assistent, Renvallinstitutet, Helsingfors universitet; *Jyrki Paaskoski*, fil.dr, forskare, Punkaharju; *Benedict Sandelin*, fil.mag., forskare, Åbo.

Expertkommittén för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska har bekostat översättningen av granskningen av Jyrki Paaskoski (Max Engman).

Innehåll

Benedict Sandelin: Ett borgerskapets projekt. Åbo Idrottsvänner och Idrottsparken 1890–1910	493
Översikter och meddelanden	
Max Engman: Pastor Erikssons berättelse från Sibirien 1892	537
Granskningar	
Aleksander Kan: Sverige och Ryssland – ett 1200-årigt förhållande. Av Max Engman	580
Maija Kallinen: Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713. Av Henrik Knif	582
Henrik Grönroos & Ann-Charlotte Nyman: Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgerskap, hantverkare och lägre sociala grupper i Finlands städer enligt städernas bouppteckningar 1656–1809. Av Esko Häkli	587
Matti Klinge: Finlands historia 3. Av Torkel Jansson	594
Internasjonale idéströmningar og nordisk kultur 1850–1914, seks bidrag. Det 22. nordiske historikermøte, Oslo 13.–18. august 1994. Av Joachim Mickwitz	601
Klaus Castrén: Karjalan Ratsujääkärirykmentti Viipurissa 1918–1920. Upseeristo ja siviilivirkamiehistö. Av Jyrki Paaskoski	603
Beatrice Moring, Alexandra Ramsey & Oiva Turpeinen: Cancer kan besegras. 60 år cancerarbete. Av Tom Gullberg	606
Underrättelser	
Berättande farleder. Av Max Engman	609
Nya översiktscataloger för landsarkiven i Finland. Av Pertti Hakala	610

Historisk Tidskrift för Finland

Redaktionens adress: Historiska institutionen, Pb 4, 00014 Helsingfors universitet

Prenumerationspris 1997: Mk 140,- Postgiro 952 63-7

Lösnummerpris: Mk 40,- Försäljning: Akademiska bokhandeln i Helsingfors och Åbo, Vetenskapsbokhandeln i Helsingfors (Kyrkogatan 14, Helsingfors) samt genom redaktionen.